

88-ԱՄՅԱ ՔԸՐՔՈՐՅԱՆԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ Է ՕԳՆԵԼ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՆ

«Լինսի» հիմնադրամը ևս 60 մլն դոլար է տրամադրում Հայաստանին, 1988-ից ի վեր օգնության գումարն անցնում է 250 մլն-ից

Նախորդ դարասկզբի հայ մեծանուն բարերար Ալեքսանդր Մանթաշյանը ժամանակի ունևոր հայերին հորդորում էր. «Մի մերժեք ձեր պարտքերն առ հայրենիք»: Քըրք Քըրքոբյանը ոչ միայն Մանթաշյանցի խոսքերի հավատարիմ հետևորդն է, այլև բարերարություն անելով երբեք չի ձգտել արժանանալ ավելորդ գովասանքների, գովազդվել, կամ հարցազրույցներ տալով պատմել իր բարեգործության մասին, միջամտել Հայաստանի ներքին քաղաքականությանը, փող տալ ու կամք թելադրել, հրապարակավ երբեք չի արտահայտվել հայ ժողովրդի նկատմամբ իր զգացմունքների մասին:

Հայ ժողովրդի պատմության ամենածանր շրջաններում մեծախարուստ հայերը օգնության ձեռք են մեկնել իրենց հայրենակիցներին: Ալեքսանդր Մանթաշյանց, Հարություն Պեգճյան, Պողոս Նուբար, Ալեք Մանուկյան, Գալուստ Գյուլբենկյան... Սակայն Քըրքոբյանը հայրենասեր բարերարների պատվավոր շարքում հատուկ տեղ ունի: Հայաստանի, հայ ժողովրդի պատմության այս շրջանում չկա որևէ այլ անհատ, որի ներդրումը մեր կյանքում այդքան նշանակալի է արդյունավետ լինի, ինչպիսին Քըրքոբյանի և նրա «Լինսի» հիմնադրամին է:

Առաջին անգամ Հայաստանում հասարակությունն անսովոր Քըրքոբյան ազգանունը լսեց աղետալի երկրաշարժի ժամանակ 1988-ի դեկտեմբերին: Այդ և հետագա 17 տարիներին նա է վճարել «Միացյալ հայկական հիմնադրամի» Հայաստան մարդասիրական օգնություն տեղափոխած շուրջ 140 օդանավերի վարձակալության գումարները, որոնք անցնում են 10 միլիոն դոլարը: 1992-1993 թթ. պատերազմի մութ ու ցուրտ տարիներին «Ձմեռ» ծրագրով Քըրքոբյանը տրամադրեց 14 միլիոն դոլար: 1996 թ. «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի հեռուստամարաթոնը կնքացրեց նրա հանգանակությունը ընդամենը 6,3 միլիոն:

Վերջերս «Լինսի» հիմնադրամը տարածել է հաղորդագրություն, ըստ որի Հայաստանում նոր ծրագրերի համար Քըրքոբյանը 60 միլիոն դոլար է հատկացնելու: «Աշխատանքներն սկսվելու են բոլոր անհրաժեշտ վավերացմաններն ստանալուց և Հայաստանի կառավարության և «Լինսի» հիմնադրամի միջև համաձայնագրերը կնքելուց հետո: Ծրագրերն իրականացնելու է Հայաստանի կառավարությունը՝ «Լինսի» հիմնադրամի աջակցությամբ: «Լինսի» հիմնադրամի ֆինանսավորումն ուղղվելու է դպրոցների խիստ անհրաժեշտ վերակառուցմանը, Երևանի փողոցների բարելավմանը, Հայաստանի ճանապարհների նորոգմանը: Դպրոցների վերակառուցման շնորհիվ հիմնովին բարելավվելու են ուսման պայմանները Հայաստանի հազարավոր աշակերտների համար, որոնց դպրոցների շենքերը տա-

րիներ ի վեր անմխիթար վիճակում են: Իսկ փողոցների և ճանապարհների վերանորոգումը կապահովի մարդկանց և բեռների նորմալ փոխադրությունը Հայաստանի տարածքում, - սավուն է հաղորդագրությունում: Նոր ծրագրերը հաջորդելու են «Լինսի» հիմնադրամի 150 միլիոն դոլարի հաջողությամբ իրականացված ենթակառուցային աշխատանքներին, որի շրջանակներում կառուցվել և վերանորոգվել են ավելի քան 435 կմ ճանապարհներ Հայաստանի ողջ տարածքում, ինչպես նաև հինգ կամուրջ և երկու թունել, բարեկարգվել են Երևանի 17 կենտրոնական փողոցները և Հանրապետության հրապարակը: Աղետի գոտում վերանորոգվել և կառուցվել են 3674 բնակարան, վերանորոգվել են Հայաստանի 34 մշակութային հաստատությունները: Առավել, «Լինսի» հիմնադրամը 20 միլիոն դոլարի վարկեր է հատկացրել Հայաստանում փոքր ու միջին ձեռներեցության զարգացման համար»:

1988 թ. ի վեր Քըրքոբյանի օգնությունը Հայաստանին անցնում է 250 միլիոնից: Անշուշտ, նաև այս աջակցության շնորհիվ է Հայաստանին հաջողվել հաղթահարել երկրի սոցիալ-տնտեսական դժվարությունները: Մնում է հուսալ, որ «Լինսի» տրամադրած միջոցներին Հայաստանում խնամքով կվերաբերվեն, չհնարարական աշխատանքները կարվեն հոգածությամբ, իսկ ճանապարհաշինությունը «ասֆալտ փռել» չի հասկացվի: Հայկական իշխանու-

թյունները մեր մեծ հայրենակից Քըրք Քըրքոբյանի օժանդակության կարիքը կունենան դեռ երկար տարիներ, հետևաբար, գոնե այս գիտակցությունը նրանց պետք է մղի ազնվության:

Ակնհայտորեն Քըրքոբյանի փող վաստակելու և հայրենիքին օժանդակելու եռանդը չի մարում: Բուրբուրված վերջերս նա ութի կանգնեցրեց «Ջեներալ մոտորս» հսկային: Ըստ Ֆորբսի ցուցակի, այս տարի Քըրքոբյանն աշխարհի հարուստների ցանկում 41-րդն է 8.9 միլիարդ կարողությամբ, մինչդեռ անցած տարի 600 միլիարդատերերի ցուցակում նա 65-րդ տեղում էր: Մի քանի շաբաթ առաջ Քըրքոբյանը նշեց ծննդյան 88-ամյակը:

«88 տարեկանում նա շարունակում է գրագ զալ ապագայի վրա» ծավալուն հողավածով լրագրող Դեյվիդ Սթրեյթֆելդը «Ֆայնենշլ թայմս»-ում ուրվագծեց հայ միլիարդատիրոջ անցած ուղին: «Նա խաղամուլ է ծնված օրվանից: Ունի փողի արժեքի հատուկ հոտառություն: Գործարքներ անել է նրան երկարակյաց դարձնում: Քըրքոբյանը ծնվել է Ֆրեզոյում: Մեկ դար առաջ հայրը Հայաստանից Կալիֆոռնիա է մեկնել: Նա մեծությամբ մեջ ապրող չէ, սակայն սիրում է հանդարտ, խաղաղ կյանք: Քչախոս է, նույնիսկ նկարներում նրան հեշտ է ճանաչել: Նրա բերանը փակ է: Նրա քչախոսությունը կարող է հետևանք լինել նրա թերի կրթության. ավարտել է ընդամենը 8-րդ դասարանը: Մյուս պատճառը ժամանակի պակասն է: Նա ժամանակ չունի խոսելու, պատմելու, վերհիշելու: Բայց շատ լավ մարզավիճակում է: Թեմիս է խաղում, մարզահրապարակում նրան 68 տարեկանից ավելի չես տա: Քույրը՝ Ռոզը, 94 տարեկան է և նույնպես շատ լավ վիճակում», գրել է Դեյվիդ Սթրեյթֆելդը՝ ավելացնելով. «Քըրքի հայրը՝ Ահարոնը, ձեռնարկատեր էր, որի բախտն այնքան էլ չի բերել ժամանակին՝ տնտեսական ճգնաժամի տարիներին: «Երեք ամիսը մեկ նա ստիպված էր փոխել բնակարանը, որովհետև չէր կարողանում վարձը վճարել», հիշում է Ռոզ Քըրքոբյանը: Նրա նշանաբաններից մեկը հետևյալն է. «Քո ունեցած ոչ մի բանին այնքան շատ մի կապվիր, որովհետև կարող եմ խլել քեզանից»: Երկրորդը. «Քո ունեցած ամեն ինչը միանգամից գրավ մի դիր, որովհետև կորցնելու դեպքում ոչինչ չես ունենալու հաջորդ անգամ գրավ դնելու»:

Թաթուլ ՀԱԿՈՐՅԱՆ

ՔԸՐՔ ՔԸՐՔՈՐՅԱՆԸ ԱՄՆ-Ի 4-ՐԴ ՄԵԾԱՀԱՐՈՒՄՆ Է

Քըրք Քըրքոբյանը «սատար է կանգնել, ըստ էության, հիվանդ «Ջեներալ մոտորսին» և հերթական անգամ չի սխալվել», գրել է բրիտանական «Օբսերվերը» վերջերս հերթական անգամ անդրադարձնալով մեր հայրենակցի ֆենոմենին:

Ըստ «Օբսերվերի» այժմ Քըրքոբյանն ունի 9 միլարդ դոլար և ԱՄՆ-ի 4-րդ մեծա-

ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

ԿԱՄ

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՐ

Բոլոր առողջ ժողովուրդների համար, լինեն նրանք «մեծ թե փոքր ածու», որպես ազգային բարձրագույն արժեք արձանագրվում է Մայրենի լեզուն՝ իր ամրակայող բրգաձև ամբողջ կառուցով: Եվ այն ամենևին չի խաչվում մարդկային բարձրագույն արժեքին՝ Ազատությանը: Հակառակը՝ միայն Ազատության արժեքը կրող անձինք կարող են զնահատել Մայրենին, միայն Մայրենիի հարգը գիտակցողները կարող են արժեվորել, պահպանել, իսկ հարկ եղած դեպքում՝ անմնացորդ պայքարել Ազատության համար: Մնացյալը կեղծ է, փարիսեցիություն, եթե իբր ընդունում են մեկը և մյուսի հանդեպ վերապահումներ ունեն:

Ազատության գինն իմացող անհատներն ու ժողովուրդներն իրենց արժեքային համակարգում պարտադիր սահմանում ու պահպանում են նաև Արժանապատվություն արժեքը: Մոտ մեկ և կես դար առաջ մեր պատմության ընթացքի ու հասարակական գիտակցության վրա ամենամեծ ազդեցությունն ունեցած Րաֆֆին դառնությանը համեմատում էր իր ժամանակի հային և անտիկ հույնին՝ ասելով, թե հույները, նախանձախնդիր իրենց արժանապատվությանը, մի Հեղինեի համար Տրոյական պատերազմ մղեցին, մինչդեռ հայերը լուռ ու մունջ հանդուրժում են քրդերի անպատվությունը:

Երիցս ճիշտ էր Րաֆֆին. արժանապատվության մեր գիտակցումը, այդ արժեքի մեր պահանջը, չգիտեմ թե պատմության որ պահից, գլխիվայր շրջված է, և այսօր էլ՝ այն շտկելու փոխարեն խորացնում ենք, կարծես թե դարձյալ պետություն չունենք, կարծես թե դարձյալ օտարն է խորշակի պես սուրում մեր երկրում:

Մեզ համար արժանապատվության դրսևորում է այն, որ կարող ենք ՕՐԵՆԶ խախտել, լինի դա պետական օրենք թե հազարամյակներով նվիրագործված մարդկային համակեցության կանոն: Եթե հազար, հարյուր կամ հիսուս տարի առաջ խախտում էինք օրենքը, դրա համար ունեինք «կուռ» պատճառաբանություն՝ պետք է օտարինք քանդել, մաշել: Պայքարելու փոխարեն զբաղված էինք վնասելով ու այդպես էլ չհասկացանք, որ օտարին վնասելու մեր պրակտիկան դարձավ մեր բնույթն ու էությունը, այլապես ինչո՞վ կարելի է բացատրել, որ թեև այսօր ունենք մեր պետությունը, սակայն պետությունից ու միմյանցից գողանալը, խաբելը մեր պարտքն ենք համարում:

«Արժանապատիվ» հայը հայիոյուն է թուրքին, բայց երբ սկսում է գործել արժեքային քառսի արդյունք՝ բացառապես ստանդեսային առաջնորդումը՝ աչք է փակում, որ տասնյակ հազարավոր հայեր են այս ընթացքում հոսել Թուրքիա և ամենաստորին ու ամենամանրամասնապատիվ զբաղմունքով են տարված: Հայիոյուն մեր «արժանապատիվ» օլիգարխիկները Թուրքիայից են ներմուծում այն, ինչը պարտավոր են Հայաստանում ստեղծել, ծախում ու փակում են գործարանները՝ մրցակցային դաշտը թողնելով իրենց թուլաբաժին նետած թուրքին, և Հուլայի այդ երեսուն արծաթով վաստակած իրենց իշխանությունն օգտագործում մի քանի վայրկյան ավելին կուտակելու: «Արժանապատվորեն» չենք հարցնում Ստամբուլի մեր Պատրիարքարանին, թե այս տարիներին հայ մայրերից քանի-քանի հազար երեխա է ծնվել, ու ինչ է լինելու անփաստաթուղթ, կրթության ու արժանապատիվ կենցաղավարման տարրական հնարավորություններից զրկված մանուկների ճակատագիրը: Մինչդեռ արժանապատվության դրսևորում ենք համարում հանգուցյալների վշտարքներ վերաթաղելը՝ մոռացած ողջերին, մոռացած վտանգված ապագան:

Արժանապատվություն է ընկալվում այն, որ կարելի է ուրանալ կոմունիստական անցյալն ու ոտքից զուլխ ցեղվել, ուրանալ ցեղունն ու «կառուցել» լիբերալ Հայաստան, ուրանալ լիբերալությունն ու ֆեոդալի մասն լլկել սեփական քաղաքացուն, աթեիստից վերածվել քրիստոնյա-դեմոկրատի, օրը մեջ կուսակցություն ու գույն փոխել. մինչդեռ սա կապ չունի արժանապատվության հետ, սա ասիական քստմենլի «բաշարելն» է՝ սեփական մակաբուծությունը թաքցնելու, հանցագործի պատժից խուսա-

փելու համար: Արժանապատվություն է ընկալվում այն, որ իմ մտավորական եղբայրները հորինել են ջալամային մի կարգախոս, թե մտավորականը կուսակցական չի կարող լինել, ուստի պատասխանատու էլ չէ երկրի խայտառակ վիճակի համար. Թունանյանից ու Իսահակյանից, Տերյանից ու Չարենցից, Աղբալյանից ու Ահարոնյանից ավելին չլինեն... Սա տվորական դասալքություն է, սեփական կոչման դավաճանություն:

Արդյո՞ք արժանապատվություն է այն, որ կանգնած 1990-ականների Գերագույն-գլխավոր հրամանատարի հաղթանակի պաշարի վրա՝ այսօր վախենում ենք պաշտպանել ինքներս մեր պատիվը՝ Հայրենիքը, ու ճիշտ 150 տարի առաջվա նման ուզում ենք հավերժորեն ծիկրակել ռուսի թիկունքից ու լիաբերան հայիոյել թուրքին՝ միևնույն ժամանակ չխորշելով Անթալիայում հեզորեն ժամանակ անցկացնելուց. երևի միայն հայիոյելու և տրուճալու իրավունքի պահանջատերն ենք:

Չէխերը ժամանակին գրեթե առանց դիմադրության նացիստներին հանձնեցին իրենց երկիրը, իսկ կառավարությունը տեղափոխվեց Լոնդոն: Բայց երբ Պրահայի գերմանացի քաղաքապետը հենց այնպես, կատակի համար մի քանի րոպեով իր գլխին դրեց Կառլ 4-րդի թագը, չէխերը չնեղեցին, քանի որ վիրավորել էին իրենց արժանապատվությունը: Մի քանի ամիս անց գերմանացին կյանքով հատուցեց: Այսինքն պատերազմը տանուլ է տրված միայն այն ժամանակ, երբ տանուլ է տրված արժանապատվությունը, իսկ չէխերը Եվրոպայի ժողովուրդների՝ նացիզմի դեմ տարած հաղթանակից օգտվելու հնարավորությունը վաստակել էին: Եվ թող ոչ մի համայնքային հայ պատմաբան չփորձի ասել, թե ռուսը, ֆրանսիացին, անգլիացին... մեզ դավաճանեցին, նախ խոստացան, որ հայկական պետություն կստեղծեն, իսկ հետո դրժեցին խոսքը: Մենք թեկուզև ամեն ռուս-թուրքական պատերազմի տվել էինք տանուլ հազարավոր կամավորականներ, ավելի քան չէխերը մեր նպաստը բերել հաղթանակների գործին, սակայն ինքներս մեր ներսում տանուլ էինք տվել Արժանապատվությունը, այսինքն՝ հենց սկզբից էինք ինքներս մեզ զրկել դաշնակցի կարգավիճակից, ռազմավարից մասնաբաժին ունենալու իրավունքից: Ու թեև այսօր հոխորտում ենք, թե Արցախում ու Հայաստանում աճել է մի նոր սերունդ, որ վարժված է ինքնուրույնությանը, սակայն պետական այրերի մակարդակով հրապարակավ հպարտանում ենք, որ, այ, եվրոպացիք եկան, տեսան և ասացին, որ մենք ամենևին չենք բնակեցրել Արցախը շրջապատած շրջանները, ավելին՝ Արցախի բնական մայրաքաղաք Շուշին է գրեթե դատարկ, թեև պատերազմի սառեցումից անցել է ավելի քան տասը տարի: Մենք պետական մակարդակով խոսում ենք շատ կոնկրետ տարածքների փոխգիջումից, մինչդեռ 1998-ին այդ պատրվակով հեղաշրջում եղավ Հայաստանում: Այդ դեպքում պետք է պատասխան տալ. ինչու՞ արվեց դավադիր հեղաշրջումը. եթե փոխգիջում (այն էլ այն դեպքում, երբ որևէ հայ պաշտոնյա մինչև 1998թ. չէր ասել, թե ինչ է զիջվելու), ապա ավելի լավ չէ՞ր փոխգիջել այն ժամանակ, երբ ռազմական բախման նոկաուտից դուրս չէր եկել զինադար աղերսող կողմը և պատրաստ էր ավելի մեծ զիջումների, երբ հնարավոր էր երկիրը կայուն խաղաղության մեջ տանել առաջընթացի ուղիով, ապահովել միայն պատերազմի ահից ու նրա բերած դժվարություններից երկիրը լքած հայերի ետդարձը, որն անհնարին է այսօր, երբ դրսում իրոք նոր սերունդ է աճել, որը Հայաստան չի տեսել, որը վարժվել է արդեն իր նոր միջավայրին, և ուսուպիայի ոլորտից է նրա տունդարձն ակնկալելը:

Ինչու՞, ուրեմն, գործեցինք Ադրբեջանի օգտին: Ու երբ հպարտանում ենք, թե, տեսեք, մենք չենք բնակեցրել նույնիսկ Հայաստանի հետ ցամաքային կապ ապահովող ռազմավարական անգնահատելի շրջանները, դա անհասկանալի է ցանկացած առողջ օրգանիզմի համար: Իսկ խոս չուտող շանն այնքան ժամանակ են թողնում մնալ դեզի վրա, քանի դեռ ձմեռը չի եկել, և

ՈՒՆԵՆՈՋԵԼՈՎ ԱՍՏԵՂԱՅԻՆ ԺԱՄԵՐԸ

Վանի հերոսամարտի 90-ամյակը նշվեց Թեքեյան կենտրոնում

Հայ ժողովրդի համար ճակատագրական պահեր շատ են եղել, երբ մի ողջ ժողովրդի լինել-չլինելու հարցն է առաջացել: Դժբախտաբար, կարելի է շատ այդպիսի իրողություններ հիշել: Եվ թե որևէ պատմաբան, որևէ գրագետ փորձեր Ստեֆան Յվայգի համգույն հայ ժողովրդի ճակատագրական, ինչու չէ՞ նաև աստղային ժամանակները գրի առնել, ապա 1915 թվականի Վանի հերոսամարտը իսկապես պայծառ ժամանակ պիտի դիտվեր մեր կենսագրությունում:

Վանի հերոսամարտը հայ ժողովրդի ազգային-ազատագրական շարժման խոշոր իրադարձություններից է: Ուստի այդ իրողության ոգեկոչումը ոչ միայն պատմություն վերհիշելու և մեկ պատեհ առիթ է, այլև ներկա ու ապագա ժամանակների մեջ հաստատուն տեղավորվելու, հպարտությամբ կանգնելու ձգտման հաստատում: Այս միտումն էր հետապնդում Թեքեյան կենտրոնում օրերս կազմակերպված Վանի հերոսամարտի 90-ամյակին նվիրված երեկոն, որի կազմակերպիչներն էին Հայաստանի Թեքեյան մշակութային միության կենտրոնական վարչությունը և «Վան-Վասպուրական» հայրենակցական միությունը:

Թեքեյան մշակութային միության նախագահ Ռուբեն Միրզախանյանը, կարևորելով պատմական այս իրադարձությունը, նշեց, որ Վանի հերոսամարտը տեղի ունեցավ այն ժամանակ, երբ թուրքերն արդեն սկսել էին հայերի ջարդերը և նախա-

պատրաստվում էին կոտորել Վանի ամբողջ հայությանը:

Մինչև պատերազմը Վանն ուներ մոտ 23 հազար հայ բնակիչ: Պատերազմի սկզբին՝ 1914 թվականին, հարկադրաբար այնտեղ ապաստանեցին նաև շրջակա գավառների հազարավոր հայեր: 1915 թվականի ապրիլին քաղաքում կուտակվել էր ավելի քան 70 հազար հայ:

Ջարդերից խուսափելու միակ միջոցը դիմադրությունն էր: Ընդհանուր վտանգի դեմ հանդիման միասնաբար ու համերաշխ գործեցին ազգային կուսակցությունների ներկայացուցիչները՝ մի կողմ թողնելով տարածայնությունները: Ինքնապաշտպանությունը ղեկավարելու համար կազմվեց միասնական զինվորական մարմին, որը գլխավորեց ռամկավար Արմենակ Եկարյանը:

Մարտական գործողություններն սկսվեցին ապրիլի 7-ին: Առաջին տասնօրյակը հայերի օգտին էր: Ինքնապաշտպանության երկրորդ տասնօրյակն ընթացավ ծանր մարտերով: Թշնամին անընդհատ համարելով իր զորքն ու սպանագինությունը, շարունակում էր ռմբակոծել Վանը: Սակայն թուրքերը այդպես էլ չկարողացան ընկճել քաղաքի պաշտպաններին: Հայ մարտիկները հրդեհեցին թուրքական բռնապետության վերջին հենակետը՝ Հաջի Բեքիրի զորանոցը: Իսկ երբ թուրքերն ինձացան, որ ռուսական առաջապահ զորամասերը և հայ կամավորական զնդերը մոտենում են Վանին, խուճապահար դիմեցին փախուստի: Վանի բերդի վրա բարձրացվեց հայկական հաղթական դրոշը: Կարելի է ասել, որ Վանի հերոսամարտը Մեծ եղեռնի ժամանակներում հաղթական ավարտ ունեցավ՝ իր օգուտը հայերի:

Այս փաստերի մասին խոսեց երեկոյի բանախոսը՝ ճարտարապետ Վարագդատ Հարությունյանը, ով երկու տարիներ ղեկավարում է «Վան-Վասպուրական» հայրենակցական միությունը:

Հայ առաքելական եկեղեցու Արարատյան թեմի առաջնորդական փոխանորդ Նավասարդ Եպիսկոպոս Կոչյանը ողջունելով հավաքի մասնակիցներին՝ իր խոսքում շեշտեց հայ ոգու հզորությունը, որը և եղավ Վանի հերոսամարտի հաղթանակի հիմնական գրավականը:

Տկարության պատճառով հավաքին ներկա չէր ծագումով և ոգով վանեցի, բանաստեղծուհի Սիլվա Կապուտիկյանը, որի գրավոր խոսքը հավաքի մասնակիցներին ներկայացրեց ասմունքող Սվետլանա

Խանունյանը: «Թանկագին հայրենակիցներ, գրել էր բանաստեղծուհին, ցավում եմ, որ տկարության պատճառով չեմ կարող ներկա լինել ձեր հանդիսությանը: Մեր սիրելի ասմունքողուհի Սվետլանա Խանունյանի միջոցով ձեզ եմ փոխանցում իմ սրտագին ողջույնները և շնորհավորում Վանի պանծալի հերոսամարտի 90-ամյակի առիթով, մի հերոսամարտ, որը ցայտուն վկայությունն է, թե ինչպես աշխատասեր, իր հող ու այգուն, իր արդար արիեստներին նվիրված մի ժողովուրդ կարող է ոտքի կանգնել, ինքնամոռաց կռվել ու հերոսանալ, երբ որ թշնամին սպառնում է իր հող ու այգուն, իր կնոջ ու երեխաներին, իր գոյությանը: Վանի հերոսամարտը բաղկացուցիչ մասն է մեր ազգի պատմական հիշողության և դրանով իսկ կապի հավերժ ու իր օրինակով կապրեցնի սերունդներին: Վերեն հպարտ լինենք մեր բնաշխարհի Վան-Վասպուրականով, նրա ազնիվ կերպարով, սիրենք ու փայփայենք նրա հիշատակը մի օր այնտեղ վերադառնալու անթառամ հույսով...»:

Հավաքը ողջունեցին «Վան-Վասպուրական» հայրենակցական միության ԱՄՆ-ի մասնաճյուղի (Լոս Անջելես) նախագահ Վարդան Թովմասյանը, ՀՀ Աժ նախագահին առընթեր հայրենակցական միությունների խորհրդի ներկայացուցիչ Դավիթ Ալեքսանյանը և ուրիշներ: Հանդիսության մասնակիցները ևս մեկ անգամ հաճույքով ունկնդրեցին Ջիվան Գասպարյանին: Վարպետի նվագը հուզեց բոլորին:

Մեզ հետ զրույցի ժամանակ արժանապատիվ Տաճատ ավագ քահանա Դավթյանը (Արարատյան հայրապետական թեմի երիտասարդաց շարժման ավագ խորհրդրդատու, հոգևոր ճեմարանների դասատու) նշեց, որ ամեն մի ժողովուրդ, ամեն մարդ պիտի հիշի իր պատմությունը: «Եթե մենք կորցնենք մեր հիշատակները, նշեց տեր հայրը, ապա կկորցնենք մեր ազգային գինակցությունը: Տարիների ընթացքում, երբ կարդացի մեր պատմությունը, հասկացա, որ մենք նապաստակ ժողովուրդ մը չենք: Մեզ համար համակարգիչներից, բարդ ծրագրերից առավել պետք է մեր պատմությունը, որ ազգը կապրեցնե»:

Տեր հոր խոսքի իմաստը թևածում էր Թեքեյան կենտրոնում կազմակերպված և հաջողված երեկույթի ժամանակ:

Սերգեյ ԳԱԼՈՅԱՆ

դրանով դեռ պետք չէ կերակրել խոտանարակին: Իսկ ձմեռը մի օր օրալիս է:

Ի՞նչ կատեգորիայով պիտի դատել մեր արժանապատվության մասին, եթե կռվում ենք, վերցնում ենք, հեղաշրջում ենք անում իբր պահելու համար և հանկարծ հայտարարում ենք, թե ետ ենք տալիս ամբողջությամբ, թե պատրաստ ենք Ադրբեյջանի հետ ոչ ուղղահայաց ցանկացած կարգավիճակի. գուցե հորիզոնական, գիզգզազած: Կնշանակի, իրոք որ, «...կյանքը ցույց կտա, թե ով ինչ է արել Արցախի համար, և ով է իրականում ծախում այն»:

Ժամանակը, այո, ցույց կտա, եթե միայն չկարողանանք արգելել ցանկացած վաճառք, որը մինչև ստորագրման պահը, երևում

է որպես հայրենասիրություն (բայց ավանդական), արժանապատվություն (բայց գլխիվայր շրջված): Իսկ այն, որ այս ամբողջ գրության մեջ անարժանապատվության բոլոր դրսևորումների մասին խոսվեց առաջին դեմքով, ամենևին չի նշանակում, թե ժողովուրդն է անարժանապատիվ: Քավ լիցի: Դա արվեց մեկ նպատակով. ժողովուրդը պարզապես պատասխանատու է իր ծնած այսօրվա վերնախավի վարքի, իշխանության վրա մնալը հանդուրժելու համար: Իսկ մեր ժողովուրդը թեև համբերատար, բայց փառք Աստծո, անպատասխանատու չէ:

Սիդայել ՀԱՅՐԱՊԵՏԵԱՆ

ՀԱՅԱԶԳԻ ԹԱԳՈՒՅԻՆԵՐԸ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄ ՄՐԲԱԶԱՆ ՔԱՂԱՔՈՒՄ

Հարցազրույց ֆրանսահայ գիտնական Արմեն-Կլոդ Սուրբաֆյանի հետ

- Պարոն Սուրբաֆյան, ամիսներ առաջ մեկնեցիք Սիաց-յալ Նահանգներ՝ մասնակցելու «Պատմական Հայաստանի նահանգներն ու քաղաքները» շարքի՝ Երուսաղեմին նվիրված գիտաժողովին: Որքան հայտնի է, նախորդ գիտաժողովները վերաբերում էին Արևմտյան Հայաստանի և այժմյան Թուրքիայի մնացյալ տարածքի հայաշատ վայրերին՝ Սեբաստիա, Կարին, Խարբերդ... Խնդրում եմ համառոտ պատմել համաժողովում կարդացած Ձեր զեկուցման մասին:

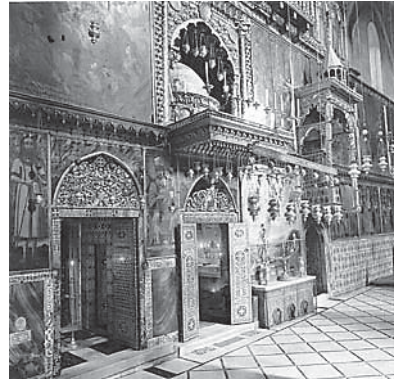
- Լոս Անջելեսի համալսարանի դասախոս Ռիչարդ Հովհաննիսյանը հայության վերաբերյալ, իրոք, հետաքրքրական ձեռնարկներու շարք մը պատրաստած է:

Ես երկու անգամ մասնակցած եմ հիշյալ գիտաժողովներուն. մեկը նվիրված էր Կիլիկիային, մյուսը՝ Անիին: Լավ է, որ ժողովներու ընթացքին կարդացված զեկուցումները լույս կտեսնեն առանձին գիրքով: Նման չորս գիրք արդեն կա: Իմ զեկուցումս հայոց թագավորության հետ Երուսաղեմի ունեցած առնչություններուն կվերաբերի: Երուսաղեմի մեջ երեք հայ թագուհիներ եղած են, սակայն հայկական վավերաթուղթերուն մեջ այդ մասին հիշատակություն չկա: Եղած աղբյուրները լատին կամ արաբական են: 1099թ. խաչակիրները գրավեցին Երուսաղեմը, այնուհետև անցան Կիլիկիան և շփման մեջ մտան հայ իշխաններու հետ: Խաչակիրներու մյուս մասը գնաց Եդեսիա՝ Ուրֆա: Այնտեղի հունադավան հայ իշխանները, Եդեսիո կառավարիչ Թորոսը, որ երթալկա էր բյուզանդական կառավարության, վտանգի մեջ էին (շրջապատված էին թուրքերով): Խաչակիրներեն Բաղդուխըն Թորոսին հեռացուց և ինք մատավ անոր տեղ: Եդեսիան դարձավ առաջին լատին պետությունը, թեև բնակչության կեսեն ավելին հայ էր: Որպեսզի այդ հայերուն տիրե, դիվանագիտական քայլ պետք էր անել՝ ամուսնանալ հայ իշխանուհիի մը հետ: Այդ, բացառություն չէր, քանի որ խաչակիրները արևելք կուգային ու պիտի իոն հաստատվեին: Ուրեմն՝ հայ իշխանուհիներ պիտի փնտռեին իրենց համար: Մահմեդական իշխանուհի չէր կրնար ըլլալ: Հույն իշխանուհին մուսուլման բացառված էր, քանի որ ատելություն կար անոնց հանդէպ: Ասորիները, ճիշտ է, քրիստոնյա էին, սակայն ֆեոդալական կառույց չունեին, իշխանի, իշխանուհիի գաղափար չկար, կմային հայերը: Բաղդուխն կոմսը, Երուսաղեմի գրավումեն ետք, դարձավ Երուսաղեմի թագավոր, և լատին առաջին թագուհին հայ տիկինը եղավ: Հիշյալ Բաղդուխին հաջորդեց մեկ այլ Բաղդուխն, որուն հայ իշխանուհի կինը Մաֆիա կկոչվեր, անունը հունական էր, որով հետևա ինքնադավան էր:

1118 թվականին, Բաղդուխին մահեն ետք՝ Բաղդուխն երկրորդը, որ Եդեսիայեն էր, գնաց Երուսաղեմ և հաջորդեց առաջինին: Երուսաղեմի երկրորդ թագուհին ալ հայ էր: Սովորաբար իշխանուհիները կմեղադրվեին, եթե երեխա չունենային և կամ միայն աղջիկներ ունենային: Բաղդուխն առաջին կինը երեխա չունեցավ. ամուսինը միասեռական էր: Իսկ Բաղդուխն երկրորդի կինը չորս աղջիկ ունեցավ: Բնականաբար պիտի իշխեր անոնցմե մեկը: Թագուհի դարձավ ավագ դուստրը՝ Մելիզանդը: Երուսաղեմի պատմության մեջ ան հայտնի է որպես փայլուն դիվանագետ-թագուհի: Ան ամուսնացավ ֆրանկ ասպետի մը հետ՝ Ֆուլկ անունով, սակայն իր գործունեությամբ մշտապես կզգացներ, որ թագավորողը ինքն է: Մելիզանդի ամուսինին մահեն ետք անոր երկու զավակներեն առաջինը դարձավ թագավոր՝ Բաղդուխն երրորդ, սակայն իշխողը նոր հայ թագուհին էր: Թագուհին նաև մեծ արվեստասեր մըն էր: Ֆրանսայի Ազգային գրադարանին մեջ լատիներեն ձեռագիր մը կա, որուն էջերը՝ փոխանակ թվերու, հայ տառեր կկրեն: Ինչպես կտեսնենք, Մելիզանդ թագուհին հետը հայ արվեստագետներ բերած էր. ուրեմն՝ 1140 թվականին գիրք կազմողը հայ արվեստագետ մըն էր:

12-րդ դարու եպիսկոպոս, լատին պատմաբան մը՝ Կյուրոս քաղաքեն, կգրե, թե Մելիզանդ երեսուն տարի փայլուն կերպով թագավորած է, որովհետև չափազանց խելացի, բացառիկ մեկը եղած է:

Ուրիշ հետաքրքրական բան մը. որևէ աղբյուր չկա, թե Երուսաղեմի Ս. Հակոբեանց վանքը երբ կառուցված է, ինչ պայմաններու մեջ, ո՞վ շինած է... Սակայն հետաքրքրական զուգահեռություն մը կա. արվեստաբաններու կարծիքով եկեղեցին կառուցված է

12-րդ դարու կեսերուն, իսկ այդ Մելիզանդ թագուհիի ժամանակն էր: 1142-ին կամ 1443-ին Երուսաղեմի մեջ լատին մեծ ժողով մը տեղի ունեցած է, որուն հրավիրված էր նաև Հայոց կաթողիկոսը՝ Գրիգոր Գ (Երրորդ) Պահլավունին՝ Ներսես Շնորհալիի մեծ եղբայրը: Այդ նույն պատմաբանը կգրե, որ Հայոց կաթողիկոսը շուքով ընդունվեցավ, քանի որ մեծ դեմք էր: Բացառված չէ, որ վանքի կառուցման որոշումը այս երկու բացառիկ անձնավորություններու հանդիպումին արդյունքը եղած ըլլա: Ուրիշ աղբյուր չկա: Անկարելի է նաև, որ Գրիգոր Գ Պահլավունի հանդիպած ըլլա Մելիզանդ թագուհիին: Լատին պատմաբանը մեծ հիացմունքով կնկարագրի կաթողիկոսին մուտքը ժողով: Մելիզանդ թագուհին նաև կրոնասեր էր: Ուրեմն, հավանականություն կա, որ թագուհին որոշ դեր ունեցած ըլլա վանքի կառուցումին մեջ:

Այսպիսով, Մելիզանդը Երուսաղեմի թագուհին էր, մյուս քույրը Անտիոքի իշխանին հետ ամուսնացավ, երրորդը Տրիպոլիի կոմսի կինն էր: Լատին չորս պետություններեն երեքին վրա հայ իշխանուհիներ կիշխեին: Իսկ Եդեսիո կոմսին մայրը հայուհի էր: Ամենուրեք հայ իշխանություններ կգործեին:

Երբ 1187 թ. Երուսաղեմը գրավվեցավ Սալահեդդինի կողմէ, Անգիոն թագավորը՝ Ռիչարդ Առյուծախիտը, սկսեւ որոշ հատվածներ ետ գրավել, սակայն առանց Երուսաղեմի: Եդեսիո կոմսությունն արդեն կորսված էր, վերակառուցվեցավ Անտիոքի իշխանությունը, բայց ավելի փոքր, Տրիպոլիի կոմսությունը՝ նույնպես փոքր և, վերջապես, Երուսաղեմի թագավորությունը, որ մայրաքաղաք հռչակեց Աքքան, որ նաև նավահանգիստ էր: Եվ եղավ Երուսաղեմի թագավորությունն առանց Երուսաղեմի:

Լատին թագավորություն մըն ալ հիմնվեցավ Կիպրոսի մեջ, ֆրանսական Լուզինյաններու իշխանության տակ: Լեոն թագավորը իր անդրանիկ աղջիկը ամուսնացուց Երուսաղեմի թագավորի՝ Հովհաննես Բրիենցիի հետ. ան դարձավ Երուսաղեմի երրորդ թագուհին: Լեոն թագավորը կկտակե, որ իրեն պետք է հաջորդե կրտսեր դուստրը՝ Զապելը: Եթե ավագ աղջիկը հաջորդեր, Կիլիկիան պետք է Երուսաղեմին պատկաներ: Հայոց թագավորությունը գոյատևեց Զապելի շնորհիվ:

- Գիտաժողովի ուսումնասիրությունների շրջանակը հետաքրքրական էր:

- Շատ: Մանավանդ, որոշ դիցաբանական նյութեր ալ ներկայացվեցան: Այժմ, ինչպես գիտեք, Երուսաղեմի կացությունը դժվարին է: Եկեղեցիին վիճակն ալ փայլուն չէ: Նորայր արքեպիսկոպոս Պողարյանի մահեն ետք մեկը չկա, իսկապես գիտուն մեկը, որ գործե այնտեղ: Հայաստանի Մատենադարանեն ետք Երուսաղեմինը հայ ձեռագրերու երկրորդ հավաքածուն է աշխարհի մեջ: Կիլիկիայի ամենաշքեղ ձեռագրերը կգտնվին Ս. Հակոբի ձեռագրատան մեջ:

Ամբողջ աշխարհին մեջ Թորոս Ռոսլինեն յոթ մուշ պահպանված է, անոնցմե չորսը՝ Երուսաղեմ կգտնվի: Այստեղ են նաև Գերան թագուհիի 1270 թվականի ամենանշանավոր ձեռագրերը: Թանգարանին մեջ նաև երկու մետրեն ավելի երկարություն ունեցող սաթե զավազան մը կա, որուն ծայրը արծաթ է: Ան, սակայն, ցույց չի տրվի այցելուներուն: Ըստ ավանդության՝ Հեթում թագավորին զավազանն է, բայց ո՞ր Հեթումի, փաստ չկա: Բավական ուսումնասիրած եմ օտար դիվաններ և եզրակացուցած, որ Հեթում 2-րդին պատկանած կըլլա, եթե հաստատվի, որ ան

Երուսաղեմ մտած է 1299 թվականին՝ որպես մոնղոլներու դաշնակից:

- Մի հարց ևս ե՞րբ հիմնվեցավ Սուրբ Չապուրի վանքը: Միքայել Չամչյանը կզրե, որ 1311 թվականին Երուսաղեմ գիտաժողով մը հրավիրվեցավ, սակայն Երուսաղեմի պատրիարքը մերժեց այդ գիտաժողովին եզրակացությունները և ուղեց բաժնավիլ: Գնաց Սամուր սուլթանին քով, որպեսզի զինք կարգեն անկախ պատրիարք: Հիմնվեցավ պատրիարքարանը, որն այնուհետև ենթարկվեցավ Ամենայն հայոց կաթողիկոսին: Որքան ալ ճշգրտենք, նորեն Միքայել Չամչյանին կհանդիպենք: Ուրեմն, 14-րդ դարու կեսերու հիմնվեցավ Երուսաղեմի պատրիարքարանը: Թվականները դեռևս ճշտված չեն: Երբ կհետևինք շրթային, նորեն կհասնինք Չամչյանին, այսինքն՝ 1785 թ.: Դժբախտաբար, ինչպես այդ շրջանի բոլոր պատմաբաններուն քով, Չամչյանի մոտ ալ աղբյուրները չեն նշված:

Լուս Անցելեսի գիտաժողովի քննարկումները մերթ ընդ մերթ զգացական ու կրքոտ վեճերու վերածվեցան: Վերջին գեկուցողը Սոսի Անտեգյանն էր՝ «Երուսաղեմի կեդրոնական դերը աշխարհի հայերուն համար» թեմայով, ուր խոսվեցավ նաև Երուսաղեմի որպես երեք մեծ կրոններու սրբազան քաղաքի մասին տարածք մը, որ միջազգային քաղաքական խնդիրներու լուծման կարիք ունի և, հետևաբար, քաղաքին միջազգայնացումը կրնա հայոց կացությունը բարեփոխել ու կայունացնել: Գիտաժողովը փակվեցավ մեծ հանդիսավորությամբ: Եզրափակիչ խոսքին մեջ պրոֆեսոր Ռիչարդ Չովհաննիսյանը հայտարարեց, որ այս շարքը պիտի ընդհատվի Մեծ եղեռնի 90-ամյակին առիթով, որպեսզի կարելի ըլլա կազմակերպել այդ օրվան նվիրված միջազգային նոր գիտաժողով մը:

Հարցազրույց Գոհար ԱճեՄՅԱՆԻ, Փարիզ, փետրվար, 2005 թ.

ՆՈՎԵԼԻՍՏԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Բրիտանական «Times» թերթի հավելվածում՝ «Sunday Times»-ում, հուլիսի 10-ին տպագրվել է «Բզկտված հոգիների երկիրը» վերնագրով մի հոդված: Հոդվածը, որի հեղինակը նովելիստ է, Հայաստանի մասին է:

Իհարկե, Հայաստանի մասին արտասահմանյան մամուլում բազմաթիվ հոդվածներ են տպագրվում, սակայն «Բզկտված հոգիների երկիրը» դրանց շարքում առանձնանում է նրանով, որ Հայաստանն այնտեղ նկարագրված է գրողի աչքերով, հետևաբար նաև նյութը ավելի շատ զեղարվեստական է: Եվ քանի որ նյութը բավական մեծ է ամբողջությամբ տպագրելու համար, իսկ զեղարվեստական ստեղծագործությունը վերապատմելն անշնորհակալ աշխատանք է, ստորև ներկայացնում ենք հատվածներ «Բզկտված հոգիների երկիրը» նյութից.

«Ահա ես գտնվում եմ արևոտ և պայծառ մի տան մեջ, որի ներքնահարկի հատակի տակ թաղված է դեռևս չպարթած ական: Բարեբախտաբար, ինձ մոտ մի քիչ կոնյակ ունեն: Նայում եմ ետնաբակին, իսկ հորիզոնում ձյունաճերմակ սարեր են, և փորձում եմ համակերպվել այս տեղանքի ծայրահեղ յուրահատկությունների հետ: Հայաստանում կանգ է առել Նոյի տապալումը: Այստեղ դեռևս թափառում են ընծառուները: Այս հողում եմ ծնունդ առել ծիրանն ու կեռասը: Հայ միտքը իր կնիքն է դրել մարդկային ձեռքերումների համաշխարհային պատմության մեջ: Անտառներում շրշում են կաղնիներն ու նշենիները, տիլենին ու վայրի հասմիկը: Այստեղ է ստեղծվել առաջին քրիստոնեական պետությունը: Եվ անհնար է Հայաստանում անցնել մի տան կողքով առանց ներս հրավիրվելու՝ մի բաժակ սուրճի, շոկոլադի, եթե ոչ կոնյակի համար: Դրախտ: Ես գտնվում եմ դրախտում, իսկ իմ կողքին իսկական ական: Տանտերն ինձ ուղեկցում է ականը ցույց տալու: Այն կիսով չափ գտնվում է հողի մեջ՝ սենյակի անկյուններից մեկում: Դրսում արևի տակ մոտավորապես 20 աստիճան է, իսկ ներսում կլիմի մոտ երեսուն աստիճան: Տանտերը մոթմոթում է, խոժոռ հայացքով մայում ականին և տշում այն: Լուռությոն է տիրում: Եվ մենք չենք պայթում: «Ոչինչ չի կարող նախապատրաստել ձեզ Հայաստանի համար: Իր ամբողջ հասուն գեղեցկության, քմահաճ հմայքի կողքին ես այնտեղ տեսա զրկանք՝ հավատը սասանող և նսեմացնող զրկանք: Ես Հայաստան էի գնացել իմ հաջորդ նովելի հերոսուհու հարավկովկասյան կերպարը լավագույնս ստեղծելու համար շոշափուններ և ուսումնասիրություններ անելու: Համեմայնդեպս այդպես էի մտածում, երբ ինքնաթիռ բարձրացա: Սակայն իմ հիմար ճամպուկը, հավի և տավարի մսի միջև իմ անիմաստ ընտրությունը՝ այս ամենը դարձան իրականության հանդեպ վիրավորանք այն պահից սկսած, երբ մեր ինքնաթիռը ճեղքեց երևանի վրա գոյացած մառախուղը և հայտնվեց ձյունապատ և սառցակալած թռչչքուղու վրա: Հիշողության մեջ ունենալով մեր արևմտյան գոյության փոքրիկ հարմարավետությունները՝ ես տեղավորվեցի կղկղանքի և մեզի գարշահոտության մեջ, 83-ամյա մի կնոջ մեկ սենյականոց բնակարանում: Նա ինձ պատմեց հետևյալը. «Երբ պատերազմը սկսվեց, ես ցանկացա ապահովել իմ ընտանիքի անդամների ամվատագությունը: Իմ որդին, հարսը և թոռնիկները՝ ուր և վեց տարեկան ու վեց ամսեկան երեխաները, ուրիշ մեքենա նստեցին, որը, սակայն, դարձավ աղբյուրանցիների կրակոցների թիրախը: Ես նրանց ետևից գնացի հիվանդա-

նոց, որտեղ միայն հինգ դագաղ գտա»):

«Խորհրդային Միության փլուզումից հետո Հայաստանը Հարավային Կովկասի տարածաշրջանի առաջին պատերազմական կետն էր: Այն շրջապատված է թուրքական և աղբյուրանական թշնամական սահմաններով: Բայց երբ 83-ամյա ծեր կինը իր կոշիկների վրայից գուլպաներ հագավ բնակարանի սառույցի վրայով քայլելու համար, ես սկսեցի հասկանալ, որ խնդիրն այստեղ միայն պատերազմը չէ: Սև և Կասպից ծովերի արանքում ցամաքով շրջափակված այս փոքրիկ գոհարի պատմությունը շատ ավելի խորքերում է թաքնված: Չար ճակատագիրը այցելեց երկիր 1988 թվականին՝ հզոր երկրաշարժ, որ 20 հազար կյանք խորտակեց, իսկ 500 հազար մարդու զրկեց տանիքից, թշնամություն հարևան Ադրբեջանի հետ, Խորհրդային Միության փլուզում, իսկ Խորհրդային Միության հսկողության տակ Հայաստանը կայունություն և զարգացում էր վայելում: Այդ ժամանակ Հայաստանին մեծ ուշադրություն էր հատկացվում, և բոլոր կողմերից օգնություն էր տրամադրվում: Սակայն այն ժամանակ, երբ այդ ամենի թարմությունը անցավ, երբ էլ ավելի էկզոտիկ և ճրնջող աղետներ համակեցին հանրային միտքը, աջակցության մեծ մասը անհետացավ»: «Ջինադադարից ավելի քան մեկ տասնամյակ հետո Հայաստանը գտնվում է աղքատության մեջ, ենթակառուցվածքները նեխում են: Թճշակները, եթե իհարկե վճարվում են, մոտավորապես ամսեկան վեց դոլար են կազմում, այն դեպքում, երբ վառելիքի գները մոտ են ամերիկյան գներին»: «Երբ Ադրբեջանի հետ սահմանից անսպասելի կրակոցներ լսվեցին, և երբ քաղաքներից մեկում ինձ տեղեկացրին, որ քաղաքապետը նոր հրազոն է ձեռք բերել և գիշերը պետք է դուրս գա փողոց թափառող շների վրա կրակելու համար, դրանից հետո ես միացա և իմ ճանապարհորդությունը շարունակեցի «Բժիշկներ առանց սահմանի» ընկերության մի խմբի հետ: Այսպիսով, խմբի ղեկավար, երիտասարդ բեկդիսի սոցիոլոգ Լյուկ Վան Բիլենի հետ ես ճանապարհվեցի դեպի խելահեղների մութ աշխարհ: Ես երբեք չէի կարող պատրաստ լինել այն ամենին, ինչ պետք է տեսնեի այնտեղ: Ճամբարակ ամուսնով բնակավայրի կենտրոնում թալանված ու լքված տվեական մի շինություն կա: Լյուկ Վան Բիլենն ինձ ուղեկցեց ներս՝ ասելով. «Երբ ես առաջին անգամ տեսա այս վայրը, անմիջապես հասկացա, թե ինչու եմ Հայաստանում»: Մեր առաջ բացվեց մի դուռ, որից այն կողմ ծխի ամպեր էին կուտակված, այնքան թանձր, որ բավական էր աչքերն այրելու և շնչահեղձ լինելու համար: Սենյակում, որը շատ մեծ էր մեկ մահճակալի, մեկ սեղանի և մեկ պահարանի համար, նստած էր Համեստ անունով կինը իր երեք երեխաների հետ: Նրանք Ադրբեջանից փախել էին 15 տարի առաջ: Այդ ամբողջ շենքը փախստականների կացարան էր: Սակայն այս ընտանիքն առանձնանում էր ինչ-որ կուրիոզային և անսպասելի բանով: Պարզվեց Համեստը, նրա ամուսինն ու երեխաները տառապում էին մտավոր հետամնացությամբ: Ամուսինը պարբերաբար ծեծում է կնոջը, և կասկածներ կան, որ նրանց աղջիկները սեռական չարաշահումների են ենթարկվում տեղի տղամարդկանց

կողմից: Իսկ երբ Համեստի անուսինը տանը չի լինում, նրան են այցելում ռազմական կայանների գինվորները՝ սեքսի համար: Ունանք, հիարկե, այնքան բարի են գտնվում, որ Համեստին անհանգստություններ պատճառելու դիմաց ինչ-որ բան են թողնում՝ մեկ տուփ ատամի մածուկ կամ մի կտոր հաց: Ի վերջո կացարանի անմարդկային մթնոլորտը հագեցնում է ինձ: Հայաստանում մտավոր հետամնացությամբ տառապող մարդիկ իսկական խարան են կրում իրենց վրա: Հոգեկան խանգարման ավելի մեղմ տեսակները՝ դեպրեսիան և հուզմունքն, ընդհանրապես արհամարիված են: Այն, ինչով զբաղվում է Վան Բիլենն այստեղ, մի նպատակ ունի՝ այդ մարդկանց վրայից վերացնել խարանը: Ճամբարակում բացվել է «Բժիշկներ առանց սահմանի» ընկերության առաջին կենտրոնը, որը ոչ միայն հոգեկան

անհավասարակշիռ մարդկանց համար է, այլև ավելի մեծ հասարակության: Մարդիկ այցելում են այնտեղ թեկուզ միայն տաքության, սուրճի և գրույցների համար: Լյուկ Վան Բիլենի աշխատանքը շուտով ավարտվում է: Եվ ինչպես փոքրիկ ակնթաթ ավարտվում է նաև իմ ճանապարհորդությունը: Վան Բիլենը կանգնած է ճամբարակի իրենց կենտրոնի առաջ, կտրող ցրտի մեջ: Ես հետաքրքրվում եմ, արդյո՞ք նա շտապում է վերադառնալ Եվրոպա: Իսկ ինքը պատասխանում է, որ վերադառնալու ծրագրեր ընդհանրապես չունի. «Ես գիտեմ, որ երբ վերադառնամ, առաջին բանը, որ կլսեմ, ինչ-որ մեկի դժգոհությունն է լինելու այն բանի համար, որ իր գնացքը հինգ ռուպե ուշացել է: Ես վստահ չեմ, որ կարող եմ հանուրժել դա», - ասում է նա:

ՀԱՏՎԱԾ «ԻՄ ԿՅԱՆՔԻ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆԸ»

ՀՈՒՇԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

ՄԱՐՈ ԱԼԱԶԱՆ

Վահրամ Ալազանը հաճախ էր շրջաններ գնում՝ ստուգելու տեղի գրական խմբակների աշխատանքները: Գրական երեկուներ և բանավեճեր էր կազմակերպում, ծանոթանում էր նրանց գրական ուժերին և ուղղություն էր տալիս աշխատանքներին: Մի անգամ Լենինականից վերադառնալով՝ զարմացած և հիացած պատմեց հետևյալը.

- Առավոտյան շատ շուտ, առանց դուռը թակելու, հյուրանոցի իմ համարը մտավ իսկական անապատան մի տղա. մազախեղձի, կեղտոտ ու մաշված հագուստով, քաղաքավարական տարրական կանոններից զուրկ:

- Ալազանը դուր ե՞ս:
- Այո, ես եմ:
- Վերցրո՞ւ այս բանաստեղծությունը կարո՞ւ: Տպելու է՞ տպիր, տպելու չէ՞ ճղիր, դե՞ն գցիր:

Ալազանը պայուսակից հանեց և ինձ համար կարդաց այդ բանաստեղծությունը:

*Հին աշխարհը չեմ տեսել
Հին աշխարհը չեմ տեսել*

*Ու ոչ մի բան չեմ հիշում,
Ու չեմ նրան երագել*

*Իմ հուշերի մշուշում:
Բայց երբ նայում եմ խաղաղ,*

*Մորս դեմքի դալուկին,
Ինձ թվում է , թե մի պարզ*

*Վիշտ է եղել կյանքը հին:
Հին աշխարհը չեմ տեսել*

*Ու ոչ մի բան չեմ հիշում,
Բայց թողել է նա մի թել*

*Մորս աչքի մշուշում:
- Բանաստեղծությունը կարդալուց հետո,*

- շարունակեց Ալազանը, - ավելի հանգամանորեն և զարմացած նայեցի այդ տղային և վերջնականապես համոզվեցի, որ այդ բանաստեղծության հեղինակն ինքը չէ, բայց և այնպես վերցրի տպագրության: Կասկածս փարատելու համար խոսեցի Լենինականի մի քանի գրողների հետ: Նրանք ասեցին, որ կա այդպիսի մեկը, որ իբր բանաստեղծություններ է գրում Հովհաննես Շիրազ ստորագրությամբ:

- Իսկ ինչո՞ւ նրան ձեր գրական խմբակներում չեք ընդունում:

- Նրա համար ի՞նչ գրական խմբակ, ի՞նչ գրականություն. ամբողջ օրը շուկայում եզրիներից յուղ ու մածուն է թռցնում, - պա-

տասխանեց գրողներից մեկը:

- Բայց և այնպես դուք նրան ընդունե՞ք ձեր գրական խմբակում. գուցե նա փոխի իր «մասնագիտությունը» և իսկական գրող դառնա:

Ապա Ալազանը բանաստեղծությունը ինձ մեկնելով՝ ասաց.

- Մեքենագրի երկու օրինակից, տանեմ «Գրական թերթ»-ում տպեն, եթե այս բանաստեղծությունն իսկապես այդ անապատան տղան է գրել, ապա նրանից մեծ բանաստեղծ դուրս կգա. ես պետք է ձեռքս վրան պահեմ, տեսնեմ ինչ կստացվի:

Շիրազի անդրանիկ բանաստեղծությունը տպվեց «Գրական թերթ»-ում:

Որոշ ժամանակ անց Շիրազից ստացանք մի նամակ, որտեղ չափածո խոսքով շնորհակալական խոսք էր գրել Ալազանին և՛ մի նոր բանաստեղծություն: Ի դեպ Շիրազի՝ Ալազանին գրված բոլոր նամակները մի-մի չքննադ բանաստեղծություններ էին:

Ալազանը Շիրազին անապատների շարքերից դուրս քաշելու նպատակով ամեն ամիս որոշ գունար էր ուղարկում, բացի այդ, Լենինականի «Բանվոր» թերթի խմբագիր Հմայակ Սիրասին խնդրեց, որ իր հոնորարները տա Հովհաննես Շիրազին:

Ալազանի՝ Լենինականից վերադառնալուց մեկ ամիս անց, մեր տան դուռը ուժեղ բախեցին: «Երկի մածուն ծախող եզրին կլինի» մտածեցի և դուռը բացեցի: Դիմացս կանգնած էր զգզված մազերով, թափթիված ու հնամաշ հագուստով մի տղա: Նրա ամեն ինչ լինելու մասին մտածեցի, բայց որ նա կարող էր գրող լինել... մտքովս անգամ չաճցավ:

- Ընկեր Ալազանը տունն է՞:
- Այո, խնդրե՞մ ներս մտեք, - ասացի ես խղճախար տոնով:

Նա առանց ինձ բարևելու, առաջ ոտքերը մաքրելու, ցեխաթաթախ, հնամաշ կոշիկներով իմ այլևս հատակը դաջելով՝ Ալազանի առանձնասենյակը մտավ:

- Օ՜, Շիրազ ջան, արի, մոտ արի, աթոռը վերցրո՞ւ ու մտի՛ր:

Շիրազ անուրը լսելով՝ ես զարմանքից ու հետաքրքրությունից դրված անմիջապես մտա Ալազանի առանձնասենյակը և սկսեցի ուշադիր դիտել նրան:

Ալազանը, ձեռքը Շիրազի ուսին դնելով,

ժպտալով ասաց.

- Շիրազ ջան, բանաստեղծություններիդ հոնորարները ստացա՞ր:

- Ի՞նչ:

- Տպվածո՞ւ բանաստեղծությունների փողը ստացա՞ր:

- Եղ ի՞նչըխ կեղնի, համ բանաստեղծություններս ես տպում, համ էլ փող ես տալիս:

- Այո, տպված բանաստեղծությունների համար փող եմ տալիս, - պատասխանեց Ալազանը:

- Ես լավ եղավ, սրանից հետո շատ կգրեմ, որ շատ հոնորար ստանամ՝ բարձր տրամադրությամբ ու ծիծաղելով ասաց Շիրազը: Հետո ծոցագրպանից հանեց երկու նոր բանաստեղծություն և դրեց Ալազանի գրասեղանին: Ալազանը մեր ներկայությամբ բարձրածան կարդաց այդ բանաստեղծությունները, մի որոշ շտկումներ անելուց հետո, ինձ տալով՝ ասաց.

- Մարո ջան, այս բանաստեղծությունները հենց հիմա մեքենագրի «Գրական թերթ»-ի այս համարի համար: Ապա Շիրազին դառնալով, նրան իր թևի տակին սեղմելով՝ գորովագութ խոսքերով ասաց.

- Բայց Օճիկ ջան, քեզ մի բան ասեմ. դու արդեն գրող ես, բոլորը քեզ գիտեն, դու քեզ գրողին վայել պետք է պահես, եղա՞՞վ:

- Եղավ, ազնիվ խոսք եմ տալիս, որ քո բոլոր ասածները սրբությամբ կկատարեն, - ասաց Շիրազը՝ աշակերտի պես ուսուցչի առջև կանգնելով:

Նրանք միասին դուրս եկան և գնացին Գրողների տուն:

Եվ այսպես Ալազանի և Շիրազի միջև սկսվեց ջերմ ու հարազատ, եղբայրական մտերմություն և նույնքան անկեղծ նամակագրություն: Ես Շիրազին միշտ իմ տեսադաշտում պիտի պահեմ, որ նա իր հին «մասնագիտությամբ» չզբաղվի և իր հին ընկերների ազդեցության տակ չընկնի, - ասում էր Ալազանը և այդ նպատակով էլ Շիրազին տեղափոխեց Երևան և տեղավորեց մի գյուղացու տանը:

Մի անգամ Ալազանը, Շիրազն ու ես Արովյան փողոցում զբոսնում էինք: Մեզ մոտեցավ Չարենցը: Շիրազն իսկույն հեռացավ:

- Այ տղա Ալազան, էդ տղային շատ չե՞ս երես տալիս: Չլինի կարծում ես՝ նոր Տերյան ես հայտնաբերել, - ասաց Չարենցը

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՐ

ՆՈՐ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

ՄԵՐՈՆՔ ԿՄԱՍՆԱԿՑԵՆ

Վրաստանի խորհրդարանի պատգամավոր Բենտ Ջուզեպին հայտնել է, որ օգոստոսի 5-ին Թբիլիսիում կբացվի հայկական ծխախոտի գործարան: Հայաստանի գործարարների ներդրումը կազմել է շուրջ 4 միլիոն դոլար: Պատգամավորի խոսքերով, գործարանում կարտադրվի շուրջ 32 անուն ծխախոտ, կօգտագործվի հայկական հումքը: Հեռանկարային աշխատակազմը համալրված կլինի տեղացիներով, և առաջին փուլում արտադրանքը կսպառվի վրաստանյան շուկայում:

«Ռազմական ծախսերի աճն Ադրբեջանում կարող է հանգեցնել նոր պատերազմի»: Այսպիսի տեսակետ է հայտնել «Ֆրանս պրես» գործակալությունը՝ հրապարակելով Ադրբեջանի նախագահ Իլհամ Ալիևի հայտարարությունն այն մասին, թե «այս տարի ռազմական ծախսերն աճել են 76 տոկոսով: Շուտով մենք կստեղծենք հզոր բանակ և ի վիճակի կլինենք ազատագրել մեր տարածքները»:

Ռուսաստանի Յարուսլավլ քաղաքում սեպտեմբերին «Ի՞նչ, որտե՞ղ, ե՞րբ» ինտելեկտուալ խաղի աշխարհի առաջնությանը 25 երկրներից ժամանած թիմերի շարքում առաջին անգամ կմասնակցի նաև Հայաստանի թիմը: Հայաստանը կներկայացնի Հայաստանի Հանրապետական կուսակցության թիմը, որը 2004թ. Հարավկովկասյան առաջնության չեմպիոնն է: ՀՀԿ երիտասարդական կազմակերպության նախագահ, ԱԺ պատգամավոր Արմեն Աշոտյանի խոսքերով, հայկական թիմը մյուսների համար հանելուկ է, քանի որ չգիտեն թիմի մարտավարությունը, ինտելեկտուալ կարողությունները, տրամաբանության գործելակերպը և այլն: «Այնուամենայնիվ, եթե մեր թիմը լավագույն տասնյակում հայտնվի, դա ևս մեծ հաջողություն կարելի է համարել, որովհետև խաղալու են աշխարհի ուժեղագույն գիտակները», - ասաց Ա. Աշոտյանը:

բարձրաձայն ծիծաղելով:

- Տերյան չէ, բայց որ շնորհալի ու տաղանդավոր տղա է, դրանում ես համոզված եմ, - պատասխանեց Ալազանը:

Չարենցը Շիրազին, որպես գրողի, չէր հավանում, սկսնակներից նրան շատ դուր էր գալիս Սուրեն Թարյանը: Չնայած այդ ամենին՝ Ալազանը հավաքեց Շիրազի հին ու նոր բանաստեղծությունները, կազմեց «Գարնանամուտ» խորագրով մի ժողովածու և հենց Չարենցի մոտ էլ, որն այդ ժամանակ Պետհրատի գեղարվեստական բաժնի վարիչն էր, հանձնեց տպագրության: Այսպիսով լույս տեսավ Շիրազի անդրանիկ «Գարնանամուտ» ժողովածուն՝ Ալազանի առաջաբանով:

***

1935 թիվն էր: Ալազանն ու ես Ծաղկաձորի գրողների հանգստյան տանն էինք: Ալազանը մի քանի օրով Շիրազին էլ հրավիրեց հանգստանալու: Մի օր Ալազանը շատ լուրջ ու մտախոհ ասաց.

- Այ Մարո, դու չէ՞ս զարմանում, թե այս աղքատիկ գավառաբարբառով խոսող տղան ո՞նց կարող է այդպիսի չքնաղ բանաստեղծությունների ու նամակների հեղինակ լինել: Գիշտն ասած, ես կասկածում եմ և այսօր մի բան եմ որոշել: Նա Շիրազին կանչեց մեր սենյակ, նրան թուղթ ու մատիտ տալով ասաց.

- Շիրազ ջան, ես ու Մարոն զնում ենք ամտառ զբոսնելու, դու լրիվ մենակ կմնաս. դուռն էլ կփակեմ, որ քեզ չխանգարեն: Մինչև մեր գալը դու մի քառատուն բանաստեղծություն գրիր: «Գրական թերթ»-ի այս համարի համար բանաստեղծություն չունեն:

- Լավ, շատ լավ, - ասաց Շիրազը: Ալազանը, սենյակի դուռը փակելով, ասաց.

- Վախենում եմ այսօր Շիրազի տպագրվելու վերջին օրը լինի:

Մի քանի ժամից տուն դարձանք: Տեսանք Շիրազը հուզված, կարմրած, մագերը զգզված, սենյակում զնում ու գալիս էր թղթին ինչ-որ տողեր հանձնելով:

- Հը, Օնիկ ջան, մի բան գրե՞լ ես:

- Առ տես, թե ինչ եմ գրել:

Ո՛վ քեզ զարմանք, նա ոչ թե մի բանաստեղծություն, այլ մի ամբողջ պոեմ էր գրել «Արևի երկիր» խորագրով: Այն ընթերցելուց հետո, Ալազանը կարծես կորած եղբորը գտավ, ուրախությամբ ու ցնծությամբ Շիրազի հետ զրկախառնվեց ու ասաց.

- Հիմա Օնիկ ջան, լրիվ համոզվեցի, որ այդ բոլոր բանաստեղծությունների ու նամակների հեղինակը դու ես:

- Յա, որ ես չեմ, բա վո՞վ է, - զարմացած ասաց Շիրազը:

Նրանք նորից զրկախառնվեցին: «Շիրազ ջան, իմ գրկում էլ դու առաջ կգնաս, բոլորովին չնմտածես»:

Այո, իմ աչքի առաջ Ալազանը հայրական հոգատարությամբ ու գուրգուրանքով Շիրազին դուրս հանեց անապատանների շարքից և տեղավորեց հայ գրողների առաջավոր շարքերում, նրան հասցրեց հայ գրականության պատվավոր պատվանդանին:

Խոսքս ավարտեմ Շիրազի խոսքերով, որ մակագրել էր իր գրքի վրա և նվիրել Ալազանին: «Ալազանին՝ ինձ մկրտող ավագանին»:

Հավելում Հասնիկ Ալազանից

Ամիսներ առաջ մեր ընտանիքի վաղեմի բարեկամ, ծնունդով վանեցի Պատրիկ Սարոյանը ինձ նվիրեց Հովհաննես Շիրազի՝ հայրիկիս՝ Վահրամ Ալազանին նվիրված մի անտիպ բանաստեղծություն՝ զբրված 1945-46 թթ., երբ հայրս զոհվում էր Կոլիմա (մահվան հովիտ) կոչվող ցուրտ ու դաժան պատժավայրում, որտեղ սառնամանիքները հասնում էին 70-72 աստիճան և ցրտահարությունից մահացությունը սովորական բան էր:

Գուցե այդ տարիներին Շիրազն էլ շատերի նման լսել էր, որ Ալազանը վախճանվել է Սիբիրում, և դա է եղել պատճառը, որ այդ բանաստեղծությունը վերնագրել է «Անշիրին Ալազանի շիրիմին»:

Սիրով այս բանաստեղծությունը հանձնում եմ ձեր ուշադրությանը:

ԱՆՇԻՐԻՍ ԱԼԱԶԱՆԻ ՇԻՐԻՄԻՆ

Ծաղիկներ, բացվեք իմ գերեզմանին,
Դեռ իմ արցունքը ձեր մեջ կցողա,
Ծաղիկներ, լացեք իմ գերեզմանին,-
Կյանքում անծաղիկ ես շատ լաց եղա...
Վրաս՝ սպիտակ շուշանների տեղ՝
Չյունն է սպիտակ պատանքս գործում,
Մինչ ես անպատանք թաղվեցի այստեղ,
Միակ լացողս ձյունն է այս կոծում:
Ծաղիկներ, երգեք իմ գերեզմանին
Մենակությունից սիրտս կդողա,-
Լուր տարեք հեռու իմ Հայաստանին,
Դեռ մորս արցունքն այնտեղ կցողա...
Որտեղի՞ց որտեղ ընկանք, ո՞վ աստված,
Եվ ո՞վ էր տեսել ձերմակ անապատ,
Ախ, այս ձերմակը սև է, անաստված,
Այս ի՞նչ ձերմակ է մեր գլխին բերում,
Այս սևո՞վ է մեզ հյուսիսն համբուրում:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՇԻՐԱԶ, 1945-46 թթ.

ՄԻԱՍՆԱԿԱՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔ

ԼՂ պաշտպանության բանակի նախկին հրամանատար Սամվել Բաբայանի կուսակցությունը, որի համագումարը նախատեսված է օգոստոսի վերջին, կոչվելու է «Միասնական հայրենիք»: Տևական ժամանակ է արդեն գնում է կուսակցականների ակտիվ հավաքագրում: Սամվել Բաբայանն ամեն ինչ անում է, որ իր կուսակցության մեջ մեծ թիվ կազմեն ինտելիգենցիայի ներկայացուցիչները: Թե ո՞վ կզրվա՞ր իր Վրաստանի հայրենիքը», դեռ որոշված չէ. համենայնդեպս, Սամվել Բաբայանն ինքը չի դառնա կուսակցության նախագահը:

ԿՎԵՐԱՊԱՏՐԱՏՎԵՆ

ՍՓՅՈՒՌԱԿԱՅ

ՌԻՍՈՒՑԻՉՆԵՐԸ

ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության նախաձեռնությամբ և Ամենայն հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի աջակցությամբ հունիսի 28-ից օգոստոսի 28-ը Հայաստանում կանցկացվեն մոտ 80 սփյուռքահայ ուսուցիչների վերապատրաստման դասընթացներ: Ի դեպ, նմանատիպ դասընթացներն իրականացվում են 2000 թվականից՝ ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության պատվերով: Դասընթացներն ընթանալու են նախադպրոցական, տարրական, միջին և ավագ դպրոցի ուսուցիչների շրջանում: Նրանք կանցնեն նաև առարկայական վերապատրաստություն, քանի որ սփյուռքահայ ուսուցիչների մեծ մասը աշխատում է Հայաստանից ուղարկված դասագրքերով: Վերապատրաստման դասընթացներն իրականացվելու համար պետք ունի չորս հատկացվել է 600 հազար դրամ: Իսկ ուսուցիչների կեցության ծախսերն առաջին անգամ հոգալու է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը: Դասընթացների հետ կապված միջոցառումների բացումը տեղի կունենա Վեհարանում՝ հունիսի 28-ին:

«ՀԱԿԱՃԳՆԱԺԱՄԱՅԻՆ ԼԱՎԱԳՈՒՅՆ ՄԵՆԵՉԵՐԸ»

Վերջերս մոսկովյան «ՌՈՍԻԱ» հեռուստաալիքը եթեր հեռարձակեց ուշագրավ մի հաղորդում՝ նվիրված Անաստաս Միկոյանին: 20-րդ դարի առաջին քառորդի աշխարհացունց իրադարձությունների հորձանուտում հայտնված Անաստաս Միկոյանն իր կյանքը կապեց Լենինի ստեղծած տոտալ համակարգի հետ: Ինչպես մեր ժամանակներում՝ 15 տարի առաջ, այնպես էլ 1917 թ., հասարակական կացութաձևի 180 աստիճան փոփոխությունը բերեց ողբերգական իրադարձություններ, որոնց ընթացքում միլիոնավոր շարքային մարդկանց ողբերգական ճակատագիրը բաժանեցին նույն հեղափոխություն իրականացնողներն ու նվիրյալները: Նոր իշխանության համար կատաղի պայքարում խորտակվեցին խոշոր անհատականություններ Լեո Բրոնշտեյն Տրոցկին, Կամենն Թեդեյեֆելդը, Ջինովկը, Ձերժինսկին, Ֆրունզեն, Կիրովը, Օրջոնիկիձեն, Տոլստալսկին, Մալենկովը, Մոլոտովը, Կազանովիչը, Խրուշչովը և շատ ուրիշներ: Տասնամյակներ տևած այդ պայքարում կանգուն մնաց մեկ մարդ՝ Անաստաս Միկոյանը: Հետադարձ հայացք նետելով այդ մարդու անցած ճանապարհին և գործունեությանը, զարմանալ, ինչու չէ, նաև հիանալ կարելի է նրա ինտելեկտով, ճկուն մտքով, սթափ կշռադատելու կարողությամբ: Պատահական չէ, որ ռուս պատմաբանը նրան համարում է 20-րդ դարի լավագույն դիվանագետներից մեկը, համեմատելով այնպիսի գիգանտների հետ, ինչպիսիք էին Թալեյրանն ու Մետերնիխը:

զից էր կախված: Հետագայում որոշ մարդիկ մեղադրեցին Միկոյանին 1937 թ. Հայաստանում «գտուններին» մասնակից լինելու համար: Ինչ խոսք, այսպիսի մեղադրանքը զուտ էնդոցինալ մոտեցումների հետևանք էր: Նա Հայաստան էր եկել Գեորգի Մալենկովի հետ, որ այդ օրերին դեռ Կենտկոմի անդամ էլ չէր և իր մորն էլ չէր խնայի Ստալինի վստահությունը շահելու համար: Ժամանակները դավադիր էին, յուրաքանչյուրը հսկում էր կողքի կանգնածին: Միկոյանը ոչ մի հնարավորություն չուներ օգնելու հայրենակիցներին: Ավելին, Երևանում դեռ չէր սկսել առաջին միստը, երբ դուռը բացվեց և ներս մտավ Թիֆլիսից ժամանած Բերիան՝ ասես Միկոյանի վրա կրկնակի հսկողություն սահմանելու միտումով:

Այնուհանդերձ Մոսկվայում Միկոյանը կարողացավ օգնության ձեռք մեկնել գնդապետ Հովհաննես Բաղդամյանին, որ 1937 թ. սովորում էր գլխավոր շտաբի կանդեմիայում: Այս հաստատությունում ևս մոլեգնում էր «հեղափոխական գերզոգությունը», խրախուսվում մատնությունը: Բաղդամյանին մեղադրում էին դաշնակցության բանակում ծառայելու մեջ: Ապագա մարշալին բարեկամները խորհուրդ տվեցին իրմեջ Միկոյանին: Վերջինս կարողացավ իր հայրենակցի գլխից հեռացնել Դանոկյան սուրը:

Առավել մեծ է Միկոյանի ծառայությունը Հայրենական պատերազմի տարիներին: Հսկայածավալ աշխատանքը, որ օր ու գիշեր չէր դադարում Միկոյանի համար, կապված էր բանակի բոլոր տեսակի մատակարարումների, էվակուացիոն խընդիրների հետ: Պատահական չէր, որ դեռ 1943 թ. Միկոյանն արժանացավ Սոցիալիստական աշխատանքի հերոսի կոչման: Պատերազմից հետո Միկոյանը մնաց որպես Մինիստրների խորհրդի նախագահի տեղակալ և արտաքին առևտրի մինիստր:

1949-52 թթ. տեղորի մոր բորբոքման տարիներին Ստալինն արդեն հագվադեպ էր հրավիրում Միկոյանին: Նրան այլևս չէր հրավիրում մոսկովյան քաղաքային միստերին: Միկոյանը գրում է. «...նրա դժգոհությունը Մոլոտովից և ինձնից, որքան հասկանում եմ, վաղուց էր հասունացել...

հանձինս մեզ նա տեսնում էր իր մութ գործերի վկաներին... նրա՝ տարիների հետ սրվող հիվանդ կասկածամտության պարագայում մենք պետք է վերանայինք»:

Ստալինի մահից հետո Անաստաս Միկոյանը նորից իր ակտիվ քաղաքական ու տնտեսական գործունեության բարձրակետում էր: Կոմկուսի XX համագումարում Միկոյանը կրթոտ ելույթ ունեցավ Ստալինի հասցեին և զարմացրեց բոլորին «կատեգորիկ որոշակիությամբ»: Այդ տարիներին Միկոյանը փայլուն դրսևորեց իր դիվանագիտական ունակությունները: Դա վերաբերում է թե՛ 1956 թ. Լեհաստանում ստեղծված ճգնաժամին, թե՛ հունգարական դեպքերին, ինչի արդյունքում հնարավոր եղավ խուսափել մեծ արյունահեղումներից:

1956 թ. ՍՍՀՄ Գերագույն խորհրդի պատգամավորության թեկնածու Անաստաս Միկոյանը Երևանի իր ընտրողների ընդհանուր ժողովում ելույթ ունենալով, հատկապես շեշտեց եղիշե Զարեցի ստեղծագործությունները տպագրելու, նրա անունը վերականգնելու անհրաժեշտությունը: Ասվածը ընդունվեց բուռն ծափահարություններով:

Ստալինյան սառույցի կտորվելուց հետո Միկոյանը դիվանագիտական այցելություններ կատարեց Պակիստան, Հնդկաստան, Չինաստան: Անհրաժեշտ էր ճկուն, խելացի քաղաքականություն և ոչ թե կոպիտ թելադրանք: Միկոյանը կարողացավ վերականգնել բարիդրացիական հարաբերությունները Հարավսլավիայի նախագահ Իոսիֆ Բրոզ Տիտոյի հետ, որի հետ սուր կոնֆլիկտի մեջ էր Ստալինը: 1959 թ. Միկոյանը մեկնեց ԱՄՆ՝ բացելու ՍՍՀՄ ցուցահանդեսը և նախապատրաստելու Խրուշչովի այցը: Միկոյանը փայլուն կատարեց իր առաքելությունը: ԱՄՆ-ի Մամուլի ազգային ակումբը հայտնի էր օտարերկրյա դիվանագետներին և պետական գործիչներին սադրիչ հարցերով ու սուր բանավեճերով նեղը զցելու և քրտնաթոր դուրս հանելու սովորությամբ: Միկոյանի նկատմամբ հակառակը կատարվեց: Միկոյանը զարմացրեց ժուռնալիստներին սուր և հունձրով պատասխաններով: Նույնիսկ Միկոյանին կատակով հարցրին. «Արդյոք նա չի՞ պատրաստվում իր թեկնածությունն առաջադրել սենատում»:

Կուրբայական (Կարիքյան) ճգնաժամի օրերին 1962 թ., երբ աշխարհը կանգնած էր երրորդ համաշխարհային պատերազմի փաստի առաջ, Միկոյանի դիվանագիտական փայլուն գործողությունների շնորհիվ հնարավոր եղավ խուսափել համաշխարհային աղետից: Կուրբայական ճգնաժամի խաղաղ լուծումը «Միկոյանի ամենակարևոր «դերն» էր համաշխարհային դիվանագիտության մեջ»: Այս առիթով 60-ականների ամերիկյան մամուլը Միկոյանին համարեց «մեր ժամանակների հակաճգնաժամային լավագույն մենեջերը»: 1963 թ. Անաստաս Միկոյանի ակտիվ միջամտությամբ Արարատյան դաշտավայրից դուրս մղվեց բանձակի արտադրությունը, որը ծանր բեռ էր մեր գյուղատնտեսության համար: 1964 թ. Միկոյանն ընտրվեց ՍՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության

անխազահ: Սովորաբար այս պաշտոնից էր սկսվում քաղաքային անդամների պաշտոնաթողության գործընթացը: 1965 թ. լրացավ Միկոյանի 70 տարին: Նոյեմբեր ամսին նա անցավ թոշակի:

Անաստաս Միկոյանը հայ ժողովրդի իմաստուն զավակներից է: Նա հայ մարդու ազգանունը արժանապատիվ ներկայացրել է աշխարհին: Թերահավատների համար ասենք, որ անցել են այն ժամանակները, երբ աշխատում էր «ով մեզ հետ

չէ, նա մեր դեմ է» զազանաբար կարգախոսը: Մենք պետք է հասկանանք, որ անհրաժեշտ է արժանին մատուցել հայ ժողովրդի ականավոր զավակներին, անկախ նրանց կուսակցական, քաղաքական և այլ կողմնորոշումներից: Այսօր մենք ամենատարբեր ձևերով և մոտեցումներով պետք է մեծարենք Անաստաս Միկոյանին, Աղասի Խանջյանին, Իվան Թևոսյանին, մարշալ Խուդյակով-Խամփերյանցին և հայ ժողովրդի շատ այլ արժանավոր զավակների:

Եզրափակելով խոսքը Անաստաս Միկոյանի մասին, դիմում ենք Վանաձորի (Մախկին Ղարաքիլիսա, Կիրովական) քաղաքի ղեկավարությանն ու ազգաբնակչությանը՝ հանրաքվե անցկացնել, փոխել «Վանաձոր» անիմաստ անվանումը, քաղաքը վերանվանել «Միկոյան»:

Ռուբեն ԲԱՂԱԼՅԱՆ

ՀԱՎԵՐԺԱԿԱՆ ՄԻՐՈ ՃԱՄՓՈՐԴԸ

Նշվեց Սիեր Մկրտչյանի ծննդյան 75-ամյակը

Հուլիսի 4-ը Սիեր Մկրտչյանի ծննդյան օրն էր. լրացավ նրա ծննդյան 75-ամյակը: Հայաստանի թատերական գործիչների միությունում և «Սիեր Մկրտչյան» արտիստական թատրոնում նշվեց այս իրադարձությունը: Առանց պարտադրանքի, առանց հրահանգի նշվեց նաև արտիստի ծննդավայրում՝ Գյումրիում: Գոնե մեկ օրով մենք կրկին հիացանք նրա արվեստով: Ավա՛ղ՝ իր բացակայությամբ, թեև սրբապղծություն է Սիեր Մկրտչյանի նման մարդկանց երբևէ բացակա նշանակելը: Տոնակատարություններին խոսեցին մարդիկ՝ նրա բարեկամները: Եվ սա այն բացառիկ օրերից մեկն էր, այն բացառիկ իրադարձությունը, երբ չարակամներ չեղան: Իր հողեղեն երևույթի ժամանակ բոլոր չարակամները պարտվեցին, թեև նրանցից ոմանք դեռ այսօր էլ իր մասին հուշեր են գրում ու պատմում:

կունենանք Սիեր Մկրտչյանի այս հզոր ողբերգությամբ մեր տանկացած հոգիները վերազարթնեցնելու:

1992 թվականի հունիսի 26-ին, երբ «Հացթուխի կինը» պիեսի բեմադրության փորձերը դեռ չէին ավարտվել, երբ օրուգիշեր աշխատում էր՝ բեմադրությունն ավարտելու համար, սասց. «Այս պիեսը մի քանի անգամ բեմադրել են Լուս Անջելեսում, Սաթամյանի խմբի հետ»: Փորձն ուներ արդեն և ցանկանում էր իր թատրոնում առավել կատարյալ ներկայացնել մի մարդու կերպար, ով անսահման հավատում է և ունի խաբում են, ով սիրում է և ունի խաբում են: Բայց, միևնույն է, նա շարունակում է սիրել:

Բազմաթիվ հիացական կարծիքներ են գրի առել այս բեմադրության ներկայացման և նրա ստեղծած հացթուխ էմաբլի կերպարի մասին: Դրամատուրգ, ՀՀ մշակույթի և երիտասարդության հարցերի փոխմասնաբար Կարինե Տոդիկյանն անչափ նուրբ դիտարկում ունի. «Սեփական թատրոնում իր հանդիսատեսի առաջ Մկրտչյանը ձեռքազատվեց ամեն ինչից և ամենքից ու եղավ՝ ինչ եղել է ու կա: Նա կարողացավ ողջ ներկայացման ընթացքում իր վրա պահել բոլորի հայացքներն ու մտքերը: Մի ամբողջ ներկայացում, և նա ողջ դահլիճի տերն էր և ստիպում էր իր հետ սիրել, ասել, գծել: Նա բոլորին

ստիպում է հացթուխ դառնալ. մի՞թե դա չէ ամեն մի դերասանի երազանքը: Նրա հազուստը և՛ Ռոմեո է, երբ գիշերված մեջ հնչում է սերենադը, և՛ Պաղտասար է, երբ չի կարողանում հարմարվել անկողնում, և՛ Օթելլո է, թեև չի խեղդում, բայց սպանում է սիրած կնոջ դավաճանությունը կատվին մեկնած կաթի ափսեով: Իսկ երբ նրա հացթուխը քնի մեջ բռնում է հովվի հետ փախչել պատրաստվող Օրելիի փեշը, դու հավատում ես, որ այդ, Մկրտչյանի հերոսը ոչ միայն կարող էր, այլև պետք է այդպես վարվեր, որովհետև դա դերասանի այն խենթությունն է, որը սովորականը դարձնում է իրաջ: Իսկ ընդմիջմանը կողքը նստած անծանոթ կինն իր ընկերուհուն խոստովանեց. «Երբ նա բռնեց կնոջ փեշը, ես սարսափած վեր թռա, թվաց իմ փեշից է բռնել: Ես եմ փախչողը»: Ու ես հասկացա, որ միայն ես չէի Օրելիի դերում, այդ երեկո շատ-շատերին հացթուխը գերել-դարձրել էր իր Օրելին...»:

Այդ, Սիեր Մկրտչյանի էմաբլը հազվագյուտ նվաճում է եղել մեր թատրոնի համար: Անգամ անվերջ ռացիոնալացվող մեր ժամանակներում Մկրտչյանի ստեղծած այս կերպարը հոգևոր հզոր լիցք է հաղորդում մարդուն: Ինչպես նաև՝ նրա Սիրանո դը Բերժերակը, Պաղտասար աղբարը, Բարոնը, ինչպես... նրա շատ ու շատ կերպարներ:

Նա կիսատ բաներ չէր սիրում, չէր կարող լինել կիսատոնի վրա: Նա անվերջ վառվում էր և վառվում էր ամբողջությամբ: Ինչպես եղավ կյանքում:

Տազնապ ուներ մեջը, տազնապ մեր բոլորի համար. «Սերը պակասել է, - սասց մի օր, - սերը չկա: Ատելությամբ ինչ-որ բան կարող ես անել, գուցե շատ բան, բայց այնպիսի բան չկա, որ սերը չանի»:

Այս օրերին մենք նորից զգացինք Սիեր Մկրտչյանի սերը:

Սերգեյ ԳԱԼՈՅԱՆ

ԱՂՔԱՏ ՄԻԼԻՈՆԱՏԵՐԵՐԸ

Ավստրալացի միլիոնատերերի միայն 5 տոկոսն է իրեն հարուստ մարդ համարում: «Ավստրալիայի ինստիտուտ» հետազոտական կազմակերպության 12 հազար մարդկանց շրջանում անցկացրած հարցումը ցույց է տվել, որ այն ընտանիքների 7 տոկոսը, որոնք ունեն երեք միլիոն ավստրալական դոլարի (ավելի քան 2,2 միլիոն ԱՄՆ դոլար) տարեկան եկամուտ, իրենց համարում են կամ «աղքատ», կամ «հազիվ ծայրը ծայրին հասցնող»: «Կանաչ մայր ցամաքի» 20 տոկոս կազմող առավել հարուստ բնակիչների գրեթե կեսն այն կարծիքն է, որ չի կարող իրեն թույլ տալ այն, ինչի կարիքն իրոք ունի, նշված է հետազոտության արդյունքների մասին նյութում, որը գեներված է հիշյալ ինստիտուտի Ինտերնետ կայքում:

ԱՐՄԵՆՊՐԵՍ

ՄԻՐԱՆՈ ԴԸ ԲԵՐԺԸՐԱԿԻ ԳԱՂՏՆԻՔԸ

Ռուս փիլիսոփա Ռոզանովը գրել է. «Երկու հրեշտակ են նստած ուսերիս՝ ծիծաղի հրեշտակն ու արցունքների հրեշտակը: Նրանց մշտական բանակրիվը իմ կյանքն է»:

Յրեշտակների այդ բանակրիվը Միեր Մկրտչյանի թե՛ կյանքն էր, թե՛ արվեստը: Նա Պիեռնոն էր՝ Առլեքիցի հանդերձանքով: Տրուբադուր էր՝ սատիրի գլխով:

Կատակերգու, որ ողբերգակի ինքնազգացողություն ուներ, ինչպես շեքսպիրյան խեղկատակը:

Ծիծաղի աստված Կոմուսը այդ Ռոմեոյի դեմքին դրոշմել էր իր դիմակը:

Նա Դոն Կիխոտն էր ու Սանչո Պանսան՝ մի անձի մեջ:

Ֆելլինիի նկարագրած Տոտոյի նման քեզ էր հառուն իր «հեզ աչքերը՝ մեծ ծիծեռնակի, ոգեհարցունկի, հարյուրամյա մանկան, խելացնոր հրեշտակի աչքեր»:

Օբսյունորոնների այս շարանը կարելի է երկար շարունակել, բայց դրանք միայն կհավաստեն Միեր Մկրտչյան արտիստի անորսալի էությունը:

Ամենաճշգրիտ բանաձևումներն անգամ այնքան խղճուկ են թվում այդ անորսալի - անբացատրելի մեկնելու համար, որ թերեզ են անգոր տարածում: Դա անգորու-

թյան այն ծայրակետն է, ուր «աբսուրդի արքա» էժեն Իոնեսկոն «Աթոռները» տրագիֆարսում զետեղում է իր Հռետորին: Նա պարզապես համար է: Ուրեմն՝ նույնքան անկարող, որքան թռչունները Կուրտ Վոնեգութի «Սպանդանոց համար հինգ»-ում, որովհետև «թռչուններն ի՞նչ կարող են ասել»: «ընդամենը ինչ-որ պի-ծի-ֆիծ», թե՛ սրա նման անհողաբաշխ մի բան իրենց թռչնային լեզվով:

Արժե՞ ծտային անճարակությամբ այսպես «պի-ծի-ֆիծ» ճշվողելու համար պրպտել հրաշքի մեխանիկան՝ ձգտելով ճեղքել անբացատրելիի խեցին:

Միեր Մկրտչյանը վերջինս էր մեծ արտիստների զարմից և զնաց Սիրանո դը Բերժրակի պես՝ իր գաղտնիքը տանելով իր հետ: Եթե մնար՝ հիմա 75 տարեկան կլիներ:

Նրա վերջին դերը Սարսել Պանյոլի «Հացագործին կինը» պիեսում, իր բոլոր խաղացած ու չխաղացած դերերի հանրագումարն էր, նրա չիմացված - չիրացված - չպարպված մեծության վերջին հավաստիքը:

«ԼԵՆԻՆԱԿԱՆՅԻ ՏՂԵՆ»

1953թ. սովորում էի երևանի գեղարվեստաբանական ինստիտուտի դերասանական ֆակուլտետի 2-րդ կուրսում: Այդ տարի մեր կուրսը համալրվեց երեք նոր ուսանողով: Երկուսը չնաշխարհիկ աղջիկներ էին. Լեյլի Խաչատրյանը՝ Արամ Խաչատրյանի զարմուհին և Ասյա Սուջյանը, երրորդը 23-ամյա Ֆրունզիկ Մկրտչյանն էր, որին անմիջապես կնքեցինք «Լենինականցի տղեն» մականունով: Տարիքից մեծ էր երևում, չափազանց միհար էր, գունատ, բայց աներևակայելի դյուրաշարժ ու ճկուն: Անմիջապես տպավորվեցին նրա բարի և զարմանալիորեն տխուր աչքերը, բերանի կողքից իջնող կնճիռները յուրօրինակ իմաստություն էին տալիս դեմքին, բայց դեմքի գլխավոր հերոսը, եթե կարելի է այդպես ասել, քիթն էր՝ հզոր ու անկրկնելի: Անմիջապես դարձավ կուրսի կուռքը, խորհրդանիշը, իր բացառիկ տաղանդով, անմիջականությամբ՝ նաև ուսանողական ներկայացումների ոգին: Լավ էր սովորում, ոչ մի գնով էր ուզում հաս-

կանալ, թե դերասանի ինչին են պետք մարքսիզմ-լենինիզմն ու քաղաքատնտեսությունը: Այդ դասաժամերին սիրում էր սրամտել, անեկդոտներ պատմել, զանազան օյինբազուկություններ անել: Համոզված էր, որ մեծ դերասան դառնալու համար աշխատանքն է գլխավորը՝ ամենօրյա, ամենժամյա համառ աշխատանքը: Պաշտում էր կուրսի ղեկավար Վաղարշ Վաղարշյանին, բայց կուռքը Վահրամ Փափազյանն էր: Վարպետորեն հատվածներ էր արտասանում «Օթելլոյից», «Լիր արքայից», «Դիմակահանդեսից»: Կուրսում են համարվում էի լավագույն կատակերգակը: Տարիներ կանցնեն, և Լենինականցի տղեն ինձ կասի. «Դու բնածին կատակերգակ էիր, Կիլեն, բայց են ուրախ են ու երախտապարտ, որ ասպարեզն ինձ զիջեցիր»: Ուսանողական ներկայացումներում միշտ հանդես էինք գալիս որպես փոխարինողներ, են առաջին կազմում էի, Ֆրունզիկը՝ երկրորդ: Պատճառն այն էր, որ չափազանց դժվարությամբ էր տեքստն անգիր անում: Թեպետ դա չէր խանգարում, որ ներկայացումները վերածի թատերական տոնի: Տեքստը ամբողջությամբ չմտապահելով, չիմանալով միզանսցենը՝ նա հանպատրաստից այնպիսի հնարքների էր դիմում, որ մնում էինք ապշած: Հենց ներկայացման ընթացքում միզանսցեններ էր ստեղծում, խոսքեր հորինում՝ կերպարը հարստացնելով նոր շտրիխներով:

Ուսանողական տարիներին ծնված մեր մտերմությունը շարունակվեց հետագա-

յում: Ես հրապուրվեցի ռեժիսուրայով և մինչև օրս ինձ կշտամբում են, որ Ֆրունզիկին չհրավիրեցի նկարահանվելու իմ ֆիլմերից որևէ մեկում: Մտածում են ու չեն կարողանում որևէ պատճառ գտնել կամ որևէ արդարացում: Ֆրունզիկը մեզ հետ ավարտեց ինստիտուտը, սակայն դիպլոմը ստացավ շատ ավելի ուշ, երբ արդեն ժողովրդական արտիստի բարձր կոչմանն էր արժանացել (ժամանակին չէր հանձնել մարքսիզմ-լենինիզմի պետական քննությունը): 1991թ. մեկնում էի Մոսկվա, որտեղ ընտանիքս էր: Մեկնելուց առաջ այցելեցի Ֆրունզիկին:

- Գնում են էլի, - տխրամած ասաց նա:
- Ընտանիքիս գիրկը, - ասացի ես:
- Պարզ է, կինդ ռուս է, կանչում-տանում է:
- Հիշո՞ւմ են՝ ինչ էր ասում Վաղարշ Վաղարշյանը, - ասացի ես: - Մարդը երջանիկ է, երբ ճիշտ ընտրություն է կատարում մասնագիտության և ամուսնության հարցում:
- Էդ հարցում իմ բախտը չբերեց: Փառքը կա, բայց ընտանեկան ջերմությունը պակասում է, - ասաց ու անսպասելի երգեց «Սարեր, կաղաչեն»-ը:

Այդպես էլ հրաժեշտ տվեցի Ֆրունզիկին, որն արդեն Սովետական Միության ժողովրդական արտիստ էր, սիրված ու հարգված դերասան, իսկ ինձ համար շարունակում էր մնալ ուսանողական տարիների մտերմ ընկերը, նույն այն օրերի Լենինականցի տղեն:

Վիլեն ԶԱԲՍՐՅԱՆ,
հանրապետության արվեստի
վաստակավոր գործիչ, ռեժիսոր

ԳԱՐՈՒՆ ԷՐ ՉԵԿԱԾ ԱՄԱՌ, ՓՈՒ Լ ԵԿԱՎ ԵՐԿՆԱԿԱՄԱՐ...

Պ. Սեաև

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Այս կարճաճանաչ տողերում չեն խոսելու Վիգեն Բաբայանի՝ չարաչարանց, բազում կայաններով անցած, բայց այնուամենայնիվ կայացած բանաստեղծի մասին: Այս կարճաճանաչ տողերով ես ուզում եմ իմ հարգանքը մատուցել մի մարդու, որը կարողացավ պատանեկան նրբին թրթռներից, հայրենիքի հանդեպ տածած վիրավոր սիրուց, գայրույթի անեղծ բռնկումներից, հուսահատ տագնապներից ստեղծել իր լուսահորդ «Յայրենանվագ»-ը, որը կարողացավ ձեռքբերել ու ոտքերը կապկպած, աչքերը՝ անթափանց պարիսպներով շրջափակված, բանտային հեծեծանքներից ու հառաչանքներից հյուսել իր «Բանտանվագ»-ը, որը կարողացավ նորատիպ աքսորի տարածքներում, ու անապատի ավազների փոխարեն ասվածի հյութն էր ունկերում բետոնի շունչն ու ավտոմեքենաների երկաթյա վայրույր, ու աստղերը իջեցված էին երկնքից ու մետաղադրամների պես շարված պետական դրոշին, պանդուխտի իր անմարելի կարոտից, տվայտանքներից, հեռավոր իր հայրենիքին հասնելու ու չհասնելու տենչանքից բաղադրել իր «Աքսորանվագ»-ը, որը կարողացավ հայի բերնեբերան սիրով ու երգով լցված ներաշխարհում տեղ բացել նաև աշխարհի մեծերի սիրով ու երգերի համար, այն դարձնել մերը և հայ դպրությանը մատուցել իր «Բազմանվագ»-ը: Եվ վերջապես կարողացավ իրեն վիճակված կյանքի խեղճված ծռնված, խառնիճաղանջից դուրս գալ ողորկ, անկոտրում, բարի ու բարիացական, սիրով ու երկյուղածությամբ լցված դեպի մարդը, աշխարհը, դեպի իր մեծ ու բազմատառապ ժողովուրդը:

Շնորհակալություն Վիգեն Բաբայանին, մարդկային ոգու իր հաղթանակի համար:

Սիլվա ԿԱՊՈՒՏԻԿՅԱՆ
Յուլտեմբեր 2003թ., Երևան

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

1965 թվականի ապրիլի 24-ին՝ Հայոց Մեծ եղեռնի հիսուներորդ տարեկիցի օրը, մենք՝ Հայ Երիտասարդաց Միության յոթ ղեկավարներս, կամ ինչպես հետագայում առատածեռն հայ ժողովուրդը որակեց մեզ՝ յոթ հայրենասերներս՝ Խաչատուր Ամիրջանյանը, Խաչիկ Սաֆարյանը, Գրիգոր վարդապետ Եղյանը, Էդուարդ Կակոսյանը, Մերուժան Յովհաննիսյանը, Կարապետ Քիրանիժյանը և ես արդեն տասնվեց ամիս առաջ ձերբակալված էինք:

1962 թվականին ստեղծված ընդհատակյա մեր կազմակերպության առաջնահերթ խնդիրներից էր ցեղասպանության 50-ամյա սև տարեկիցին հիսուն հազարանոց ցույց կազմակերպել մայրաքաղաք Երևանում, որը նպատակ ուներ միջազգային հանրության ուշադրությունը հրավիրել Հայոց Եղեռնի և Նախիջևանի ու Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրների վրա: Կազմակերպությունը և նրան օգնող մարդիկ եռանդուն աշխատանքներ էին տանում, տարածում թռուցիկ-հայտարարություններ, հողերի պահանջատիրության, ազգային չլուծված բազմաթիվ հարցերի և խնդիրների վերաբերյալ: Յոթիս ձերբակալված լինելը չէր կարող բացասական ներգործություն թողնել ծրագրված ցույցի կայացման վրա: Նախ՝ մեր ստեղծած հսկայական կազմակերպությունից ձերբակալված էինք միայն յոթ ղեկավարներս, և ապա՝ ամբողջ հայ ժողովուրդը, այդ թվում ավագ ու երիտասարդ մտավորականությունը, ուսանողությունը և շարքային բնակչությունը հոգեպես պատրաստ էին դրան:

Հայրենասիրական այդ պոռթկմանը իրենց թանկարժեք լուծումները բոլոր ազնավագարմ հայորդիները, գրեթե առանց բացառության, Հայաստանի կոմունիստ ղեկավար Յակոբ Զարոբյանից սկսյալ մինչև տաժանքի ու աքսորի ճանապարհը նախընտրած հարյուրավոր քաջարի երիտասարդներ: Շուրջ հարյուր հազարանոց ցույցի մասին տեղեկացանք բանտում լեռնական թերթերից մեկում տպագրված հաղորդագրությունից: Խորհրդային Միության պատմության մեջ կատարվել էր անկարելին՝ առաջին խոշորագույն ցույցը: Մեծ էր հպարտությամբ շահված հաղթանակի բերկրանքը: Ցույցից հետո և նրա ազդե-

ՎԻԳԵՆ ԲԱԲԱՅԱՆ

Կյանքի 65-րդ տարում հեռավոր ու օտար Վաշինգտոնում իր մահկանացուն կնքեց Հայաստանի Գրողների Միության պատվավոր անդամ, բանաստեղծ Վիգեն Բաբայանը՝ ծննդով արցախցի, նա իր կյանքն իմաստավորեց անշահախնդիր նվիրումով հայրենի երկրին ու գրականությանը:

1962թ-ին ստեղծված Հայ Երիտասարդաց Միության ընդհատակյա կազմակերպության ղեկավարներից էր, ովքեր Հայ Երիտասարդաց Միության առաջ խնդիր էին դրել Եղեռնի 50-ամյակի սգո տարեկիցի օրը հիսուն հազարանոց ցույց կազմակերպել Երևանում: Եվ 1965թ. ապրիլի 24-ին ցույցի ելան ոչ թե հիսուն հազար հոգի, այլ գրեթե ողջ Երևանը: Ցուցարարների շարքում էին նաև Հայաստանի շրջաններից, վրաստանից և այլ հանրապետություններից ժամանած հայեր: Հայ ժողովրդի պահանջատիրական այդ աննախադեպ պոռթկումը նախապատրաստող յոթ ղեկավարները, այդ թվում նաև Վիգեն Բաբայանը, տասնվեց ամիս առաջ արդեն ձերբակալված էին: Եվ օրվա կարգախոսներից մեկն էր «Ազատություն յոթ հայրենասերներին» կոչը: Իսկ դատավարության ժամանակ Վ. Բաբայանի արտասանած խոսքը տարածվում էր իբրև պատգամ և ուղեցույց:

Հինգ տարի սիբիրյան ճամբարներում անցկացնելուց հետո վերադարձավ Երևան և գործի անցավ Հեռուստապետկոմում: 1979թ-ին լույս տեսավ արդեն 40-ը բոլորող բանաստեղծի անդրանիկ ժողովածուն՝ «Նվագներ» խորագրով: Իսկ երկու տարի անց, որպես «քաղաքականապես վտանգավոր անձ» Վ. Բաբայանին հարկադրեցին հեռանալ հայրենիքից: Բնակություն հաստատելով Վաշինգտոնում, աշխատեց «Ամերիկայի ձայն» ռադիոկայանի հայերեն հեռարձակվող հաղորդումների բաժնում: Հայրենասեր բանաստեղծի ձայնը հայրենիք էր հասնում արդեն անդրօվկիանոսյան ռադիոկայանից, բայց ոչ իբրև բանաստեղծի, այլ՝ ռադիոխոսնակի ձայն: Նա երբեք չչլացավ աստվածատուր իր տաղանդով, այլ ներքաշված ու ամաղմունկ շարունակեց ստեղծագործել: Ասես կանխազգալով անխուսափելիի մոտեցումը, լսելով մերձավորների և ընկերների հորդորներին Վ. Բաբայանը վերջապես բանաստեղծական իր հարուստ հունձքը ամբարներից լույս աշխարհի հանեց երեք մեծատիպ հատորներով:

«Հայրենանվագ» (2001թ.), «Բանտանվագ» (2002թ.) և «Բազմանվագ» (2003թ.): Այս վերջինը համաշխարհային պոեզիայից նրա կատարած բարձրարվեստ թարգմանությունների ընտրանին է: Մահից մի քանի ամիս առաջ լույս ընծայեց իր բանաստեղծությունների հատընտիր հատորյակը՝ Սիլվա Կապուտիկյանի «Երկու խոսք» նախաբանով, որն ավարտվում է Վ. Բաբայանին բնորոշող հետևյալ տողերով:

« ... նա կարողացավ իրեն վիճակված կյանքի խեղճված, ծռնված խառնիճաղանջից դուրս գալ ողորկ, անկոտրում, բարի ու բարյացական, սիրով ու երկյուղածությամբ լցված դեպի մարդը, աշխարհը, դեպի իր մեծ ու բազմատառապ ժողովուրդը:

Շնորհակալություն Վիգեն Բաբայանին՝ մարդկային ոգո իր հաղթանակի համար»:

Հենց այդ ոգու արտացոլքն է նրա պոեզիան՝ ամփոփված թեպետ ուշացումով, բայց արդեն հրատարակված և դեռ հրատարակվելիք հատորներում:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

ցությամբ ցեղասպանության զոհերի հիշատակին վեր խոյացած Ծիծեռնակաբերդի կոթողը, որ հայոց պահանջատիրությունը նոր հունի մեջ դրեց, դրա աներկմտելի վկայությունն է:

Ընթերցող բարեկամ, բանտարկության տաժանակիր հինգ տարիները գուցե և մեծ ժամանակահատված չէ Հայրենիքի դատին զինվորագրված երիտասարդ հայորդիների համար...

...Մինչևեռ Մորդովիան, սիբիրյան ճամբարների այն տարածքներից է, որի մասին ասում են. անիծված երկիր, որտեղ հսկիչներից բացի ոչինչ չի աճում:

Մնացյալը «Բանտանվագ»-ում:

Վիգեն ԲԱԲԱՅԱՆ

ԴԻՄԱՆԿԱՐԻ ՓՈՐՁ

Ի վերուստ բանաստեղծական շնորհով օժտված, պատանեկան խանդավառ ներաշխարհով, նույնքան խանդավառ երազներով Վիզեն Բաբայանը ոտք դրեց ուսանողական կյանք:

60-ական թվականներին Երևանի Պետական Համալսարանի բազմատիրաժ թերթում լույս տեսնող նրա քնքուշ երգերը ուսանողներն անգիր էին անում ու սպասում, իրենց լեզվով ասած՝ բանասիրականի Բայրոնի գողտրիկ բանաստեղծություններին ու չէին ուշանում դրանք:

Ես երգ եմ գրում քո մասին,
հոգիդ ուզում եմ քանդակել,
ուզում եմ հասնել անհասին,
փախչող մտքերս վանդակել:

կամ

Երբ արթնացա, դեռ արբած էր
հոգիս քո բույրից
ու այտերիս վառվռում էր դեռ
կրակն համբույրիդ...

Սակայն իսկական արվեստագետին չէր տրված ստեղծել միայն գեղեցիկը և ապրել միայն գեղեցիկով: Չնայած դեռ աշակերտական տարիներից «Պիոներ կանչ»-ում ավագները զուշակել էին փայլուն ապագա: 60-ական թվականների համալսարանական կյանքը զգայուն պատանուն մղում է այլ եզերքներ: Անվարան, քանի որ արցախյան հողի ծնունդ պատանու երակների արյան թրթիռը, հոր զրույցները թուրքերի կողմից անարգված և դաժանորեն սպանված պապի և մյուսների մասին, դեռ մանկուց հայոց պատմությանն ու մեծ մշակույթին հաղորդ լինելը, արդեն իսկ, կանխորոշել էին նրա անդարձ նվիրումը հայրենյաց ճակատագրին:

Ներաշխարհում ափեափ ցավն է անանձնական, խոհը, ուրվագծովոր երազներն ու թևավորվող նպատակը: Համալսարանում առաջինը նա խիզախեց կազմակերպելու եղեռնի չորս նահատակներին՝ Սիամանթոյին, Վարուժանին, Ռուբեն Սևակին, Գրիգոր Ջոհրպալին նվիրված երեկո՝ 1962-ին: Երեկոյի մասին հայտարարություններն եղան շշուկով, փսփոսոցներով, շշուջոցով: Եվ լռությունը խախտվեց հրապարակով: Համալսարանի սրահը չկարողացավ տեղավորել բոլոր ցանկացողներին: Օրվա բանախոսն ինքն էր: Նրա խռովահույզ տեսադաշտում դեպի երկինք էր խոյանում 1915 խորագրությամբ հայոց ամենամեծ սև խաչը և խոյանում որպես հանդիմանանք ապրողներին: Եվ նա զգում է և կրում իր մեջ հանդիմանանքի իր բաժինը:

Երկու միլիոն կմախք հռռում եմ վրաս,
բազկածողերով թմբկահարում եմ:
Ես՝ խեղկատակս,
անզոր աստծո հետ պատերազմելու,
Գնու՛մ եմ, գնու՛մ,
որ Լուսնի կեռից ելնեմ կախաղան ...

Մտորումը տանում է մեծերից հասած այն մտքին, թե արվեստագետն է իր Հայրենիքի լավագույն զավակը, որ նա էր ամենից ավելի քերմագին սիրում իր Հայրենիքն ու ցավում նրա համար: Եվ կախաղանը չէ, որ պիտի դառնա նվիրվողի գերնպատակը:

Ինձ թվում է հիմա,
Լուսամփոփս պիտի ահից ճչա,
Որ այսպես մութ է աշխարհը եղել:
Ինձ թվում է հիմա,
Կբացվի փեղկն իմ պատուհանի,
Եվ Հիսուսը գունատ
Ստվեր կնետի խոնավ պատին...

Հիսուսի գունատ ստվերն անգամ զորու չէ փրկության: Փրկությունը պիտի գա, երբ նրան կսպասեն բոլորը, երբ այլևս որևէ ուժ զորու չի լինի կանգնեցնելու նրա ընթացքը:

Լսարաններում քիչ էր լինում, գարնան այգի-պուրակներում նույնպես: Ուսանողական ուրախ կյանքը, սիրված բանաստեղծ լինելու խորախորհուրդ ու ցանկալի ճանապարհը, ամեն քայլափոխի ուսանողուհիների սիրառատ շուրթերից ականջին հասնող իր բանաստեղծությունների տողերը և ամենակարող սերը նույնիսկ գեղանձն երիտասարդին չէղեցին նախընտրած ճանապարհից:

Թերթերում պակասեցին կամ գրեթե անհետացան այնքան սպասված բանաստեղծությունները: Եվ վերջապես ուսանողական բազմատիրաժն այդ ինչպե՞ս պիտի համարձակվեր հրապարակելու:

Դողացող ձեռքս պարզեցի մի օր,
Եվ լույս մուրացի աշխարհի առաջ:

Այնքան խոստումնալից, այնքան տաղանդավոր քնարերգուն ճանապարհը գիջում էր դրամատիկ շիկացումի հասած ազգի կենսագրությանն ու ճակատագրին զինվորագրված երգչին:

Տեսնեմ մի անգամ
Ինչպես եմ Հայոց գնդերը արի
Լեռնանում Մասսին:

Տողով ու երգով, տրամադրություններով ու ցավով չէր ավարտվում գործը, այլ դառնում էր հարազատ հոգիների ծավալած մտորում ու որոնում, փնտրտուք ու վճիռ ու նաև՝ ծրագրված նպատակ: 1965թ. ապրիլի 24-ը լույսով կբացվի Հայոց աշխարհի վրա: Հայոց մայրաքաղաքում վեր ձգված 50000 բռունցքներ աշխարհի բիբին կպարզեն ազգի չմեռած հիշողությունը. այսպես էր համախոհ յոթ հայրենասերների վճիռը:

Գերհամարձակ մի որոշում էր սա: Եվ ինքը՝ դեռ որոշումից առաջ էլ, պատրաստ էր համարում իրեն նվիրել այդ սուրբ գործին: Նվիրումն, իրոք, անմնացորդ եղավ: Եվ ամեն ինչ եղավ այնպես, ինչպես վճռվել էր նախօրոք: Եվ նախակարգախոսներին, որոնք բովանդակում էին Հայոց պահանջատիրությունը, ավելացավ նաև մեկը՝

«Ազատել յոթ հայրենասերներին»:

Բոլորին հայտնի էր արդեն 1964 թվականի «Յոթի» գործը: Գրեթե բոլորը գիտեին դատավարության ողջ ընթացքի մասին: Իսկ համալսարանում թևածեց Վիզեն Բաբայանի խոսքն ասված դատարանի դահլիճում, տարածվեց շուրթից-շուրթ բորբոքելով ու ոգևորելով նորանոր հոգիների:

- Ժամանակակից պատմագիտությունը, - ասել էր Վիզեն Բաբայանը ցուցնուճքի իր խոսքում, - խեղաթյուրում և լրիվ չի ներկայացնում հայ ժողովրդի պատմությունը, նրա ապրած ողբերգությունները, դրանց իսկական մեղավորներին: Այսօր այստեղ մենք ենք կանգնած, թե մեկ ուրիշը, միևնույն է, որովհետև ցույց տալ ժողովրդի պատմությունը, պայքարը իր տարածքների համար, իր լեզվի մաքրության համար դա հայ ժողովրդի պատմական ցանկությունն է: Հնչել է Լեռնոնտոլի լեզուն, բայց ինձ համար ավելի զուճեղ է Նարեկացու լեզուն: Եվ ինչ կերպ էլ լինի, իմ պարտքն է պայքարել այդ գաղափարների իրականացման համար:

- Ի՞նչ նպատակ էր հետապնդում ձեր Ղարաբաղ գնալը, - հարցնում է նախագահը:

- Մեզ հայտնի էր, որ ՄԱԿ-ում պետք է քննարկվեր հայկական հարցը, ցանկանում էինք շոշափել այնտեղի հայության տրամադրությունը:

***

Փայլում են հինգ հազար աչքեր,
Հինգ հազար ձեռքեր դեղնում են...

Սա արդեն փշալարերից այն կողմ է, ուր այնքան հարուստ է հողը նաև հայոց աճյուններով: Ո՞վ գիտի այստեղ ծառերն են շատ կտրտվում նրանց կմախքացած ձեռքերով, թե՞ իրենք են ընկնում կտրտված ծառերի պես հարյուրներով, հազարներով: Ահա գույներ, որոնցով հյուսվում է շարունակությունը կենսա-

գրության երիտասարդ բանաստեղծի: Տարիքավորները անկարող են լինում դիմադրել անլուր տառապանքներին, իսկ ջահելները մեկ-երկու տարում կծկվում են, ծերանում:

Անեզր թվացող այդ տարածքների միգամած մթնոլորտից մորթվող ռեքվիեմի թաց հնչյուններն էին կաթկթում ծանր քարի հանգույն:

Տարանք թաղելու ծերուկ Իգորին,
Ես, իր ընկերը, մի գույգ բանտապահ:
Փշալարերը տխուր զնգացին...

Ո՞ր փախչելի համատարած այդ մեռելանոցից, ո՞րտեղ գտնել փրկության խարիսխ, միակ ապավենը՝ թթվածնի կենսատու նշխարը, ո՞րտեղ գտնել:

Այս ու՞մ են այսպես թափորերգում,
չէ որ ինձ համար արևներ կային...

Հինգ երկա՛ր, շղթաների մեջ ապրողի համար ամենաերկար, տարիներին ծնվում են երգեր՝ հարյուրներով, հազարներով: Դրանք մարդկային ներաշխարհի չպեղծված խորխորատներն են, երկրային դժոխքի սև, ահասարսուռ պատկերները: Դանթեական դժոխքը կլանում էր ծիծաղը, հայացքը, մազերը, գույնը, կեցվածքը, ասել է թե ողջ կյանքը: Ամենակարող կացինը մորթում էր ամեն ինչ: Կենդանի պահող գույների միակ ու դարձյալ միակ հույսը, գուրգուրված վերհուշն էլ անմասն չի մնում համատարած սևից:

Ո՞րտեղ փշրեցին լուրթ երազներիս
սափորը կապույտ,
Ու՞մ պիտ աղոթեն շոթերս դալուկ
ու հուզածարավ,
Այդ ո՞վ էր, ո՞րտեղ
Այդ ե՞րբ էր, որ
հավատս մեռավ ու դարձա որբ:

Կհաղթի՞ կյանքն արդյոք, երբ մահն այդքան մոտ է, անգթորեն մոտ, նույնիսկ շոշափելի:

Այս կնճիռները,
ասես թե մահվան
դեղին մատներն են՝
Սահում են ներքև,
Որ մի մութ գիշեր
աչքերս փակեն:

Սակայն լույսի և հույսի կարոտը կենարար շունչ են բերում ու ներքին վճիռ:

Լու՛յս կուզեմ, լու՛յս,
Որ հավատիս երկինքը ողողեն:

Նույն ուժից շարունակվելու են ծնվել զարթոնքի երգեր, իսկ քիչ հետո պիտի երկինքը պեղվի, ուր երեկ գիշեր արև են թաղել...

***

Ահա և բաղձալի ազատությունը: Թվում է, հինգ ծանր տարիները մնացին հեռվում: Հայրենիքին նվիրված արվեստագետի սերը ոչ միայն չի մարել, այլև հարստացել է կարոտի գույներով և բոլորովին չի պակասել արև պեղելու գերնպատակը: Իսկ հայրենիքում կային անսահման իրավունքով օժտվածներ, նրանք կարող էին իրեն բաժին ընկած ամեն օրը, ժամը, ամեն վայրկյանը դարձնել թույն ու մաղձ՝ անվերջ, անդադար հետևելով, հետամտելով: Հսկողության տակ էր ամեն խոսք ու շարժում: Եվ «ազատություն» մեջ առավել կշիկանա մորմոքն ուղեղի: Դարձյալ կծամի համլետյան լինել-չլինելու անմարս պատառը, ծերը կիհիջի գանգը ձեռքում բռնած, մարդահարաբերության անվախճան ու անմեկնելի քառուղիներում հարցական նշան դարձած արքայազնին ու կմրմնջա նրա պես:

Մի բրիչ, մի բահ, մի բրիչ, մի բահ,
Մի կտոր սավան պատանքի համար...

Հետո կզգա, որ այդ երկտողը իր խավարի թարգման չէ ու երկտողը կմեկնի իր հոգու գույներով:

Ո՛չ բրիչ, ո՛չ բահ, ո՛չ բրիչ, ո՛չ բահ,
Սավան էլ չկա պատանքի համար...

«Ազատության» մեջ է և չկան դատաստան ու մեկուսարան, սիբիրյան ճամբարների միգամած, մեռելամած մթնոլորտ, հիմա «ազատություն» մթնոլորտը սև խավարով, անտեսանելի սեղմ օղակ է ստեղծում շուրջդ և անշարժանում ես ո՛չ միայն դու, այլև նրանք, որոնց կյանքի ես կոչել ինքդ, որոնք արյունն ու ժառանգներն են քո: Անսահման իրավունքով օժտվածները արտաքսում են հայրենիքից, տալով քեզ ապրելու իրավունք և երեխաներիդ համար ավուր հաց հաչթայթելու իրավունք, միայն հեռու օվկիանոսի, հեռու ափերում:

Մինչև հարկադրաբար հեռացումը հայրենի հողից, ստեղծվեցին բանաստեղծական նոր արժեքներ, որոնք հայտնի էին միայն մերձ հարազատներին: Դրանք այլախոհ բանաստեղծ Բաբայանի շուրջը ծանրացող, թանձրացող, սեղմ օղակ դարձնող մթնոլորտից ծնված մենախոսություններն են, որոնք հոգու տառապագին ճեղքվածքն ունեն ու նաև միտումը ազատության մեջ մնալու համար հարկադրված կեցվածքի:

Մենախոսությունների մեջ կա մի ընդհանրացում, որը մեր կարծիքով, ստեղծագործող ոգու փնտրած հաղթանակն է: Դա այն ընդհանրացումն է, որ ցավ զգալով պարտադրված վիճակի համար ստեղծագործողի, պակաս ցավ չի զգում նաև պարտադրողի՝ մերժելի, եղկելի, ծախու կերպարի համար, որի ճանապարհը մինչև մարդն անհունորեն երկար է լինելու: Մենախոսություններից մեկում կարծես նույնամուտ է հերոսը մերժելի կերպարին և իր մեջ առնելով նրան, նրա մեջ եղած եղկելին նույնպես առնում է իր մեջ, ու ձախելով նրան՝ ձախկուն է իրեն, մերժելով նրան՝ մերժում է և իր ապրելը հանդգնություն համարելով, համարում է հանդգնություն նաև ապրելը նրա: Ներկայացված մերժելիի կոնկրետությունից, ընթերցողի հայացքը սևեռվում է ընդհանրականի վրա, որը հոգսն է եղել բոլոր ժամանակների: Հետխոյացքը տանում է դեպի միջնադարի հսկայի մեծ ողբերգությունը, որը ողբերգությունն է նաև այսօրվա ապրող, ստեղծագործող բոլոր ազնիվ հոգիների: Աստվածատուր շնորհով օժտված այդ հոգիների ցավը կատարելության չհասած մարդու մերժելի նկարագրի համար հառնում է և մեզ՝ ընթերցողներիս:

Մենախոսություններում լուսապայծառ հայացք կա ուղղված գալիքին, ուր կան **հրեշտակատեսիլ մանուկներ** հույսի ու լույսի համար պատերազմող: Մենախոսություններում աստվածային աղոթքի հնագույն տողեր կան, ու կարծեք պոկվել են 10-րդ դարի մեծ աղոթողի շշունջից:

Թող ներվի մեղքը ձեր, զի հանդգնեցիք
արարյալը վերստին արարել...

***

Ու՞ր մնաց կյանքի ունայնությունը ծածկող աստվածատուր քողը: Մնաց հեռու հայրենիքի մշուշների մե՞ջ, թե՛ վաշինգտոնյան անհարազատ ու խեղդող խճանկարի կենտրոնում դեգերող տիգրամակերտցի կոշկակար Բադդոն օգնեց, որ **լուսահեղ երագի ակնառու ծառին** բազմի ունայնության գաղափարը: Գուցե **վաշինգտոնյան երկինք խոյացած տաճարի աստիճաններից ձգվող ու աշխարհին պարզվող հազարամյա մուրացիկների դարավոր սպասումից չորացած անհաշիվ, անթիվ ձեռքերը** պոկեցին աստվածատուր քողը...

Թերթում ես ամերիկյան նվագների շարքը և տնքում է մեջդ բոլորիս հարազատ ցավը, բոլորիս հարազատ տողերով:

Դուք էլ խոսեցե՛ք, դուք էլ պատմեցե՛ք,
Ձեր անդունդներով եկեք չափվեցեք,
Դուք է՞լ եք, տեսնեմ, էնքան մեծ ու խոր,
Ինչքան իմ հոգու թախիծն ահավոր:

Թերևս տիպական է գրական այս կարգի ճանապարհն ու ճակատագիրը պատմականորեն վտանգված փոքր ժողովուրդների նվիրյալ զավակներին անկախ ժամանակակից ու բերած վաստակից:

Շարունակում ենք թերթել բանաստեղծ Վ. Բաբայանի ամերիկ-

յան նվազները, ուր հուսակործան մարդկություն կա նաև առօրեական սադրանքներ, վնասազուրկ լուսայգ ու մարդկային անհմաստ ճիգեր, աշխարհներ հուսաստան ու զագրամած, որտեղ տանջանքները հազարամյա են, ստվերները՝ հալածական: Սակայն մարդկային կարճ կյանքում ստացած այնքան ծանր հարվածների տնքոցները խլանում են հեռվում ծնված բանաստեղծություններից հառնող կարոտի ու աղոթքի լուսավոր շաղախում: Այս տողերից հառնող կարոտը հայրենի բույրով ծաղկադաշտեր չի փռի բանաստեղծի երագների մեջ, շաղախված հայրենի արևոտ արշալույսներով ու աստղածուկ երեկոներով, այդ կարոտը հայրենի հացի ու ջրի հեքիաթը նվազի պես չի մրմնջա գիշեր ու գոր: Ուրիշ է այս տողերից հառնող կարոտը, այն գնում հասնում է **Արիաստանի յոթ հազար տարվա անառիկ անդաստաններն ու պղնձակոփ դարպասները, գուրգակիր տորք-անգեղներն ու հսկա դյուցազունները, հասնում Հայկ հորից ժառանգած եռաժանիին, որ անգործության է մատնված՝ քանգի ապրում է ոսոխն ու կողն էլ առողջ: Կարոտը հասնում է այնտեղ, ուր Թուր Կեծակին է ու Քուռ-կիկ Ջալալին, որոնք սպասում են դեռ Ծուռ Դավթին:**

Կարոտն աղոթք ունի, մոլորակի հեռաստանները նետված աղոթքավոր-ճգնավորի հյուսած աղոթք առ երկիրն իր կորուսյալ, առ ժողովուրդն իր հայրենյաց: Աղոթքում լույս է, բարություն, անեզր հավատ՝ անպաճույճ, անզարդ, հզոր հավատ:

Ու կհավատանք մենք էլ նրա հավատին, երբ կդառնա ու կասի ինքն իրեն ու նաև մեզ, կասի հայրենյաց խոշտանգված զինվորի իրավունքով.

Ունեցած չունեցածդ ետ բեր,
 ինչ կուզես արա, միայն թե ետ բեր,
 Կուզես ոռնա անկարելից տիեզերքում,
 Կուզես մոլորակն ատիվ կործանիր.
 Կուզես կործանիր քեզ,
 Լուսաստանս ետ բեր.
 Արևորդիների վերնատուն
 Անդաստանն ազաթե ետ բեր:

1915

Թուրք լինեմ, թե խաբեմ...
Շեքսուի

Երկու միլիոն կմախք հռեռում են վրաս,
 բազկածողներով թմբկահարում են:
 Ես՝ խեղկատակս,
 անգոր Աստծո հետ մենախոսելու,
 գնում եմ, գնում,
 որ Լուսնի կեռից ելնեմ կախաղան...

***

Արևը կրակ ու պող,
 մղեղ է փչում կալից,
 շվաքում մլակ ու բոռ,
 քուռակի մինջն է գալիս:

Կարապետ էր խաչ-խաչափառ,
 մոսիմ էր գմույսփողանի,
 ցաքուտ էր, փուշ-փուշ չափար,
 չար մարդու աչք թող հանի:

Վառվում էր տուն ու մառան,
 թափվում էր կրակն հերսի,
 ի՞նչ տղերք դաշաղ դառան
 շուն թուրքի սև երեսից...

***

Գամփռներն էլ չեն քնում,
 գայլեր կան գյուղավերին,
 աղջիկատես էլ չեն գնում,
 անփեսա գյուղն ավերվի:

Թե կռվից մեկն էլ դարձավ,
 մի ոտն ու ուսը չկար,
 արի տես՝ դարձած
 հարս բերեց ռուս աղջկան:

Սար ու ձոր քար մահարձան,
 ի՞նչ մնաց լույս Թարթառից,
 տուն ու տեղ ավեր դարձավ,
 մոխրացավ թուրք-թաթարից...

***

Մի անգամ տեսնեմ
 ինչպես են հարսիս
 տանից դուրս հանում
 զուռնա-դիդուլ:
 Մի անգամ տեսնեմ
 ինչպես են հայոց
 զնդերը արի
 լեռնանում Մասսին:
 Մի անգամ տեսնեմ
 կռվի գնալիս
 ինչպես կկանչես՝
 -Հաղթած տուն արի...

***

Սենք գավաթով ենք մեր զինին խմել,
 այն էլ յոթ ցերեկ, յոթ երկար գիշեր,
 դաշտերում գինու աղբյուր է բխել,
 ուրախ պահերին գավաթ ենք փշրել:
 Սենք չէ, պապերս են հսկաներ եղել,
 այդ նրանք էին գավաթը պարպում,
 մենք երբ ուզում ենք թախիծը մեղմել
 նույնիսկ գավաթի տեսքից ենք հարքում...

***

Բացված ճանապարհները տունդարձի քսանամյա երագանքը
 չեն կարող իրագործել: Փոխվել է օրվա գերխըրդիրը, հիմա հարկավոր է հնարավորինը զորավիգ լինել երկրում մնացած հարազատներին, ջանալ, որ հորձանուտը նրանց էլ չքշի հայրենի բնօրրանից:

Իսկ երագանքները, որոնց համար չխնայեցին իրենց կյանքն ինքն ու մյուս նվիրյալները: Երագանքները հիմա պետական-պաշտոնական աստիճաններ են մտնում, փաստաթղթեր դառնում, ծանրակշիռ գործընթաց արձանագրում: Ինչքան էլ քաղաքական մեծ ունակություն, մեծ ճկունություն պահանջող, սակայն այսօր դրանցով զբաղվելը չի վտանգում որևէ մեկի ճակատագիրը: Մնում է բոլորն իմանան, որ այդ մեծ վտանգներից գերծ ճանապարհը հեշտ չի ձեռք բերվել և տրվել է մեծ զոհողությունների ու զոհերի գնով:

Իսկ բանաստեղծությունները: Նրանք բոլորն ի մի են եկել ու հարազատների հորդորով ու նախածեռնությամբ ընթերցողի սեղանին կորվի երեք հատորներ «Նվազարան» ընդհանուր վերնագրով:

Ներկա առաջին հատորը՝ «Հայրենանվագ», գրվել է Երևանում, բանտարկությանն ու աքսորին նախորդած ժամանակահատվածներում:

Երկրորդ հատորը՝ «Բանտանվագ», գրվել է Ռուսաստանում, փշալարերից այն կողմ, բանտարկության հինգ տարիներին:

Երրորդ հատորը՝ «Աքսորանվագ», գրվել է Ամերիկայում, երբ ՊԱԿ-ի ջանքերով նրան հեռացրին Հայրենիքից:

Բանաստեղծության ինքնատիպ կառույցները, լեզվամտածողության դասական հարստությունները հիշեցնող որակը (10-րդ դար), շաղախված բնատուր տաղանդով, հանդգնած ենք, նոր արժեքներ կբերեն մեր գրականությանը, երբ բանաստեղծ Վիգեն Բաբայանի վաստակն ամբողջությամբ կներկայացվի ընթերցող հասարակությանն ու մասնագետների լուրջ վերաբերմունքին:

*Սվետլանա ԽԱՆՈՒՄՅԱՆ,
 փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու,
 Վիգեն Բաբայանի հատորյակների խմբագիր*

***

Աստղերի թափորն այս գիշեր
 տանում է դագաղը լուսնի,
 հազիվ թե երկնի մշուշից
 այսպիսի ծաղիկ էլ բուսնի:

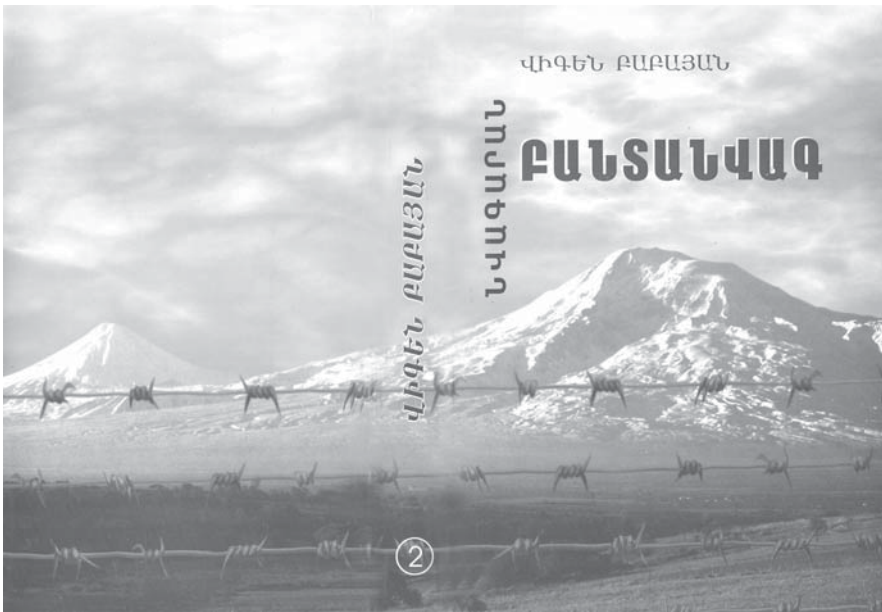
Հավերժը իր պահն է հիշել,
 Արևն է խեղդում ծեր հույսին,
 աստղերի թափորն այս գիշեր
 տանում է դագաղը լուսնի...

***

Ու՞ր մնացին, տեսնես անուրջներս ծավի,
 ու տենչերիս ոսկե ճոճանակներն անթել,
 հեքիաթներս անուտ, որ գերծ էին ցավից
 ու կարոտս շեկմագ, որ հոգիս էր բանտել:
 Հառաչանքիս ծովում մի նավակ կար անթի,
 որ սուրում էր հողմի առագաստով անտես,
 մի բուռ երագանք կար Դարդանելից անդին,
 մթնշաղից առաջ՝ հարսանեկան հանդես:
 Հուշկապարիկ մի լույս դեռ փնտրում է թաքում
 հեռուներում կորած այգեստան ու հանդեր,
 խելագարված քամին պատուհանս թակում,
 ծաղկաթերթ է շաղում շիրմաթմբիս անտեր...

***

Կգա՞ր, կնստե՞ր էս չեչոտ քարին
 խռով աշխարհից, մարդուց, Աստղծուց,
 կգա՞ր, կթիկներ՞ հանգչող արևին:
 Հեքիաթի տուտը լեռներից էն կողմ
 դրախտի հովտի դմբերն էր հասնում,
 ուր Եվան մի օր խաբեց Ադամին:
 Կգա՞ր, կնստե՞ր և մոռացության

բրոնզե շղարշ կիջներ աշխարհին,
 թող հորիզոնին արևը հանգչեր:
 Չիբուխի կրակն արևի նման
 լուռ կթոցկտար խավարի շուրթին
 և իմաստնության կայծեր կցրեր:
 Կգա՛ր, կնստե՛ր...

***

Շունս հաջում է մեր լուսնի վրա,
 տաք թեյն այրում է մատները տատիս,
 քամին պատռում է տանիք ու վրան
 ու շոր թռցրնում հարևան բակից:
 Ծվարել էինք մի մեծ դեզի տակ,
 առվին կարգելով արթուն պահապան,
 աչքիս երևաց ծունկդ սպիտակ,
 ու գյուղում վերջին լույսերը հանգան:
 Դու հեռում էիր, շուրթերդ կարծես
 աղոթում էին իրիկնաժամին,
 այս ուշ գիշերին ինձնից ու՞ր պրծնես,
 թող լա ու ոռնա դիվահար քամին:
 Մեր լուսնի վրա թող շունս հաչի
 ու տաք թեյն այրի մատները տատիս,
 թող տաքուկ մի սեր մեր գրկում հալչի,
 մեր բաժինն այս է Աստծո կտակից...

***

Ծամ կտրած, չես փոշմանի,
 էս գիշեր ծոցիկդ առ,
 էս մթնով, էս ուշ ժամին
 դրախտիս դուռը գտա:

Ո՞վ տեսնի էս գիշերին,
 էս ձորով ո՞վ է գալու,
 հարսանիքիդ ինձ հիշելիս
 շան աղջիկ, ծո՞վ էս լալու...

***

ՆԱՆԵՍԻ
 18-12-73

*Սուրբ Ծննդյան տոնի
 սեղանները բացեք...*

Շնորհավոր լինի, շեն-շնորթով լինի,
 Տե՛ր իմ, լուսեղ արա արարումը նրա,
 առք ու փառքով օծիր երազանքը իմ հին,
 թող ճառագայթ ցոլա այս հայտնության վրա:

Ու թե մի օր հանկարծ երանությանը վերին
 փառավորվի հոգիս գոյությունս հաստատ,

Տե՛ր իմ, որդվոց որդի կդառնամ քո գերին,
 շնորհակալ հյուլեդ, Յվերժություն-Աստված...

***

Նանե՛, լուս իմ կեզ, կարոտանք անբառ,
 անծիր ուղերթիս հուսո հանգրվան,
 ի՞նչ հիմն արարեմ, որ հնչյունն անմար
 հրեշտակ դառնա հայացքիդ վրա:
 Որ երազներդ հագնեն ծիրանի,
 ոսկերիզ շուքով ծփան աշխարհում,
 որ վեհ դիցուհիք քեզ տան երանի
 ու կարոտ մնան ծայնիդ անմարուն:
 Խորանի լույս իմ, անհաս դիցուհիս,
 աղոթանվեր խոկումն այս եռուն
 միակ օժիտն է հրայր տարերքիս:
 Թող որ լուսարար քո շշուկներում
 լուռ պատսպարվի տրոփը երգիս
 ու քո հայացքից աղերսի ներում...

***

Դեքիաթ, հեքիաթ, պա՛պս էր,
 ռաշխա քուռակ տա՛կս էր,
 Աստված չաներ, որ Նանիս
 հացը տաշտում պակասեր:

Չամիչ էր, մի բուռ չոր չիր,
 ավելուկ՝ հարսի ծամեր,
 փառքդ շատ, Տե՛ր երկնավոր,
 ի՞նչ կանեն դարդ ու ցավեր:

Դեքիաթ, հեքիաթ, պա՛պս էր,
 ռաշխա քուռակ տա՛կս էր,
 Աստված, ինչու՞ թողեցիր
 Նանս մեզնից պակասեր...

***

Օրը բարով բացվի, թոնրի լավաշ հացով,
 խտղտանքով շողի ու աքլորի կանչով,
 թող կարոտած աչքը լցվի ուրախ լացով,
 ու գոյաստանն օժվի լուսնալույսով հանգչող:
 Գարսանքատան շենին զարկեն դափ ու թմբուկ,
 պակկում են այսօր Սերն ու Դույսը ջահել,
 խրախճանքի թափից տիեզերքն է թնդում,
 ու աստղերը երկնի՝ հավատամքի ջահեր:
 Թող աշխարհը հեղվի երգով ու շուրջպարով,
 թող մեկնըմիշտ չքվեն պատնեշներ ու արգելք,
 չմռռանաք անշուշտ, ինձ էլ հիշեք բարով,
 այս աշխարհի քեֆին ինձ թանադա կարգեք...

***

Կարմրաներկ շքերթ,
 կարմիր դրոշներ,
 ցուցատախտակներ
 բոսորակարմիր,
 կարմիր զգեստներ,
 ժպիտներ կարմիր,
 կարմիր փողոցներ,
 բազմամբոխ կարմիր,
 բորբ կարմիր հույսեր,
 բորբ կարմիր լույսեր,
 բորբ կարմիր երգով,
 բորբ կարմիր կրթով:
 Թափո՛ր, թափորե՛րզ,
 կարմրաթափորե՛րզ:
 Տարան թաղելու
 ա-զա-տու-թյու-նը...

***

Լու՛յս կուզեմ, լու՛յս,
 որ հավատքիս երկինքը ողողեմ,
 որ օժեն սրբությանը ծյունաթույր:
 Լու՛յս կուզեմ, լու՛յս, կանթեղս ցողելու,
 որ հույսիս թանձրամած կատարին
 փրկության երկինքը տեսնեմ:

Լու՛յս կուզեմ, լու՛յս,
 փոշեկուլ կուպերս լվալու,
 որ փնտրեմ ճանփան ամպահույս:
 Լու՛յս կուզեմ միայն, լու՛յս կուզեմ, լու՛յս...

***

Ես դեռ կամ, ապրում եմ անտրտունը, անեն տեղ
 թողել եմ մի հյուլե, մի կաթիլ,
 երկնքում, շշուկում, հայացքում ձեր անմեղ
 շնչում եմ անժպտուն, ես դեռ կամ:
 Ո՞վ գիտե, մի անկյուն, մոռացված աշխարհից
 սնվում է երազիս առվակով,
 ես դեռ կամ, ապրում եմ սրտերում ձեր բարի
 և հսկում ձեզ հեռվից տազնապով:
 Եվ մի օր, երբ լռեն երգերը ամենուր,
 սրինգից իմ երգը կծորա,
 կապտազոծ երկինքը, արևը հրահուր
 կտեղան օրհնանքներ ինձ վրա:
 Կկանչեն ոգիներն անշշուկ ու թեթև,
 մեղեդից կծորա գիշերով,
 դեռ կապրեն, լսու՞ն եք, երգերն իմ հոգեթով,
 թե մեռնեն, կմեռնեն հիշելով...

ՀՐԱԺԵՇՏԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

...Լավ ու վատ, լույս ու մութ, հավատ ու հույս, սեր ու թախիծ, կարոտ, կսկիծ ու ամեն-ամեն բան խառնվեց, տարածությունը չափավորվեց, ժամանակը քարացավ... զույնը՝ տգույն, գեղեցիկը՝ տգեղ, ձևը՝ տձև... ու կածես երկնեց երկին ու երկիր և այդ խառնիճաղանջ, անզույն անորոշության միջից հաղթականորեն, լուսապսակը գլխին, դեպի երկին համնեց՝ աստվածատես, աստվածակերպ, Աստծո նման՝ երկու միլիոն կմախքների հռչոցից խենթացած... նա բարձրացավ երկու միլիոն կմախքների գերեզմանաթունը՝ Արարատ լեռան լուսապսակ գագաթին խաչվելու... այնտեղից է լինելու նրա խոսքն ընդ առ Աստված... այնտեղից է նա, որպես տրուբադուր երկու միլիոն կմախքների ոսկորներից պատրաստված շեփորով հնչեցնելու իր ազգի հավատքն ու ցեղակրոնը՝ Նոյից մինչև Հայկ, Տիգրան, Վարդան, Անդրանիկ ու Նժդեհ... այնտեղ են երկու միլիոն կմախքներ դատավորելու իրենց ազգի Մեծ դատը...

Վիզեն Բաբայանը աշխարհ եկավ բանտարկված, ապրեց բանտարկված ու բանտարկված գնաց աշխարհից... դեպի հավերժություն՝ իր իսկ տենչած ազատությունը... Թերևս միակ մխիթարությունն այն էր, որ նրա կենդանության օրոք՝ ի վերուստ, ներում շնորհվեց նրա բանտարկված պոեզիային և վերջին տարի-

ներին իրար ետևից հրատարակվեցին նրա պոեզիայի հատորակները:

Հայ դասական գրականության և գրականագիտության մեջ՝ ի սկզբանե, Վ. Բաբայանը ուներ իր ուրույն տեղն ու էջը... թերևս ուշացումով, բայց նա հեռանալուց առաջ հասցրեց զբաղեցնել այն: Ամենակարճ ժամանակներում հայ՝ և ոչ միայն, գրականագիտությունը դեռ կուսումնասիրի և կարծեքավորի պոետի գրական ժառանգությունը:

Վիզեն Բաբայան քաղաքական գործչին՝ սովետների կարմիր երկրից արտաքսելուց անմիջապես հետո բանաստեղծ Հրաչյա Սարուխանը այդ առիթով գրեց «Մեր գերեզմաններն արդեն խռով են» բանաստեղծությունը: Այն ժամանակներում ինձ համար անընդունելի էր, քանի որ կար պոետը, իսկ հիմա Հ. Սարուխանը այդ բանաստեղծությամբ դրոշմեց դառն իրականությունը, այնքան անավարտ զրույցներ մնացին, այնքան խոսելու բան կար, որ պահել էի լավ օրերի համար... սակայն «մեր գերեզմաններն արդեն խռով են»...

**Արթուր ԽԱՆՈՒՄՅԱՆ,
«Արմենարես» թերթի գլխավոր խմբագիր**

ՄԻ ԹԵ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՉՈՒՆԻ

Բարոյական վնասի փոխհատուցման և բոլոր օրենքների մասնագիտական մեկնաբանությունների չգոյության մասին մտահոգված է գործող փաստաբանը

«Մեր քաղաքացիական օրենսգրքի 99 տոկոսը արտագրված է ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքից, սակայն մեղմ ասած այնքան էլ լավ արտագրված չէ», ասում է Փաստաբանների միջազգային միության անդամ, փաստաբան Ռուզաննա Տեր-Վարդանյանը, քանի որ ՌԴ օրենսգրքում կա բարոյական վնասի փոխհատուցման ինստիտուտի վերաբերյալ մեկ ամբողջ գլուխ, իսկ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում բարոյական վնասի մասին խոսք անգամ չկա: «Այնպիսի տպավորություն է ստեղծվում, թե հայ ժողովուրդը բարոյականություն չունի, հետևաբար բարոյական վնասի փոխհատուցման մասին խոսելն ավելորդ է: Նույնիսկ վիրավորական է դա», ասում է փաստաբանը: Նա կարծում է, որ հայերը երկրագնդի վրա եղած շատ ժողովուրդներից անհամեմատ բարձր են իրենց բարոյական նկարագրով ու ազգային մեթափիտետով: Այնուամենայնիվ, հայերն իրենց երկրում բարոյական վնասի փոխհատուցման մասին խոսելու համար պետք է նախ ապացուցեն, որ պատճառված բարոյական վնասի հետևանքով իրենց մոտ առաջացել են նյութական ծախսեր, ապա նոր հայցով մտնեն դատարան: Օրինակ, եթե մեկը նյարդային հիվանդություն է ձեռք բերել, նա պետք է ապացույցներ ունենա դեղերի գնման կտրոնների, բժշկական եզրահանգումների և այլնի տեսքով, որ կարողանա ապացուցել իրեն պատճառված վնասը: Այլ խոսքով, պետք է բարոյական վնասի մասին խոսելիս ապացույցներ հավաքել նյութական վնասի տեսքով, ապա նոր մտնել դատարան: Մինչդեռ աշխարհի զարգացած պետությունների քաղաքացիական օրենսգրքերն ու սահմանադրությունները ուղղակիորեն սահմանում են տուժած քաղաքացու կրած բարոյական վնասի չափն ու դրա փոխհատուցումը:

Մարդու իրավունքների գերակայության ձգտող ներկայիս քաղաքակրթությունը հասել է այն գովելի մակարդակին, որ քաղաքացու հոգեկան տանջանքները համարում է բարոյական վնաս, որը օրենքով կարգավորված նորմերով ենթակա է փոխհատուցման: Այս պարագայում անշուշտ կարևորվում են հոգեբանի և այլ վկաների ցուցմունքները: Սակայն, ինչպես ասում են՝ մանավանդ Հայաստանում հավիվ կանչելով բերան չես քաղցրացնի: Ռուզաննա Տեր-Վարդանյանը համոզված է, որ. «Բարոյական վնասի ինստիտուտը պարտադիր պետք է ներդնել մեր օրենս-

դրական համակարգում, մանավանդ եթե մենք Եվրոխորհուրդ մտնելու հավակնություններ ենք ցուցադրում: Եվրոդատարան դիմելու հնարավորություն ունենալով հանդերձ, պարզապես ամոթ է, որ բարոյական վնասի մասին օրենք չունենանք: Եթե արտագրում էին ՌԴ օրենսգրքը, ուրեմն դա էլ արտագրեին. դա ավելի դեմոկրատական կլիներ»:

Ի դեպ, մեկ այլ ուշագրավ ու կարևոր խնդրի է անդրադառնում մեր զրուցակիցը. «ՌԴ-ում գործող օրենքների մեկնաբանությունների երկխոսորդակ կա, որպեսզի յուրաքանչյուր դատավոր հողվածը իր ցանկությամբ չմեկնաբանի և միանման դեպքերին իրար հակասող վճիռներ չտա: Նմանատիպ երևույթներ մեր իրավական պրակտիկայում ևս հաճախ են հանդիպում: Հետաքրքրական է փաստը, որ երբ ՌԴ-ն հրապարակեց իր Քաղաքացիական օրենսգրքը, դրանից անմիջապես հետո հրատարակեց այդ օրենսգրքի մեկնաբանությունները, որը օրենսգրքի կրկնակի ծավալը կազմեց: Սա շատերին քաջ հայտնի բրիտանական իրավաբանության իրեն արդարացրած տարբերակի ներմուծումն է, որով առաջնորդվում է նաև Եվրոդատարանը»:

«Հայաստանյան արդարադատության մեջ օրենքը մեկնաբանելու գործառնություն վերապահված է Դատարանների նախագահների խորհրդին, որի նիստերը գումարվում են ընդամենը երեք ամիսը մեկ: Դատարանների նախագահներն, ինչպես հայտնի է, զբաղված մարդիկ են և նրանց համար էլ ժամանակի առումով շատ բարդ խնդիր է դառնում Քաղաքացիական օրենսգրքի, Քաղաքացիական դատավարական օրենսգրքի և չորս հիմնական օրենսգրքերի հետ աշխատելը», ասում է փաստաբան Ռուզաննա Տեր-Վարդանյանը, որն առաջարկում է հետևյալ տարբերակը: «Օրենքների մեկնաբանությունների ժողովածուն կարող է հեղինակել մեկ մարմին, որը կազմված կլինի իրավաբան գիտնականներից, դատավորներից դատարանների նախագահների խորհրդից: Ցանկալի է այդ մարմինը ստեղծել երկրի գերագույն օրենսդիր մարմնին՝ Աժ-ին կից: Կարծում են միայն այդ դեպքում, ի վերջո, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը կմեկնաբանվի օրենքի ուղղակի և խորքային տրամաբանությամբ»:

Սուսաննա ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀԱՅԿԱԶՅԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՈՍԿՅԱ ՀՈՐԵԼՅԱՆԸ

Օրերս Բեյրութում մեծ հանդիսությամբ նշվեց Հայկազյան համալսարանի 50-ամյակը: Հայ կրթական երևելի օջախը Հայաստանից դուրս հայկական միակ բարձրագույն ուսումնական հաստատությունն է: Հիմնադրվելով 1955-ին և սկզբնական շրջանում կոչվելով Հայկազյան քոլեջ, իր բարձր կրթական մակարդակի, ուսումնական, կազմակերպչական, ստեղծագործական լայն ծիրի գործունեության շնորհիվ 1966 թ. մարտի 25-ին Լիբանանի կրթության նախարարության կողմից ստանում է բարձրագույն ուսումնական հաստատության կարգավիճակ, իրավունք ձեռք բերում իրականացնելու կրթական ծրագրեր մագիստրոսի աստիճանի համար, իսկ հետագայում կոչվել է Հայկազյան համալսարան:

Ուշագրավ է, որ մինչև 1915 թ. Եղեռնը Փոքր Ասիայում գործում էր 8 քոլեջ: Ցեղասպանությունից, հայերի տեղահանությունից հետո փաստորեն Հայկազյան համալսարանն իր տեսակի մեջ՝ հայրենիքից դուրս գործող միակ կրթական հաստատությունն է: Այսօր Հայկազյան համալսարանի չորս բաժիններում սովորում են շուրջ 800 սաներ, նրանց բոլորն նաև այլազգիներ:

Հիմնադրվելով Ամերիկայի Հայ ավետարանչական ընկերության (ԱՅԱԸ) և Մերձավոր Արևելքի Հայ ավետարանչական եկեղեցիների միության (ՄԱՅԱԵՄ) կողմից, Հայկազյան համալսարանը որդեգրել է ԱՄՆ-ի կրթության մոդելը: Որպես դասավանդման լեզու կիրառվում է անգլերենը: Արվեստների, գիտության այլազան ճյուղերից գառ, հատուկ ուշադրություն է դարձվում կրոնագիտությանը:

Ինչպես նշվում է Հայկազյան համալսարանի ծրագրերում, քրիստոնեական ժառանգության առաջընթացի համար համալսարանն ապահովում է հոգևոր կյանքի գործունեություն է կունենիկ մթնոլորտում: Կրոնական և փիլիսոփայական բաժինն առաջարկում է դասընթացներ ուսանողներին հնարավորություն տալով արտահայտել իրենց հավատքի համակարգերը:

Համալսարանի արմատները, ինչպես նշում է ծրագիրը, կապված են ոչ միայն եկեղեցու և համայնքի, այլև սեփական ժառանգության հետ: Համալսարանի հայկական կողմնորոշումը դրսևորվում է հայոց լեզվի ուսումնասիրության բաժիններում, որը տալիս է այս առարկայի կրթական աստիճան և կոչված է ապահովելու հայ գրականության, պատմության, քաղաքականության և մշակույթի պատշաճ պրոֆեսիոնալ հիմքեր: Հիշյալ բաժանմունքը նաև սատար է լինում հայկական գրադարանին, իրատարակում է հայերեն ուսումնասիրություններ, կազմակերպում հանրային դասախոսություններ և մշակութային ծեռնարկներ:

Այս տարի Հայկազյան համալսարանի շրջանակարտների հանդիսավոր երեկոն համընկավ բուկի հիմնադրման 50-ամյա հոբելյանի արարողությանը: Այն խոշոր իրադարձություն դարձավ լիբանանյան հոգևոր կյանքի կալվածքում: Հայ համբավաճուն

կրթական օջախի պատերի ներքո հյուրընկալվել էին Հայաստանի և Լիբանանի բարձր պաշտոնյա պետական այրեր, հոգևորականներ, մտավորականներ ի թիվս Լիբանանի Հանրապետության նախագահի ներկայացուցիչ, նախարար Պասսամ Էամիի, խորհրդարանի նախագահի ներկայացուցիչ, երեսփոխան Հակոբ Բագրատունու, վարչապետի ներկայացուցիչ, նախարար Սոհամեդ ժաուատ Խալիֆեի, կրթության նախարարության ներկայացուցիչ Ահմեդ ժամմալի, Լիբանանի հայոց բեմի առաջնորդ Գեղամ Եպս. Խաչերյանի, Հայ կաթողիկե պատրիարքության ընդհանուր փոխանորդ Վարդան Եպս. Աշգարյանի, Սիջին Արևելքի Հայ ավետարանական եկեղեցիների միության նախագահ վերապատվելի Սկրտիչ Գարայոյանի, նաև երևանի պետական համալսարանի ռեկտոր Ռադիկ Սարտիրոսյանի:

Հատուկ հրավերով ներկա էր Հայաստանի արտաքին գործերի նախարար Վարդան Օսկանյանը: Հանդիսավոր արարողության բացմանը հնչած Լիբանանի պետական օրհներգից (Բեյրութի նվազախումբ և «Արմիս» երգչախումբ) Հարութ Ֆազլյանի ղեկավարությամբ, վերապատվելի Նշան Բաքբալյանի կատարած աղոթքից հետո բացման խոսքով հայերեն, արաբերեն, անգլերեն հանդես եկավ Հայկազյան համալսարանի նախագահ, վերապատվելի Փոլ Հայտոսթյանը:

Նշանավորելով Հայկազյան համալսարանի անուրանալի դերն ամբողջ հայ իրականության և մասնավորապես սփյուռքի հայապահպանման հարցում, Փոլ Հայտոսթյանը նշեց. «Կուզենք շնորհակալութիւն յայտնել Հայոց ցեղասպանութենէն վերապրող այն հայերուն, որոնք նահատակ Արմենակ Հայկազեանի յիշատակին կառուցեցին կրթական այս օջախը, որ բարձրագույն ուսում կը ջանքը լիբանանցի երիտասարդներուն, ինչպէս նաև զանազան մշակոյթներու և քաղաքակրթութիւններու երկխօսութեան կերտում կը հանդիսանայ»:

Իր ողջույնի խոսքում երևանի պետական համալսարանի ռեկտոր Ռադիկ Սարտիրոսյանը հիմնավորապես անդրադարձավ Հայկազյան համալսարանի 50-ամյա ազգանպաստ գոյությանը, ուսումնական բարձր պրոֆեսիոնալ նկարագրին:

Բազմալեզուն ղախիճը հատուկ ոգևորությամբ ու ջերմությամբ ունկնդրեց Հայաստանի Հանրապետության արտգործնախարար Վարդան Օսկանյանի ելույթը, որն առանձնակի էր թե՛ իր իմաստային շեշտադրումներ-

րով, թե՛ մատուցման բարձր հռետորական ծիրով: Մեծապես արժևորելով լիբանանյան հայ գաղութի դերը համայն հայ սփյուռքի հայապահպանման գործընթացում, Վարդան Օսկանյանը հակիրճ ու պատկերավոր ակնարկով անդրադարձավ Սիջին Արևելքի պատմական մի շարք փաստերին, 1967, 1975 թթ. իրադարձություններին: «Այսօր տեսնելով վերանորոգվող, շենացվող Բեյրութը, կայունացման, խաղաղության ճրգտում են տեսնում, լուսավոր ապագա կերտելու միտում», շեշտեց Վ. Օսկանյանը: Անդրադառնալով գլոբալիզացիայի հարցին, արտգործնախարարը նշեց, որ «Համաշխարհայնացման այդ ընթացքը չպիտի բաժանի, անջրպետ ստեղծի հայրենիքի և սփյուռքի միջև, հակառակը՝ ավելի անքակտելի կդարձնի երկուստեք հարաբերությունները»: Առանձնակի նշանակություն տվեց պրո Օսկանյանը երևանի պետական համալսարանի փոխարաբերություններին՝ մաղթելով դրանց առավել գործնական և բազմա-ծիր ընթացք:

Արարողության յուրահատկություններից մեկն այն էր, որ Հայկազյան համալսարանի այս տարվա շրջանավարտներն իրենց վկայականները ստացան արտաքին գործերի նախարար Վարդան Օսկանյանից: Հայկազյան համալսարանի նախագահ Փոլ Հայտոսթյանը Վարդան Օսկանյանին ընծայեց Հայկազյան համալսարանի «Հուշանվեր վահանակը»: Մինչ այդ վահանակը, որպես խորհրդանիշ, Հայկազյանի կողմից ընծայված է եղել Հայաստանի Հանրապետության նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանին և Լիբանանի վարչապետ Ռաֆիկ Հարիրիին:

Հայկազյան համալսարանի 50-ամյա հոբելյանի տոնակալն մթնոլորտը եզրափակեց «Alma Mater Haigazian» բուկին ուղղված ծոնդերով: Եվ ներկայացրեց մեջ դնելու հրճուհուն էին Փոլ Հայտոսթյանի խոսքերը. «Լինելով միակ համալսարանը հայ սփյուռքի մեջ, Հայկազեանը «որը» մը չէ, այլ «կենդանի յուշարձան մը կենանքի աղբիւրին մեջ»:

Թամար ՀՈՎՀՆՆՆԻՍՅԱՆ, Բեյրութ

ՏԵՐ-ՍԱՅԱԿՅԱՆԸ՝ ԲՐՈՆՁԵ ՄՐՑԱՆԱԿԱԿԻՐ

Վանաձորցի Սամվել Տեր-Սահակյանը բրոնզե մեդալ նվաճեց Ֆրանսիայի Բելֆոր քաղաքում ավարտված շախմատի աշխարհի պատմական առաջնությունում: Վերջին փուլերում հայաստանցի մարզիկներից 12 տարեկանների խմբում հանդես եկող եվրոպայի չեմպիոն, վանաձորցի Սամվել Տեր-Սահակյանը ամենամոտոս էր ոսկե մեդալին: Վերջին փուլում հաղթանակ տոնելով, հնդիկ Սրինաթ Նարայանայի, ռուսաստանցի Սաման Սյուզիբովի հետ միասին նա 11 հնարավորից վաստակեց 8,5 միավոր և միայն լրացուցիչ գործակիցներով զիջելով նրանց, գրավեց երրորդ պատվավոր տեղը՝ Հայաստանից բերելով միակ բրոնզե մեդալը: Առաջնությանը տարբեր տարիքային խմբերում մասնակցում էին Հայաստանի 14 մարզիկ-մարզուհիներ:

ԴԺՎԱՐԻՆ ԵՎ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ

«Յառաջ» օրաթերթի 80-ամյա հոբելյանը

80 տարի գրեթե անընդմեջ (ընդհատվել է միայն Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներին) Փարիզի «Յառաջ» օրաթերթն իր մշտական հրապարակումներով կարևոր դեր է կատարել ֆրանսահայ կյանքի իրադարձությունները, քաղաքական, հասարակական, մշակութային կազմակերպությունների գործունեությունը ներկայացնելու ուղղությամբ:

1925 թ. օգոստոսի 1-ին Փարիզում Շավարշ Միսաքյանի հիմնադրմամբ (աջակցությամբ Շավարշ Նարդունու և Հրանտ Սամուելյանի), «Յառաջը» իր գոյությունը նպաստել է հայրենիքի դուրս հայապահպանման կարևորագույն խնդրին: «Յառաջի» հրապարակումներն աչքի են ընկել հետևողականությամբ հանդեպ Հայ դատը, լեզուն և մշակույթը պահպանելու խնդիրները:

Մռաջին տասնամյակներին լինելով ՀՅԴ խոսափողը՝ իր գործելակերպի մեջ նա հաճախ եղել է անկախ և քիչ է տուրք տվել կուսակցական ծայրահեղությունների:

Ազգային-մշակութային ուղղվածությամբ օրաթերթն իր շուրջն է համախմբել ֆրանսահայ մտավորական և գրական մի ողջ սերունդ: Շատերի անդրանիկ ստեղծագործությունները տպագրվել են իրականացվել է «Յառաջի» էջերում (Շահան Շահնուրի «Նահանջ առանց երգի», այստեղ են տպագրվել Նիկողոս Սարաֆյանը, Շավարշ Նարդունին» և այլք): «Յառաջում» տպագրվել են նաև պատմագիտական, գրականագիտական, մշակութաբանական, արվեստաբանական բազմաբնույթ հոդվածներ: Նման հրապարակումները գլխավորապես տեղ են գտել 1976 թ.-ից հրատարակվող օրաթերթի «Միտք և արվեստ» հավելվածում:

Նեց իր դուստրը՝ Արփիկ Միսաքյանը, խիզախ դիրքորոշմամբ, իր նախկին կուսակցությունից անկախ հայացքներով, որ գրեթե միայնակ Արփի Թոթոյանի հետ շարունակում է ղեկավարել ու կազմակերպել քերթի գործունեությունը:

Դժվար է առհասարակ սփյուռքյան պայմաններում մշակույթ, գրականություն, արվեստ և մամուլ պահպանելն ու զարգացնելը: Համաշխարհայնացման այս ահռելի վազքի մեջ ազգապահպան գործունեություն հնարավոր է իրականացնել միայն նվիրումի և գրկանքների զնով: Այդպես է նաև «Յառաջ» օրաթերթի պարագայում: Այսօր էլ քերթը իր 80-ամյա պատմության հարուստ գործունեությամբ արժանիորեն շարունակում է հիմնադիր-խմբագրի ազնիվ գործը՝ բազմաբնույթ լրատվություն, տեղեկություն, վերլուծություն ապահովելով ինչպես հայաստանյան, դարաբաղյան, այնպես էլ աշխարհի տարբեր երկրների կարևոր իրադարձությունների մասին:

Սելանյա ԲԱԴԱԼՅԱՆ

ԱՐՇԻԼ ԳՈՐԿՅՈՒ ԾՆՆԴՅԱՆ 100-ԱՄՅԱԿԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ 10000 ԴՐԱՄ ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔՈՎ ՈՍԿԵ ՀՈՒՇԱԴՐԱՄ

Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկը 2005 թ. մայիսի 10-ից շրջանառության մեջ է մտցնում Արշիլ Գորկու ծննդյան 100-ամյակին նվիրված ոսկե հուշադրամ:

«ԴՐԱՄ»: Ներքևի աջ մասում նշված է թողարկման տարեթիվը՝ «2004»:

Հուշադրամի դարձերեսին Արշիլ Գորկու դիմապատկերն է: Վերևում եզրաշրջանի մոտ շրջանա-

ձև վերևում հայերեն, իսկ ներքևում անգլերեն մակագրված է համապատասխանաբար՝ «ԱՐՇԻԼ ԳՈՐԿՅՈՒ» և «ARSHILE GORKY»: Դիմապատկերից ձախ երկու տողով և հորիզոնական գծիկով տարանջատված նշված են Արշիլ Գորկու ծննդյան և մահվան տարեթվերը՝ համապատասխանաբար՝ «1904» և «1948»: Դիմապատկերից աջ նշված է դրամահատարանի առևտրային նիշը:

ԳԱՆԶԱՍԱՐԻ ՎԱՆՔԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ 100 ԴՐԱՄ ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔՈՎ ԱՐԾԱԹԵ ՀՈՒՇԱԴՐԱՄ

Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկը 2005 թ. մայիսի 10-ից շրջանառության մեջ է մտցնում Գանձասարի վանքին նվիրված արծաթե հուշադրամ:

գծավոր շրջանագծով: Շրջանագծի և եզրաշրջանի միջև շրջանաձև հայերեն մակագրված է՝

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԲԱՆԿ 2004»:

Հուշադրամի դարձերեսին պատկերված է Գանձասարի վանքը: Պատկերի վերևի մասը եզերված է գծավոր շրջանագծի հատվածով: Շրջանագծի հատվածի և եզրաշրջանի միջև հայերեն և անգլերեն մակագրված է՝ «ԳԱՆԶԱՍԱՐԻ ՎԱՆՔ GANDZASAR MONASTERY»:

ՀՀ ԿԲ մամուլի ծառայություն

ԳԵՐՍԱՆԱԿԱՆ ԳԱՍԱԳՐՔԵՐՈՒՄ

Առաջիկա ուսումնական տարվանից սկսած Գերմանիայի Բրանդենբուրգի երկրամասի դպրոցների պատմության դասագրքերում կգետեղվեն տեղեկություններ Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ: Երկրամասի կրթության նախարար Հոլգեր Ռուփրեխթը վստահ է, որ թուրքական կառավարությունը կհակազդի երկրամասի կառավարության այդ քայլին, ուստի հայտարարել է, որ իրենք պատրաստ են դրան և տեղի չեն տա:

ԵՄ-Ը ՀԵՏԱՔՐՔՐՎԵԼ Է ԱՂԹԱՍԱՐՈՎ

Անկարայում ԵՄ երկրների դեսպանները հետաքրքրություն են ցուցաբերել Վանի Աղթամար կղզում հայկական համաճյուղ եկեղեցու վերանորոգման աշխատանքներին: ԵՄ դեսպաններից բաղկացած խումբն օրերս այցելել է կղզի՝ այնտեղ կատարվող աշխատանքներին մոտիկից ծանոթանալու նպատակով: ԵՄ դեսպաններն ասել են, որ Աղթամարի վերանորոգումը «դրական նիշ» է թուրքիայի համար: Ներկայումս եկեղեցին փակ է այցելուների և զբոսաշրջիկների համար, և այն մոտից կբացվի 2006թ.: վերանորոգման աշխատանքների ավարտից հետո:

ԱՐՄԵՆԴՐԵՍ

Вы устроили праздник...

Сегодня журналистам нечасто выпадают командировки - для редакций это дорогое удовольствие. И, конечно, возможность участия в акции - с поездкой! - для меня, привыкшей к жизни «на колесах», была особенно приятной.

Акция, посвященная 60-летию Великой Победы и Дню России, была организована общественной организацией «Россия» (Ю. Яковенко) и МЦРК «Гармония» (А. Арутюнян) при содействии «Росзарубежцентра» (Г. Барышников) и посольства РФ в Армении. И это в рамках обширной программы помощи соотечественникам, проживающим в республике.

Нынешняя акция - это раздача финансовой помощи особо нуждающимся соотечественникам и концерт. В составе группы - артисты.

День первый. Пункт назначения - г. Абовян, один из четырнадцати региональных филиалов ОО «Россия». Абовян, некогда находившийся в числе самых развитых промышленных центров республики, знаменит своим Музеем русско-армянской дружбы с его богатейшими фондами и оригинальной экспозицией. На лице нынешнего директора музея Ара Симоняна запечатлены и радость, и грусть. Рад гостям из Еревана, а грусть - из-за состояния здания, явно нуждающегося в основательном ремонте. Потом он заметно повеселел: появилась надежда, что помещение будет приведено в надлежащий вид.

Зато председатель Абовянского филиала ОО «Россия» Наталья Варданян не скрывает своего удовлетворения. Около 20-ти человек получили гуманитарную помощь, а еще будут учебники к новому учебному году. Такие встречи очень полезны, выявляют проблемы: кому - крышу починить, скажем, или что-то другое.

И был концерт. С воодушевлением и подъемом выступили перед собравшимися заслуженный артист России и Армении Эдуард Багдасарян, аккомпаниатор Левон Арутюнян, старший преподаватель РАУ Майя Багдасарян, солист Национальной оперы, обладатель баритонального баса Вазген Казарян. Абовянце отдали должное и высокому профессионализму артистов, и разнообразию концертной программы, в которой звучали народные песни, романсы, военно-патриотические вокальные произведения.

- Вы привезли нам праздник! - сказали после встречи абовянце, явно тронутые оказанным вниманием.

Эти же слова были произнесены и на другой день в другом городе. Точнее - в Дилижане, куда упомянутая выше «команда» поехала в том же составе.

Нелегкое время прошло и по курортному городу, население которого заметно поредело. Но город пусть медленно, но все же оживает. Заработал, пусть в неполную силу, завод «Импульс», выпускающий сегодня в основном мебель, светильники. Надежды свои дилижанцы связывают с очень активным и деятельным мэром Ж. Сагабалином. Вот и училище искусств, где проходило мероприятие, было отремонтировано недавно во многом благодаря усилиям мэра.

- Жора Мкртычевич оказывает поддержку и местной русской общине, - отметила руководитель дилижанского филиала ОО «Россия» Марина Усик. В итоге он получил почетную грамоту общества.

То был воистину радостный день для местной общины. Еще бы! Четыре человека поедут в госвузы России на бесплатное обучение, а 31 члену общины после праздничного концерта была выдана финансовая помощь - по 30 тысяч драмов каждому.

Мы уже в Иджеване. В городе царит оживление, почти как в столице. Торговые ряды, ларьки и киоски - ощущается явно близкое расположение к Садахло. Жители города, с кем привелось побеседовать, тепло отзывались о своем мэре Варужане Нерсисяне. Он, конечно, присутствовал на концерте в Доме культуры, где у наших артистов, можно сказать, открылось второе дыхание, а ведь времени

не было на отдых после долгой дороги.

О жизни региональной русской общины рассказала ее председатель Валентина Алавердян.

- Мы стали работать активнее, и с нами стали считаться. В общину потянулись люди. Есть и проблемы. В школе с русским уклоном пока не открыт первый класс, хотя желающих учиться в нем 15 человек.

Ассоциации от поездки - это незабываемый вкус иджеванского «камац мацуна».

А еще через день вся «команда» с раннего утра направилась в Алаверди. Прихватив по пути председателя общины в Ванадзоре Павла Мартиросова. В ванадзорском филиале насчитывается около четырехсот членов, хотя могло быть и больше: в городе проживает 1600 россиян. Община достигла больших успехов в реализации оздоровительной программы.

Самые сильные впечатления ждали гостей из Еревана в Алаверди. Община здесь небольшая, но, по всему виду, очень дружная. Возглавляет ее завуч средней школы N5 с углубленным изучением русского языка Олег Игнатенко.

- После создания общественной организации нам живется лучше. Осуществляется широкий план деятельности. Наши соотечественники чувствуют себя на второй родине комфортно, явны симпатии к нам, к русскому языку.

В том, что это так, мы убедились по подготовленному для гостей приятному сюрпризу. До концерта, который дали наши артисты, ученики из названной школы показали свою литературно-музыкальную композицию «День России в Алаверди». На русском языке. И уже не удивляешься информации, что в школах Алаверди отлично читают стихи Пушкина, Лермонтова. Кстати, по инициативе ОО «Россия» община в Алаверди получает «Учительскую газету» и издание «1-е сентября».

Ереванцам надолго запомнятся встречи и беседы с мэром города Артуром Налбандяном, с преподавателем школы N5 Лаурой Меликсетян, с директором музыкальной школы Рипсима Шагинян, с завучем культуры мэрии Ара Товмасыном. Слышали бы вы, как он прекрасно читал Есенина!

Ида КАРАПЕТЯН.

Игровой бизнес

В первом полугодии 2005 года с организацией сферы игрового бизнеса Армении (казино, лотерея) было взыскано штрафов на сумму 1,8 млрд. драмов (примерно \$4 млн). Об этом в ходе пресс-конференции 4 августа заявил заместитель министра финансов и экономики Армении Давид Аветисян.

По его словам, по состоянию на 12 июля сбор госпошлин по линии организаций, предоставляющих игровые услуги с выигрышем, составил 287 млн. драмов (\$645 тыс.), казино - 225 млн драмов (\$505,6 тыс.).

В Армении действуют 45 организаций, предоставляющих игровые услуги с выигрышем, 16 казино и 3 телелотереи.

Бой армянина Дарчиняна с Хименесом перенесен

Бой чемпиона мира по боксу по версиям IBF и IBO в наилегчайшем весе армянина Вахтанга Дарчиняна против колумбийца Хаира Хименеса перенесен с 27 июля на 24 августа этого года. Причиной переноса стали проблемы с получением австралийской визы, которые Хименес не разрешил до сих пор, сообщает Allboxing.ru.

Новая армянская церковь будет построена в Екатеринбурге

Армянская церковь в Екатеринбурге откроется уже в конце 2005 года рядом с перекрестком улиц Белинского - Тверитина в Екатеринбурге, сообщили корреспонденту ИА REGNUM в армянской диаспоре. Деньги на строительство собирала вся диаспора - самая многочисленная на Урале. Отметим, что сегодня в Свердловской области живет несколько десятков тысяч армян.

Никто не забыт, ничто не забыто

Кишмахов Осман Заурбекович, 1908 года рождения, аул Псыж, КЧР, абазин. Гвардии капитан, командир 40-го стрелкового полка I гвардейской стрелковой дивизии. Умер от тяжелых ран 28.02.1943 г. Похоронен в братской могиле д. Маклаки Думиничского района Калужской области. Награжден орденом Отечественной войны II степени.

Когда началась война, он учился в высшей партийной школе при Центральном комитете партии в г. Москве. Ушел добровольцем на фронт.

Когда в 1943 году в январе месяце была освобождена Карачаево-Черкессия от фашистов, он написал из госпиталя письмо на имя председателя сельского совета, где он просил написать ему по обратному адресу, что стало с его родом и семьей.

У него была жена, дочь и сын. Председателем сельского совета тогда работал его старший брат Меджид Заурбекович, который очень обрадовался тому, что жив младший брат, хотя и ранен. Вышел из сельского совета, чтобы через кого-то передать письмо матери и жене Османа. По воле случая первой встретилась сама жена Османа, которой и вручил Меджид письмо-треугольник. Та, забыв весь горский этикет, схватила письмо и как несовершеннолетняя девочка прыгала, кричала, радовалась тому, что жив ее супруг.

Вечером зарезали быка, созвали всех соседей на курман и всем аулом отпраздновали добрую весть. Двоих братьев Османа и жену начали собирать в дальнюю дорогу к нему. Но через

несколько дней пришла ужасная весть о том, что он умер от тяжелых ран...

И вот в течение 62 лет на его кладбище никто не появился из его рода. В год 60-летия Победы представитель рода Кишмаховых, родной племянник Османа, сын старшего брата Эраджиба (а у Османа было 11 братьев и 5 сестер) Умар со своим сыном Хасаном приехал на могилу, чтобы поклониться праху родного человека. Они с собой привезли горсть родной земли, которую высыпали на братскую могилу, где с родным дядей похоронены еще 1575 солдат и офицеров русских, армян, татар, узбеков и многих, многих других национальностей.

Вместе с ним похоронен и земляк Османа – карачаевец Каракетов Х.Т., красноармеец. Когда Умар вернется в Карачаево-Черкессию, он собирается поехать в аул Карт-Джурт и найти родственников Каракетова Х.Т., чтобы рассказать им о том, как его встретили глава администрации Думиничского района Тамаров Виктор Иванович, который подарил книгу Памяти погибших в Калужской области роду Кишмаховых, заместитель главы администрации Баранов Александр Петрович, глава Маклакского сельского совета Лазукова Антонина Ивановна, председатель совета ветеранов войны Думиничского района Баулина Валентина Ивановна, директор школы Маяков Виктор Михайлович, руководитель музея Лешихин Александр Евгеньевич, школьники Маклаковской школы, которые ухаживают за братской могилкой.

Алексей ГОЛЬДИН.

В Нагорном Карабахе будет построена Триумфальная арка

В Нагорном Карабахе планируется строительство Триумфальной арки. Как сообщает корреспондент ИА REGNUM в Степанакерте со ссылкой на пресс-службу президента НКР, этот вопрос обсуждался в ходе встречи президента НКР Аркадия Гукасяна с прибывшими в Степанакерт американскими предпринимателями и благотворителями Алисом и Вардгес Анивянами. Предусматривается, что арка, «увековечивающая по-

беду карабахцев и всего армянства в национально-освободительной борьбе, а также память защитников Родины, отдавших жизни за свободу», будет построена в западной части г. Шуши, на автомагистрали Горис - Шуши.

Аркадий Гукасян приветствовал инициативу супругов Анивянов, выразив благодарность за их патриотическую деятельность.

В Аргентине открыт памятник жертвам геноцида армян

В аргентинском городе Росарио состоялась торжественная церемония открытия памятника жертвам геноцида армян 1915 года. В церемонии открытия приняли участие мэр Росарио Мигель Лифшиц и посол Армении в Аргентине Ара Айвазян.

В ходе встречи после открытия памятника между сторонами была достигнута договоренность об изучении возможностей развития торгово-экономических отношений между одним из городов Армении и крупнейшим портовым городом и промышленным центром Аргентины - Росарио.

За первое полугодие 2005 года гражданами Украины стали 225 армян

За первое полугодие 2005 года украинские паспорта получили 3037 человек. Из них 1469 человек были до того гражданами других государств. Согласно пресс-службе президента Украины, за отчетный период гражданами Украины стали 455 бывших подданных России, 254 - Молдовы, 225 - Армении, 126 - Азербайджана и граждане еще 32 стран, среди которых Афганистан, Беларусь, Киргизстан, Туркменистан.

В национальном измерении лидерами по получению украинского гражданства являются россияне - 1321 человек, армяне - 439 и молдаване - 187 человек. Всего гражданами Украины стали представители 80 национальностей. 20,7% из них имеют высшее образование, 70,1% - среднее или среднее специальное образование, сообщает «Українська правда».

Наши в Уфе

В настоящее время в столице Республики Башкортостан проживает более 5-ти тысяч армян. С начала 90-х годов здесь оживилась жизнь армянской колонии. В возрождении общины большую роль сыграло региональное отделение РБ организации «Союз армян России». Главная задача армянской общины Уфы - сохранение языка и приверженности традициям.

Как рассказал житель Уфы Армен Акопян, первые армяне появились здесь во времена русских царей XVII-XVIII веков.

Армянские купцы получили разрешение ввозить товары в Россию с Востока, причем русское правительство взяло на себя обязательство охранять армянские караваны на всем пути от границ Российской империи до Москвы.

Основным предметом торговли был шелк. По велению Петра Первого Армянская торговая компания получала льготы, с условием «вывозить из Индии,

Китаю, Персии и Средней Азии шелк и тем самым содействовать успехам торговли с Европой».

По инициативе директора строительной фирмы «Прогресс» и председателя регионального отделения Республики Башкортостан организации «Союз армян России» А. Тонояна в 2001 году в здании 10-й средней школы Уфы была открыта армянская воскресная школа, которую посещают около 80 учеников (директор школы - Альберт Асатрян). Здесь постоянно организуют концерты, вечера, конкурсы, спортивные мероприятия, привлекая все больше молодежи. Также изучают историю Армении, обучают родному языку не только детей, но и взрослых. «Очень важно делать все возможное, чтобы армяне, оторванные от родины, оставались армянами», - считает руководитель армянской общины Уфы.

Лев ОГАНЕЗОВ.

«АПОКАЛИПСИС» ГАРЗУ

В Марселе семь действующих армянских церквей. С XVI века, когда Марсель стал одним из главных торговых центров Средиземноморья, армяне (кстати, они добирались именно по морю) большими группами обосновались в порту, где, верные своей традиции возводили церкви. Наиболее почитаемой, своеобразным кафедральным собором, считается Церковь святого Месропа, святого Саака, святых переводчиков. Я не думаю, что история возведения церкви может стать самостоятельной темой для такого оперативного жанра, как репортаж, который с борта «Киликии» регулярно отправляем в средства массовой информации. Но мать-церковь святых переводчиков привлекла наше внимание, кроме всего прочего, прекрасным полотном выдающегося армянского живописца Гарзу. Здесь мы узнали от настоятеля церкви святого отца Затика Аветикяна о том, что в километрах ста от Марселя находится небольшой тихий городок Маноск, известный на всю округу богатым фондом Гарзу. Святой отец рассказал, что фрески бывшей церкви выполнены кистью армянского художника.

Сто километров для путешественников-моряков, находящихся на суше - это огромное расстояние. Каждый час пребывания на берегу - на вес золота, особенно если учесть, что в Марселе нам надо тщательно подготовиться к выходу в океан. Мы ведь прекрасно осознаем, что выход в океан, по сути, на утлом суденышке - это огромная ответственность не только перед нами самими. Однако то, о чем рассказал нам отец Затик, не могло не позвать нас в дорогу, хотя бы потому, что в рамках инициативной «Акции Киликии» мы всюду выискиваем национальные памятники культуры, особенно, если они представляют общечеловеческие ценности, чтобы зафиксировать их и информировать нашу общественность и руко-

водство республики.

Повез нас в Маноск руководитель ветеринарно-санитарной службы Марселя Арман Князчян. А мы - это оператор Самвел Бабасян, Армен Назарян, который в данном случае выполнял роль фотографа (кстати, большинство снимков, появляющихся в печати - это работы Арика), и я, если можно так выразиться, ведущий программу «Акция Киликии».

Маноск - крохотный уютный, симпатичный городок, утопающий в зелени. Арман впервые сам посетил этот город и посему в нескольких местах расспрашивал про-

хожих. Это надо было видеть и слышать, как охотно и с каким знанием дела маноскцы объясняли куда и как ехать, чтобы добраться до «Фонда Гарзу». Так называется этот музей, где нас уже ждали. У Армана мать (армянка) родилась и выросла во Франции, и, конечно, он блестяще владеет французским. Скажу также, что, узнав о визите «Киликии», он взял три дня отпуска, чтобы помочь экипажу. Бедняга не ведал, что придется потеть все три дня и три ночи. Вот и здесь четыре часа Самвел Бабасян вел съемку, и все четыре часа Арман легко и бодро переводил интересный рассказ гида.

Прозвучит банально, но не могу не сказать, что невозможно передать словами то, что нам довелось увидеть. Несколько просторных залов, в каждом из которых великий мастер кисти уже на склоне лет решал свои философские задачи с помощью цвета, света и легендарных гарзевских «шипов», «иголок» и великого множества тонких прямых линий. Вся эта работа стала, по сути, апофеозом твор-

чества Гарзу, который выполнил ее на склоне лет (начал в семьдесят шесть лет и завершил в восемьдесят три - с 1984 по 1991 год). Общее название всей работы - «Апокалипсис». Есть некая логика в том, что за такую работу взялся именно Гарзу, переживший геноцид армян.

Я едва успевал скорописью заносить в блокнот четкие фразы, которые произносила гид, стоя у каждого полотна (как выяснилось, это были не фрески, а всамделишная живопись на особом холсте). Оказалось, что армянский художник всю жизнь мечтал именно о таком масштабном философском труде, который должен был прозвучать как набат. Апокалипсис. Переводится с греческого как «откровение». В Новом завете - это пророчество о «конце света», о «борьбе между Христом и антихристом», о «страшном суде». Не случайно, по мнению опытного гида (немолодой женщины, прекрасно знающей биографию художника), эту работу сравнивают с «Божественной комедией» Данте.

Проследживается своеобразная хроника, даже хронология, этого сложного живописного произведения. Страшные контуры атомных электростанций, над которыми летят бомбардировщики. На другом полотне - нашествие монголов. Рядом на одном теле с ятаганами в руках возвышаются три головы со звериным оскалом: Талаат, Энвер, Джамаль. Чуть поодаль такая же фигура, увенчанная головами Гитлера, Сталина и Пол Пота. На обоих полотнах фигуры стоят на пирамидах черепов, напоминающих знаменитое полотно Верещагина «Апофеоз войны». И вот вся эта безнаказанность приводит действительно к «концу света», к апокалипсису. Огромное полотно, на котором художник раскрывает образ «вавилонской проститутки», видя в этом словосочетании не женщину как таковую, а общечеловеческий порок. Художник на своем, я бы сказал, атласе-монографии, вбирающем в себя около ста больших полотен, охватывает почти всю трагическую историю человечества. Это и элементы концентрационных лагерей и ГУЛАГа, и Варфоломеевская ночь - резня гугенотов католиками, и Содом и Гоморра, жители которых были испепелены огнем за то, что они погрязли в распутстве.

Поражают многочисленные витражи, сделанные неким мастером по рисункам и картинам Гарзу. Каждый из них освещает залы, но при этом несет повествова-

тельную нагрузку. Автор раскрывает зловещий образ революций на примере того, что гильотина поочередно отрубала головы одних, потом их головы отрубали другие - и такая вот чудовищная цепная реакция разрушения рода человеческого. Специальный зал, в котором висят полотна, возвышающие женщину. При этом для Гарзу, как это было у титанов Ренессанса, обнаженная женщина - это воплощение не только красоты, но и чистоты. А вот проститутку и разврат он показывает через полураздетую женщину. Есть, как заметила гид, специальная, что ли, полупрозрачная одежда - символ проституции. У Гарзу даже Дева Мария обнаженная. Она вырастает из кустов роз и вся светится. На одном из полотен «женского зала» изображена группа обнаженных женщин, оберегающих находящуюся в самом центре беременную, будущую мать. И это - на фоне военных баталий, где льется кровь и сеется смерть. Так вот художник раскрывает образ надежды, веры в то, что жизнь, несмотря ни на что, продолжается. И не случайно под конец автор этого, поистине монументального произведения показывает символами образ идеи «Меча и орала». Все те механизмы, которые убивали людей, можно использовать в мирных целях. Они должны служить в первую очередь сеятелю (именно сеятель изображен на полотне).

Можно долго продолжать рассказ о фонде Гарзу, однако завершу его об одной картине. Стоит пара. Мужчина и жен-

щина. Женщина левой рукой обхватывает спину мужчины, держит его, чтобы он стоял прочно и увереннее на земле. И от обоих падает на землю одна тень. От двух людей падает одна тень!

В книге, которую я пишу, расскажу подробнее о том, как Гарзу оказался в Маноске, об истории самого здания, пристроенного к церкви. А пока скажу об акции «Киликии». Мне стало известно, что приезжали сюда из Армении, делали съемки. По крайней мере, директор Фонда сказал нам, что «что-то такое помнит». Так что мы не ставим перед собой задачу быть первооткрывателями. Речь идет все о том же: нам нужно все это переснять, создать богато иллюстрированный альбом с описанием всех картин - полотен «Апокалипсиса» - великого мастера кисти. Это наш долг. И еще: мало кто, даже в самом Маноске, знает, что художник, которого они так горячо почитают как святого, армянин.

Зорий БАЛАЯН.

Король скандалов предложил построить метро от Армении до Черного моря

Оригинальное решение транспортной проблемы предложил руководству Армении житель Санкт-Петербурга Рудольф Каграманов, называющий себя патриархом вселенной религии скандализма, королем скандалов, доктором Скандальных наук и лидером Антибюрократической партии России. Как он сообщил корреспонденту ИА REGNUM, президенту и премьер-министру Армении было направлено предложение провести вдоль границы между Грузией и Турцией метро от Армении до Черного моря, откуда открыть паром до ближайшего российского порта.

Отметим, ранее Рудольф Каграманов выдвинул аналогичное предложение по решению проблемы Калининградской области в виде создания «свободного транспортного коридора с целью перемещения людей, грузов и обеспечения территориальной целостности РФ». Согласно предложению лидера Антибюрократической партии России, между Польшей и Литвой вдоль границы необходимо построить тоннель, монорельсовые подвесные железные дороги или канал от Калининградской области до Белоруссии, в качестве альтернативного варианта предлагается прорыть метро - «вход в Калининградской области - выход в Белоруссии». Ответ на это предложение Короля скандалов пришел из прокуратуры Санкт-Петербурга за подписью прокурора Выборгского района Санкт-Петербурга Алексея Алтыева, сообщившего, что «предложение о постройке железной дороги на площади, занимаемой границей между Польшей и Литвой, не проработано с точки зрения международных норм и внутреннего законодательства указанных суверенных государств».

В Екатеринбурге начал работу консул Армении Арташес Чилингарян

В уральской столице приступил к исполнению своих обязанностей почетный консул Республики Армения. По данным министерства международных и внешнеэкономических связей Свердловской области, на эту должность назначен Арташес Чилингарян, гражданин РФ, проживающий в Екатеринбурге с 1994 года. В его консульский округ войдут Свердловская и Челябинская области, а также Ханты-Мансийский и Ямало-Ненецкий автономные округа, сообщило «Уралинформбюро». Стоит отметить, что почетные консулы работают, как правило, на общественных началах.

Госдума РФ ратифицировала российско-армянский протокол о регулировании процесса добровольного переселения

Госдума России ратифицировала 8 июля межправительственный российско-армянский протокол, продлевающий срок действия двустороннего соглашения о регулировании процесса добровольного переселения, которое было подписано в августе 1997 года сроком на пять лет и в соответствии с протоколом продлевается еще на такой же период.

По словам представляющего документ первого замминистра внутренних дел России Александра Чекалина, сегодня численность этнических россиян в Армении составляет 10-12 тысяч человек. В прошлом году из Армении в Россию выехало 201 российский гражданин и, по имеющимся данным, хотя бы выехать еще около 2000 человек, сообщает «Интерфакс».

Греция планирует инвестиции в НКР

В турецкой прессе появились сообщения о мерах греческой стороны в ответ на азербайджанские проекты в непризнанном международным сообществом Северном Кипре, сообщает АРМИНФО.

Как передает Общественное телевидение Армении со ссылкой на турецкие источники, Греция планирует осуществить инвестиции в экономику Нагорно-Карабахской Республики. В частности, занимающая в стране передовые позиции в сфере коммуникаций греческая компания «Интраком» в ближайшее время планирует ощутимые инвестиции в сферу связи Арцаха.

Однако азербайджанская газета «Эхо» утверждает, что Азербайджан не должен опасаться сближения с Северным Кипром, поскольку изоляция этого непризнанного государства близится к концу и в ближайшее время турки-киприоты ожидают получить финансовую помощь США.

Комитас начинается с немецкого

В концертном зале имени Арама Хачатуряна состоялся концерт «Посвящение Комитасу». Впервые в исполнении Асмик Папян (сопрано) и Вардана Мамиконяна (фортепиано) прозвучали произведения Комитаса, написанные на стихи немецких поэтов. О том, как готовилась эта программа, мировая премьера которой прошла в Ереване, рассказывает Асмик ПАПЯН.

— **Асмик, вы ведь собирались участвовать в ереванских мероприятиях, посвященных 90-летию геноцида? Почему «Посвящение» прозвучало не тогда, а только сейчас?**

— Не успела. В апреле пела в Бельгии в Королевском оперном театре «Сестру Анжелику» Пуччини. Вообще, этот год был для меня очень насыщенным: с августа по самое 31 декабря все дни забыты. Мы с Варданом Мамиконяном едва выкроили эти несколько дней, хоть и в жару, хоть и в сезон, неподходящий для выступления, но очень хотелось мировую премьеру «Посвящения Комитасу», приуроченную к 70-летию со дня его смерти, начать с Еревана.

— **Как возникла идея включить в программу немецкие песни Комитаса? Насколько мне известно, до вас их никто не исполнял.**

— Я слышала, что Комитас, обучавшийся в 1897 году в Берлинской консерватории, писал песни на стихи немецких поэтов. Это были его первые попытки сочинения музыки, его творчество студенческой поры.

— **Где вы нашли эти песни? Ведь, как жетса, они не издавались?**

— В институте литературы и искусства им. Чаренца. По переписке. Конечно, читать их было невозможно. Песни сохранились только в рукописях. Я отнесла их специалистам-музыкантам в Вене, которые расшифровали все записи и восстановили.

— **Асмик, у вас не было страха перед армянской публикой? Все-таки Комитас начинающий, да еще на немецком...**

— Именно по этой причине, видимо, эти песни и были обойдены вниманием других исполнителей, но когда я стала изучать их и петь, постепенно привыкла, они стали мне нравиться. Немецкие тексты принадлежат перу Гете, Ленау, других известных поэтов, они очень глубоки, и чувствуется, что Комитас прекрасно разобрался в немецком. И потом, когда поешь вначале эти песни, а потом его известные

вещи, прослеживаешь развитие, видишь, куда и к чему он пришел. Я старалась представить его не схимником и даже не в привычном образе страдальца в национальном одеянии. Прошел целый век, настало время смотреть на него глазами иностранца, петь не только для армян, но и для всего мира. Возможно, кому-то не нравится подобная интерпретация Комитаса — я готова принять критику. Но Комитас на немецком впервые должен был прозвучать в Армении еще и потому, что даже в этих немецких гармониях много армянского.

— **Признаться, Комитас немецкий показался мне очень современным. Я ошибаюсь?**

— Он действительно звучит очень современно. Меня даже спросили: «А вы уверены, что это написал Комитас?»

— **Где еще прозвучит «Посвящение Комитасу»?**

— В Нью-Йорке, Париже, Мюнхене. Будем также записывать диск. Не только эту программу, все его песни, все, что он написал для голоса.

— **Как воспринимают Комитаса за пределами Армении?**

— Очень хорошо. Обычно я на всех своих концертах исполняю несколько его песен, а однажды вся программа состояла из произведений Комитаса.

— **Эта программа за пределами Армении претерпит какие-то изменения?**

— В Европе я начну ее с немецких песен, чтобы показать всю эволюцию. Здесь я все-таки не рискнула и открыла концерт с трагических песен, чтобы ввести публику в определенную атмосферу. Завершается же «Посвящение» и в Армении, и за рубежом на оптимистической ноте, чтобы доказать, что мы живы, мы есть. Да и сам Комитас как личность был далеко не отшельником, что доказывает его творчество.

— **Как состоялся ваш тандем с Варданом Мамиконяном?**

— Вардана я знала как блестящего пианиста международного класса, он очень знаменит, имеет большой успех в мире. Когда я готовила этот проект, представ-

ляла, что участвовать в нем должен не просто аккомпаниатор, а сопартнер. Наподобие шубертовских, шумановских циклов Ростроповича–Вишневецкой. Разумеется, для наших заграничных проектов очень важно такого класса сотворчество. Для Вардана Мамиконяна это первый опыт выступления с певицей.

— **При большой загруженности обоих как и когда вы успевали репетировать сообща?**

— Дважды мы репетировали в Париже, один раз даже девять часов без перерыва, но когда закончили, оказалось, столько всего надо обговорить. Потом были еще три репетиции в Мюнхене и три здесь, в Ереване. Во время концерта он закончил «Բելի զոլեր» с таким звуком, что я еле сдержала слезы.

Вардан Мамиконян для меня прежде всего прекрасный пианист, а еще как бы некий символ, который заключен уже в его имени. Ведь Комитас собирался писать музыку к «Давиду Сасунскому» и «Вардану Мамиконяну». Вардан Мамиконян звучит для меня как символ Аварайра, свободы. Возможно, это покажется наивным, но, думаю, душа Комитаса довольна.

— **После концерта к вам подошел с поздравлениями переводчик Альберт Мушегян и вы сказали, что с детства были потрясены им. Если не секрет, что вы имели в виду?**

— Я видела его в доме своих родственников. Незрячий, он играл в шахматы, рассуждал о живописи, о красках, которые не мог видеть. Это меня потрясло. Я никогда не думала, что когда-нибудь он переведет по моей просьбе тексты немецких поэтов для «Посвящения Комитасу». Все в жизни так тесно переплетено.

— **Премьера состоялась. Какие у вас ощущения?**

— Я создала этот цикл, чтобы сломать сложившиеся представления не только о Комитасе, но и о том, что можно после исполнения «Нормы» вернуться к своим истокам и исполнить Комитаса так, чтобы достойно представить его в достойных аудиториях по всему миру.

Беседовала Роза ЕГИАЗАРЯН.

14 армянских школьников проведут летние каникулы в здравницах Подмосковья

14 армянских школьников в конце июля вылетели в сопровождении педагога на отдых в одну из комфортабельных детских здравниц Подмосковья. Как отмечается в сообщении пресс-службы посольства России в Армении, дети проведут 24 дня со своими сверстниками из стран СНГ и Балтии, а в августе еще 40 армянских школьников-старшеклассников на 2 недели отправятся в Санкт-Петербург.

Как отметили в посольстве, к началу учебного года 30 выпускников армянских школ поедут в РФ для получения бесплатного высшего образования в 12 городах, в том числе в Москве и Санкт-Петербурге, где они будут обучаться по 28 специальностям. Большинство из них собирается вернуться в Армению для дальнейшей работы.

Отметим, что армянские школьники выезжают в Россию уже несколько лет подряд. Все мероприятия финансируются правительством России в рамках специальной программы, направленной на укрепление дружбы между народами Армении и России.

НЕОБХОДИМЫ НЕЗАМЕДЛИТЕЛЬНЫЕ ДЕЙСТВИЯ

Книга - это сокровищница, святыня, в которой народ бережет и передает потомкам самое дорогое - национальность, язык, веру, культуру - свое прошлое. Из глубины веков дошли до нас работы по математике, географии, астрономии и медицине, философии и истории, ботанике и зоологии. В рукописных книгах

дошла до нас и проза, музыка и живопись, анатомия, алхимия и геология, все верования и ереси, словари и хроники; пособия по изготовлению пергамента, красок и чернил, а также переводы греческих и римских авторов, не сохранившиеся в оригиналах.

В длинном ряду блестящих исторических сочинений содержатся бесценные сведения о прошлом не только Армении, но и ряда других государств, и потому начиная с VI века и до наших дней историки многих стран обращаются к древним армянским книгам. В Армении, постоянно подвергавшейся нашествиям, набегам, грабежам, насилию, терявшей независимость, рукописи фиксировали былое ее величие, долгий исторический путь, расцвет армянских городов, развитие ремесел, культуры и искусства, рассказывали о ее сынах, о борьбе с врагами.

В период жестоких расправ с армянским народом жертвами становились и книги. Только в 1170 году сельджуки уничтожили в Балаберде книгохранилище, где было собрано свыше 10 тысяч рукописей. Но самому страшному бедствию, "гонению" и уничтожению рукописи подверглись вместе с народом в 1915 году во время геноцида. Десятки тысяч рукописей были сожжены, уничтожены либо бесследно исчезли. Очевидец геноцида араб Файев Эль-Хуссейн свидетельствует в своих воспоминаниях: «После уничтожения армян... правительство создало специальные комитеты, которые сбывали товары по самым ничтожным ценам, как обычно бывает после смерти владельца, с той лишь разницей, что выручка доставалась не наследникам, а поступала в турецкую казну. Произведения искусства отдавались за бесценок; самые драгоценные книги использовались лавочниками, чтобы завертывать сыр». И все-таки книга - драгоценный сгусток интеллектуальной жизни народа - была той формой культуры, которую спасали армяне, если удавалось спастись самим.

Благодаря таланту и невероятной трудоспособности армянского народа, создававшего сокровища культуры в тяжелейших условиях, благодаря самоотверженности и упорству переписчиков, героизму и патриотизму тех, кто их спасал, сегодня сохранилось 25 тысяч памятников армянской письменной культуры. Сейчас нелегко составить представление о количестве, а также о научной и художественной ценности всех армянских рукописных памятников. К сожалению, нет единого и целостного списка всех армянских рукописей, находившихся в Западной Армении и Турции накануне геноцида 1915 года. Но, к счастью, работа по описанию, оценке и регистрации рукописей в конце XIX - начале XX столетия велась: около 700 манускриптов описал Срвандзтянц; Пиргалемян составил список из 400 наименований; епископ Месроп Тер-Мовсисян, Магистрос и Гарегин Овсепян классифицировали список, насчитывающий до 22000 единиц рукописных документов.

Тысячи армянских рукописей хранятся сегодня в разных странах, и работа над ними продолжает оставаться актуальной и может быть значительно облегчена благодаря современным технологиям.

С просьбой прокомментировать состояние этого вопроса я обратилась к крупному историку-медиевисту, профессору Паруйру МУРАДЯНУ.

- Я хочу нашу беседу начать со слов востоковеда и лингвиста, академика Н. Я. Марра: «Всякая серьезная научная работа (историко-филологическая) начинается с описания рукописей».

И действительно, в мире существует несколько крупных собраний армянских рукописей. Это Матенадаран, где хранится 16 тысяч рукописей, собрание мхитаристов Венеции (остров Св. Лазаря), собрание венских мхитаристов, которое в конце XIX века описал Яков Дашян, создав капитальный труд; собрание монастыря св. Иакова в Иерусалиме; в Национальной библиотеке Парижа, в Британском музее, в Москве, Петербурге и т. д.

Теперь вернемся вновь к мысли Н. Я. Марра о важности и необходимости описания рукописей и посмотрим, как обстоят

дела в этой области.

Начиная с 1958 года описано всего лишь 600 рукописей самого крупного хранилища - Матенадарана. Если не считать описанием 2-томный каталог, то надо отметить, что лишь в 1974 году вышел первый том - 300 рукописей, и только 30 лет спустя - в 2004 году - второй том. Если работать такими темпами, то через сколько же столетий могут быть описаны оставшиеся более 15 тысяч рукописей?! Для сравнения скажу, что епископ Норайр Погарян (монастырь св. Иакова в Иерусалиме) один описал 3500 рукописей!

Описать рукопись - значит установить время ее создания, авторство, время написания. Оригинал это или перевод? Новая ли это рукопись? Возникла ли она в армянской среде? И так далее. В противном случае, содержание наших рукописей остается недоступным для ученых, в том числе и для нас. Лишь описание рукописей помогает и позволяет определить место культуры письма. Необходимо знать, идентичен ли этот памятник другим памятникам.

Но наше основное рукописное наследие как в Матенадаране, так и в некоторых других собраниях все еще нуждается в обстоятельном описании. Составление единого фонда, банка сведений имеющихся в мире армянских рукописей - насущная необходимость арменистики.

Я читаю все репортажи Зория Гайковича Балаяна с «Киликии». Совершая путешествие, он воочию убеждается в необходимости серьезного подхода к нашему бесценному наследию, силой судьбы оказавшемуся разбросанным по миру, и призывает нас не просто задуматься, но незамедлительно действовать.

Мир очень хрупок, и кто знает, что и где может произойти. Большое количество рукописей погибло во время геноцида армян в 1915 году. В армянских монастырях и культурных центрах было сосредоточено множество рукописей, большинство которых погибло либо исчезло. Лишь благодаря тому, что в свое время часть этих рукописей была описана, мы знаем, какие жемчужины были созданы народом Армении. Так, член братства Армаш Топчян составил описание 300 рукописей и более 300 рукописей описал настоятель монастыря Кармир Ванк Бабкен Кюлесерян. Все эти рукописи пропали, как и рукописи знаменитой школы в Эрзеруме и часть рукописей монастырей Ванского озера. Рукописи являются памятниками мировой культуры. Они выявляют сотни имен армянских и неармянских ученых-книжников, о которых прежде мир не имел представления.

Если бы мы не имели описания рукописей, то лишились бы возможности исследовать собственную историю, историю культуры, историческую географию и т. д.

Но много ценного погибло! Погибает и сегодня.

Я считаю основным недостатком создавшейся ситуации с рукописями - отсутствие программы в арменистике. Первейшая ее задача - спасти, сохранить, описать и издать рукописи. Но в области арменистики нет профессиональной координации и царит полная самодельность, что порождает немало примитивных публикаций.

При президентстве Академии наук есть гуманитарное отделение со специализированными учеными советами - по древней и средневековой литературе, по истории, по языку и т. д., в обязанность которых и входит эта область, но, к сожалению, мы не видим их результативной работы. И Матенадаран должен быть включен в эту деятельность, ибо он функционирует не только как музейное заведение.

В советский период по идеологическим соображениям поощрялись монографические исследования вместо издания

Возрождение традиций

2 февраля 2004г. в городе Москве на учредительном совете был утвержден Устав межрегиональной общественной организации «Армянское казачье объединение». А уже 1 марта этого же года Главным управлением Министерства юстиции РФ по г. Москве ей было выдано свидетельство о регистрации за №16022.

Межрегиональная общественная организация «Армянское казачье объединение» создана и действует в соответствии с Конституцией России, федеральными законами «Об общественных объединениях», гражданским кодексом и другими законодательными актами, а также в соответствии с принципами и нормами международного права.

Сейчас мы фиксируем свершившееся событие, но его реализации предшествовала длительная по времени и трудоемкая по содержанию подготовительная работа. А способствовало этому содружество двух замечательных людей: академика Князчяна Баграта Рафаэловича – заместителя председателя Российского комитета ветеранов войны и военной службы и атамана генерал-майора казачьих войск Мадатяна Сергея Андреевича, прямого потомка прославленного военачальника начала XIX генерал-лейтенанта российской армии, уроженца Карабаха Валериана Григорьевича Мадатова (по словам современника, он был в русской армии тем, кем в наполеоновской армии был маршал Мюрат). Ими начата и проводится содержательная работа по налаживанию контактов с регионами, целью которой является открытие региональных представительств. Подобраны кандидаты на должности руководителей звеньев в регионах - из числа бывших военнослужащих и работников МВД (Захарян Э. К. - Московская область; Алексанян Р. П. - г. Калининград; Саакян М. М. - г. Астрахань; Нерсисян С. А. - г. Тамбов; Хубларов К. А. - Иркутская область; Мазлумян Г. С. - г. Сочи, создатель центра казачьих культур в Краснодарском крае).

Неподдельная активность атамана, неудержимость при реализации планируемого увлекает сподвижников, и сегодня в рядах казачьего объединения уже сотни достойных представителей.

Организация нашла известность, получая приглашения для участия и координации усилий с другими структурами. Не так давно атаман Мадатян С. А. побывал в Киеве, где принял участие в форуме постоянного межгосударственного координационного совета казаков России, Украины и Белоруссии. На форуме были обсуждены и вопросы вступления в данный совет армянского казачьего движения.

Сергей Андреевич считает, что основной задачей Армянского казачьего объединения России является проведение таких форм деятельности, которые способствовали бы укреплению братской дружбы между всеми народами России, и в первую очередь с русскими братьями. Тесную связь казачество поддерживает с российской епархией Армянской Апостольской церкви в лице владыки Езраса. Нашли признание и соответствующую поддержку в лице политических лидеров РФ сенаторов Л. Х. Чахмакчяна и О. А. Оганяна, посольства Армении в России, РПСТ, САР (Союза Армян России), АРАДЕС и др.

Сегодня на территории России и стран СНГ казачьи объединения внушительны по своей численности, большинство из

которых пользуется государственной поддержкой. К сожалению, некоторая часть казаков юга России зачастую проявляет негативное отношение к инородцам, в том числе и к представителям армянской национальности. И в ряде случаев это становится причиной конфликтов межэтнического характера.

Генерал С. Мадатян направил письменное обращение к известным политическим деятелям России, армянам по национальности, с просьбой о содействии в создании казачьей структуры в Армении и Нагорном Карабахе, а также о помощи в организации визита в РА и НКР делегации представителей Центрального казачьего войска России под руководством атамана Б. Игнатъева. Мадатян С. А. не сомневается в том, что такие инициативы могли бы сыграть заметную позитивную роль как в деле укрепления взаимовыгодных контактов и связей между общественностью России, Республики Армении и Нагорного Карабаха, так и минимизации результатов антиармянской деятельности. В настоящее время правление общественной организации завершает работу над публикацией книги о казачестве (авторы Б. Князчян и С. Мадатян), презентация которой состоится в посольстве Армении в России.

В плане этого года - награждение наиболее известных представителей сферы общественно-политической и культурной жизни РФ. И неспроста один из куплетов гимна армянского казачества звучит так:

Вместе хлеб и соль делили, били грозного врага,
Породнились два народа кровной узою родства;
Князь Суворов, полководец, стал великим навсегда-
Душа – матери-армянки, храбрость – русского отца.

Эдуард БАГДАСАРЯН,
специалист-эксперт исполнительной дирекции АРАДЕС.

26 ⇨

труда самого текста историка. К сожалению, эта пагубная традиция продолжается. Научно издано всего лишь несколько историков. А в основном мы пользуемся изданиями XVIII-XIX веков.

На мой взгляд, разделение арменистики по ныне существующим институтам ее областей не оправдывает себя. На основе арменистики с четкой программой должны быть возрождены школы, как это было в лучшие времена. Мы теряем блестящих специалистов (Сурен Еремян, Капанцян, Хачикян и др.), а с ними и целую область, так как они почему-то не создали школу. А школа - это методы и задачи.

Арменистика - область науки международного характера.

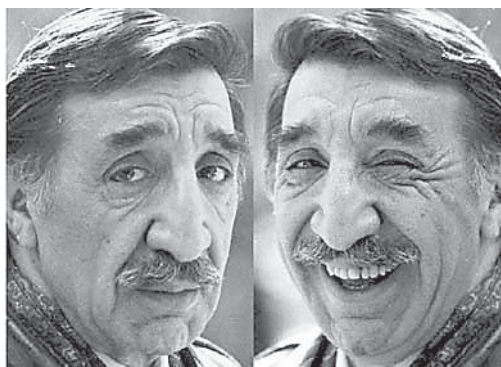
Армянские памятники - невероятное богатство, которое нуждается в серьезном и неотложном исследовании.

Памятниками армянской культуры занимались и продолжают заниматься немецкие, английские, французские, австрийские, американские и другие специалисты. Следовательно, армянская школа должна быть на уровне современных задач. И мы имеем все для осуществления работы, предлагаемой Зорием Балаяном. Должна быть составлена аргументированная программа арменистики.

Самодетельности должен быть положен конец. Решением этой проблемы прежде всего должен заняться президиум Академии наук Армении.

Мэри ЧОЛАКЯН.

Неизвестный Мкртчян

Комик с глазами трагика. Жил трагично, умер трагично, а играл преимущественно в комедиях. Фрунзик МКРТЧЯН. Актер от Бога. Всеобщий любимец — в Армении и далее везде по всему необъятному Советскому Союзу. В этом году ему бы исполнилось 75. Его юбилей отмечают не только в Армении — по всему бывшему СССР. Публикуемая ниже статья — перепечатка из «Московского комсомольца». Некоторые неточности, допущенные в статье, оставлены без изменений.

«ЗА КРАЖУ КУСКА БЯЗИ ОЦУ ФРУНЗИКА ДАЛИ 10 ЛЕТ ЛАГЕРЕЙ»

У него было два имени и два паспорта. У него было две судьбы. О второй корреспонденту «МК» на родине артиста рассказали его брат и друзья.

Город, в котором родился Мгер, в те годы еще Фрунзик Мкртчян, — Ленинакан, ныне переименован в Гюмри. От дома, где жила семья артиста, остался лишь фундамент. Во время землетрясения 1988 года он полностью разрушился. Теперь на его месте стоит трехэтажный дом из красного туфа.

Сосед Мкртчяна Давид Акопян вспоминает:

«Его родители Мушег и Санам были детдомовцами. Обоих пятилетними нашли прямо на дороге. Многие армяне, спасаясь от турецкого ятагана, потеряли в годы геноцида своих близких. Люди с одинаковой судьбой, они познакомились на текстильном комбинате, который в 30-е годы построили в Ленинанкане. Мушег работал табельщиком, а Санам — в столовой посудомойкой. В 30-м году у них родился первенец, которого нарекли в честь советского полководца Фрунзе. Помню, Мушег все время показывал рисунки своего старшего сына. Он мечтал, что он станет хорошим художником».

— Брат с десяти лет на площадке второго этажа, где мы жили, показывал для детей театральные представления, — рассказывает в свою очередь Альберт Мкртчян. — Позже, когда он стал участвовать в спектаклях драматического кружка, расположенного напротив Дома культуры, на игру Фрунзика собирався посмотреть весь поселок. А отец, бывало, кричал: «Что это за профессия — актер?» Однажды он пришел на спектакль, брат ждал страшных последствий. Домой отец вернулся в тот вечер очень поздно, когда мы уже легли спать. В темноте он долго смотрел на Фрунзика, потом снял ботинки и лег в ногах у брата — как преданная собака... Утром он сказал ему: «Молодец, ты хорошо играл».

Но глава семьи Мушег упорно заставлял сына рисовать. Однажды, когда тот воспротивился, он ударил его железной линейкой по рукам. А вечером его арестовали... Текстильный комбинат, где работали родители, выпускал бязь, или, как ее называли в те голодные послевоенные годы, «белое золото». Многие работники обматывали ноги под брюками кусками ткани, и кто по полметра, кто по метру проносил их через проходную. Воровали бязь, чтобы прокормить детей. В тот день «попался» один Мушег Мкртчян. За кражу пяти метров ткани ему дали десять лет лагерей. Срок отбывал он под Нижним

Тагилом, валил лес.

Он родился и вырос в квартале, который именовался Полигоном. Этот район в Ленинанкане считался бандитским. Он застал войну, голод и холод. Отец у него был пьющим человеком. С детских лет Фрунзик знал жизнь в самом худшем ее проявлении. Но не ожесточился, вырос добрым. Во многом это заслуга его матери Санам. Мгеру передалось ее необычное чувство юмора. Он мог замечать смешное в обычной жизненной ситуации и жить не мог без розыгрышей.

— Работая в Гостеатре Ленинанкана, Фрунзик познакомился с актером, который стал его закадычным другом на всю жизнь, — рассказывает Альберт Мкртчян. — При знакомстве Азат Шеренц налил брату в стакан из-под чая водку и сказал: «Ты талантливый, ты должен выпить, потому что все талантливые актеры были алкоголиками». Выпил...

— **А Фрунзик никогда не комплексовал из-за своего носа?**

— Нет, вполне философски относился к тому, что многие считали его обладателем большого носа, и частенько признавался, что еще сызмальства больше задумывался не над тем, почему, видите ли, у него нос массивный, а почему это они, носы, у других такие маленькие, — говорит Альберт. — Он часто подшучивал над своим носом, чтобы другие не подтрунивали над ним. Это типично для талантливых людей.

Как только он появился в театре, сам начал рассказывать всем анекдоты про свой нос. И через неделю все перестали замечать, какой такой нос у Мкртчяна...

Между прочим, расписывался артист весьма своеобразно: ставя автограф, он буквально одной линией прописывал-вырисовывал свой профиль с массивным носом... «Нос даже не был большим, — смеется Альберт. — Просто он у него начинался не оттуда...» — показывает он на середину лба.

— **Как появилась другое его имя — Мгер?**

— Однажды театр Сандукяна поехал в Бейрут на гастроли, — вспоминает Альберт Мкртчян. — Диаспора настолько полюбила его, что стала называть Мгером, что по-армянски означает «светлый, солнечный», имя Фрунзе вызывало у них недоумение. У него было два паспорта: в одном было написано: «Фрунзе Мкртчян», в другом — «Мгер Мкртчян». Вторым документом, который ему сделали друзья, он очень гордился. Но вскоре он потерял и тот, и другой паспорт. Иной раз брат говорил: «Мне не нужны ни деньги, ни документы. Меня и так везде узнают и принимают».

Когда Данелии и актерам вручали премии за «Мимино» в Государственном Кремлевском дворце, охрана перекрыла вход артистам: «А у вас пропуска есть, товарищи?» Пока Данелия и Кикабидзе рылись в карманах, Мгер строго спросил: «Разве иностранные шпионы в Кремль без пропусков ходят?!» Всех пропустили без бумажек...

«ЛЕНИН НА БРОНЕВИКЕ»

— Когда он появился в театре, его спросили: «Ты что заканчивал?» Он не моргнув глазом ответил: «Музыкальный техникум по классу виолончели». Когда же у оркестрантов попросили инструмент и предложили что-нибудь сыграть, он, отчаянно жестикулируя, закричал: «Зачем я буду играть, у меня есть бумага, что я учился...» Тогда все стали долго смеяться, а Хорен Абрамян стал звать его Виолончелистом.

Они постоянно друг друга разыгрывали. Во время съемок старались уйти подальше друг от друга, иначе серьезно работать не удавалось. Даже на похоронах заранее договаривались, кто где будет стоять... Удержаться от подколов ни один из них не мог.

«С капустников, которые в театре нередко затягивались до утра, мы выходили на улицу и вытворяли такое, — вспоминал покойный Хорен Абрамян. — Помню, хорошо выпившие, мы выкатились однажды в 5 утра на центральную площадь, где стояли огромный памятник Ленину и трибуна, и устроили свой парад... Там всегда находился дежурный милиционер, но Мгера

это не смущало, отказать ему было невозможно. Он влез на трибуну и стал распределять роли. Один из нас был генеральным секретарем, другой — министром иностранных дел, третий — членом Политбюро. Сам он изображал народ. На наши лозунги с трибуны он «из толпы» выкрикивал всякие возмущательства... Когда милиционер схватил его за шкирку, он возмущенно кричал на всю площадь: «Это кричал не я, кто-то из демонстрантов...»

Мог он с криками и воплями остановить и поздний трамвай. Забравшись на крышу, он изображал вождя на броневике...

— У него были любимые роли?

— Как скажешь, какой ребенок любимый — здоровый или больной? — говорит Альберт Мкртчян. — Все роли для актера дороги, потому что в каждой остается часть его души, после съемок актер просто стареет. А самой драматичной его ролью была роль почтальона в моем фильме «Эхо прошедших дней». Это во многом автобиографичный фильм. У нас во дворе во время войны жил инвалид, который после войны вернулся в Ленинкан и работал почтальоном. Однажды нам, пацанам, дали похоронку. Мы обрадовались и с криками «Ура!» принесли конверт пожилой женщине. Мы думали, что это письмо с фронта... Мгер на всю жизнь запомнил этот случай. В фильме он должен был играть человека, который приносит матери похоронку на ее последнего, четвертого сына... Он чувствует, что если сделает это, то просто сойдет с ума. И возле церкви почтальон начинает этот бумажный конверт есть... Этот эпизод мы снимали в городе нашего детства, в Ленинкане. Брат три дня не выходил из гостиничного номера, пил. Потом вышел, небритый, с синяками под глазами, и сказал: «Я готов сниматься в этом эпизоде». С ролью он играл как кошка с мышкой — три дня он превращался в старика-инвалида.

— *«Мужчины не плачут, мужчины огорчаются!», «Эти Жигули» чем думают... я не знаю...», «Валик джан, я тебе один умный вещь скажу, только ты не обижайся...» — эти фразы, произнесенные Мкртчяном в «Мимино», стали поистине крылатыми. Говорят, большинство из них придумал сам артист.*

— Вполне возможно. Я помню, брат рассказал режиссеру Георгию Данелия реальную историю. Как-то один чиновник предложил ему деньги с тем, чтобы он выступил на попойке обкомовцев. А Мгер «засмеялся ему в нос...»

Между тем на съемках «Мимино», по воспоминаниям съемочной группы, Фрунзик, не прекращая, пил. Данелия, просматривая очередную порцию рабочего материала, поставил Фрунзику жесткое условие: или съемки, или пьянка. Актер не пил ровно десять дней, после чего пришел к парадоксальному выводу: «Я понял, почему бездарности завоевали весь мир! Они совсем не пьют, встают утром все такие бодрые и все силы тратят на карьеру». И после вздоха добавил: «Это ужасно!»

«ЧАПЛИН ЖЕНИЛСЯ НЕ ТО ПЯТЬ РАЗ, НЕ ТО СЕМЬ. ЧЕМ Я ХУЖЕ?»

— Когда мимо нас, молодых, проходила красивая девушка и я не обращал на нее внимания, — говорит Альберт Мкртчян, — он толкал меня в бок и говорил: «Ты почему не знакомишься, такую красавицу ведь больше можешь не встретить...» У него был повышенный интерес к женскому полу.

В семье Мгер был очень несчастлив. Только он один мог подобрать таких жен, которые изо дня в день его третировали, были настоящими язвами. У него в доме не было домашнего уюта. И пил он, я думаю, потому, что ему не хватало семейного тепла.

Первая жена Кнарик была простой женщиной. Фрунзик тогда был молодой, им негде было жить. Потом появилась ослепительная красавица Донара. Она приехала из Ленинкана поступать в театральный институт и попросила его помочь. У нее были очень красивые глаза, он влюбился... Вскоре у них родилась дочка Нунэ и сын Вазген. Долгое время они вместе работали в театре Сундукяна. Вместе снялись в «Кавказской пленнице». Донара исполнила в фильме роль жены Фрунзика, который играл водителя Саахова.

«Беды в семье Фрунзе начались с той поры, как неожиданно

тяжело заболела Донара, — рассказывает московский фотограф, друг с 20-летним стажем Георгий Тер-Ованесов. — Психическое расстройство, связанное с нарушением эндокринной системы, не позволило ей работать. Дома творился ад. Пришлось поместить Донару в психиатрическую клинику во Франции. Та же болезнь передалась и его сыну Вазгену. Высокого, красивого мальчика отправили в ту же психиатричку, в которой лежала мать. Болезнь с каждым днем прогрессировала. Встречаясь иногда в коридорах, мать и сын даже не узнавали друг друга.

Третья жена, Тамар, была дочерью председателя Союза писателей Армении Грачья Оганясяна. Она была необычайной красоты женщина. На всех трех его свадьбах я был свидетелем. Когда появилась Тамар, я сказал ему: «Не много ли раз мы ходим в загс?» На что он ответил: «Чаплин женился не то пять раз, не то семь. Чем я хуже его?» И этот брак оказался неудачным.

НАРОДНЫЙ «ДЕПУТАТ»

— Брат был неофициально народным «депутатом», — говорит Альберт. — Он с готовностью помогал родственникам, друзьям, соседям и совершенно незнакомым людям. Спустя месяц после смерти нашей матери к нам постучалась в дверь изможденная женщина. Узнав, что наша Санам скончалась, она забилась в истерику и все время повторяла: «Мои дети теперь умрут...» Оказывается, наша мать пообещала поговорить с Мгером насчет квартиры для несчастной. Женщина жила без мужа, с пятью детьми в съемной комнатке. Я глянул на брата и понял, что душа его плачет. Он сказал только одно слово: «Хорошо». Он пошел в ЦК, где его все уважали, и через три месяца выбил для женщины и ее детей квартиру. Он никогда помногу не разглагольствовал, большие дела делал тихо, без помпы.

Когда Мгер создал свой театр, все очень удивились. Для себя он никогда ничего не выбивал. Но в этой своей идее был удивительно последовательным. После его ухода из жизни театр развалился, теперь Альберт Мкртчян его восстановил, здание здорово отремонтировали.

«Как любили Фрунзика в Ереване, не любили больше никого», — говорят друзья артиста. И по сей день повсюду висят его портреты. Армения улыбается миру улыбкой самого грустного армянина — Мгера-Фрунзика Мкртчяна.

— *Впечатляющая внешность вашего друга, солидный нос, похоже, лучше магнита притягивали к нему представительниц женского пола?*

«Удивительно, но к такому, казалось бы, не слишком красивому мужчине женщины просто липли, — рассказывает Георгий Тер-Ованесов. — Причем независимо от их возраста. Но, как настоящий джентльмен, все свои любовные похождения он держал в тайне. Хотя романчиков на его век выпало немало.

Да и пообщаться с простыми работягами, посидеть, как говорится, «за верстаком» с рюмочкой никогда не отказывался.

Пил он много. Были даже проблемы с печенью. Но никогда в жизни не зашивался. Хотя от алкоголизма лечиться пытался. Будучи как-то в командировке в Ереване, мы ехали вместе на съемки фильма. По дороге завернули перекусить в уютный ресторанчик. «Водки нет, не привезли еще, Фрунзик-джан», — подбежал озабоченный официант. «Ну давай вина, что ли», — тут же расстроился Фрунзик. Выпил большой фужер, серьезно так произносит: «Какие ж мы идиоты! Зачем губить себя водкой? Пора с этим кончать. Надо переходить на вино».

Тут, видим, к ресторанчику подъезжает машина и рабочие начинают выгружать из нее ящики с водкой. Фрунзик берет пару бутылок, наливает полные фужеры и заявляет: «Чтоб я когда еще выпил эту кислятину, говно — вино!» Водочки мы попили тогда в охотку.

Садясь за руль, пьяный вдрабадан Фрунзик вдруг становился совершенно трезвым и лихо управлял автомобилем на крутых серпантинах горных дорог. Зато приехав в гараж, мог положить голову на руль и проспать так до самого утра. Надо признать, он никогда не обращал особого внимания на свою одежду. Пришлось помочь ему сшить парадный костюм с жилеткой из синей английской ткани. В нем он даже снимался в фильме

29

Эдмонда Кеосаяна «Мужчины».

...Помню розыгрыш, который неожиданно «закатила» на концерте его приятельница Алла Ларионова, задав зрителям провокационный вопрос: «В фамилии какого известного актера советского кино пять согласных букв подряд?» В зале полнейшая тишина. В это время Фрунзик стоял за кулисами и умирал со смеху. Когда актер вышел на сцену, народ уже все понял и вовсю держался за животики».

...Как ушел Фрунзик из жизни? Шел конец 1993 года. Приехал домой из Парижа, где эскулапы фактически поставили крест на жизни его любимого сына, Фрунзе попал в голодный и холодный блокадный город. На родине ждала еще одна страшная весть: на днях похоронили его лучшего друга — народного артиста Армении Азата Шеренца. С горя Фрунзик запил. Артиста нашли мертвым в темной промерзшей квартире. Он стоял, обняв мраморный постамент, на котором комнатные часы отбивали последние отпущенные ему для жизни часы.

Мы

Наша страна и наш народ стоят сегодня действительно перед очень важным этапом своей истории. В том смысле, что в ближайшее десятилетие определится, по какому вектору развития пойдет наша страна. По пути обретения своей окончательной свободы и достойной жизни или по пути блеклого существования наряду со многими странами Азии и Африки.

А данный выбор означает прежде всего выбор не политический, экономический или социальный, а прежде всего выбор системы мышления и мировосприятия.

Какой же выбор сделать, как не ошибиться в нем? Для этой цели следует заглянуть в нашу историю, которая существует не для того, чтобы плакать или воодушевляться ее событиями, как это у нас зачастую принято, а лишь для того, чтобы извлекать из нее уроки.

В течение примерно тысячи лет - от основания царства Ервандянов в VI в. до н. э. до V в. н. э., вплоть до Аварайрской битвы у армянского народа было свое государство, которое считалось серьезным игроком в тогдашней мировой политике, союза с которым искали персы и римляне. К этому, конечно, следует добавить принятие в 301г. христианства как государственной религии и в 405 г. - армянской письменности: два факта, которые сыграли решающую роль в формировании нашей национальной идентичности. Этими событиями мы сказали наше решающее «да» развитию мировой истории, зарождающейся христианской (сегодня европейской или западной) цивилизации и вместе с тем создали наш самый совершенный механизм выживания в этом мире - алфавит Маштоца. Так что, если мы еще не исчезли в «черной дыре» истории, если мы еще не уподобились, например, курдам, которые остались вне этой истории, то именно благодаря этим тысячам лет.

Но потом наступил Аварайр. Думается, сегодня последствия Аварайрской битвы бесспорны только для Армянской Апостольской церкви, хотя и ей, наверное, уже непонятно понятие «моральная победа». Как государственная сила мы перестали существовать, наша аристократия после этого так и не смогла укрепиться в собственной стране, и к тому же Армянская церковь оказалась участвовать в Халкедонском вселенском соборе, после чего армянское христианство оказалось надолго изолированным от Вселенской Церкви. 451-й год стал для нас водоразделом, когда первое в мире христианское государство оказалось

вне христианского мира и на обочине всех мировых (как сейчас принято говорить, глобализационных) процессов. Это стало определением судьбы, духовного уклада и мировосприятия для всего нашего народа. После этого все попытки восстановить государственность и влиться в русло мирового развития проваливались.

Затем наступает XX век, когда выяснилось, что наши национальные взгляды, наше национальное мировоззрение так за 16 веков и не изменилось, закаменило, в то время как Европа прошла через возрождение, реформацию, просвещение, революции. Может, потому ни христианский Запад, ни даже христианская Россия не собирались защищать нас, не понимающих, что нужно шагать в ногу со временем. В результате сегодня в Армении живет столько же людей, сколько жило во времена того же Аварайра, а территория сегодняшней Армении в 10 раз меньше, чем у аварайрской Армении.

Так в чем же урок нашей истории? А он сегодня в одном: нам действительно нужна новая Армения со своим новым гражданином, который свободен, как сказал Чаренц, «от бреда разума и болезни сердца». Этой новой Армении действительно нужны новая Конституция, новый флаг, новый гимн, которые будут связаны с теми ценностями, которые мы так давно потеряли.

Сегодня же мы видим, как наши политики заняты бизнесом, а бизнесмены - политикой. Как криминал занимается установлением правопорядка по своим «понятиям», а сотрудники правоохранительных служб - чистой криминальной деятельностью. Как наши ученые заняты торговлей на вернисаже, а невежды - наукой. Все это говорит о хаосе, царящем в нашей системе ценностей. Если наш народ собирается продолжать жить в такой системе, то лет через 50-100 никто в мире действительно и не вспомнит про Армению. Страна и мы перестаем существовать как субъект мировой истории.

Нынешняя эпоха ставит нас перед серьез-

нейшими вызовами и в то же время открывает огромные возможности встать наконец на новый путь нашей истории. Мир переживает действительно тектонические изменения, и если мы используем предоставленные нам возможности, если сумеем влиться в русло этих перемен, то выйдем с большим выигрышем. Если же нет, то исчезнем в «черной дыре» истории. Кредит, данный нам этой историей за счет вышеупомянутых тысяч лет, уже истекает. Следовательно, нам необходим национальный прорыв, то есть генерация новых, современных подходов, идей, проектов, методов, нащупывание пульса современной цивилизации.

В той же истории мы должны искать подсказки, ибо она свидетельствует не только о наших поражениях. Она указывает на то, что когда серьезное и трезвое отношение не покидало нас, мы, заплатив соответствующую цену, продвигались вперед, как это было в 1918-м в Сардарапате, в 1921-м - в Зангезуре, в 1991-94 гг. - в Карабахе. Но стоило нам утратить чувство реальности, решить, что мы уже победили, мы перестали верить в себя, начали ненавидеть нашу государственность, снова стали жить с убогим позавчерашним желанием укрыться за спиной «стратегических союзников», начали скопом покидать свою страну.

Проблема же нашего образа мыслей и жизни в том, что мы зациклены на понятиях «моральные победы», «вечные друзья и вечные враги» и т. п. Все попытки научить нас трезво и рационально думать, которые делали такие национальные лидеры, как Мовсес Хоренаци, царь Левон II, Давид Бек, Терьян, Чаренц, Гарегин Нжде, оказались бесплодными.

Сегодня некоторые надеются на то, что добрые дядюшки из Вашингтона, Брюсселя, Москвы или Лас-Вегаса помогут нам, не оставят наш народ в беде. Но это не серьезно, господа! Давайте не кормить себя верой в то, что какое-нибудь изменение извне, чья-нибудь волшебная рука сделает нас нацией. На этот счет есть хорошая пословица: «Береженого Бог бережет». Освобождение нас от нашего собственного гетто, от нашей клановости, от нашего «форпостного» статуса зависит только от того, способны ли мы как общество и как граждане проявить свою жизнеспособность. Ибо хаос в душах и умах заканчивается всегда плачевно.

Давид ЗОРЯН.

ЛЕСТНИЦА В НЕБО

Прошлый век был веком становления кинематографа как искусства. Каким станет для него этот век, трудно сказать. Но как бы не изменили его технологии, главная проблема в нем останется той же, что и тогда, - найти авторов. Одним из тех, на ком держалась слава кинематографа прошлого века, был Сергей Параджанов. Пожалуй, нет другой личности в истории кино, которая смогла и создать, и решить столько проблем.

За годы после смерти Параджанова (1924 –1990) вышло немало фильмов и книг о нем, в том числе и хорошо сделанных, и хорошо изданных (скажем, лента армянского документалиста М. Вартанова «Параджанов – последняя осень», удостоенная «Ники», или изданный в Москве прекрасный альбом с репродукциями мастера и текстом В. Катанян-младшего). Данное издание составлено по тем текстам Параджанова, из которых создавались его знаменитые фильмы. И если вспомнить красиво и строго обвязывающее «В начале было слово», значит, возможно предположить, что слово стояло и у истоков творчества Сергея Параджанова. Только с одной поправкой: Параджанов был тем автором, который своим творчеством заставлял нас усомниться в этой непогрешимой истине. Несомненно, он такой задачи перед собой не ставил, но он был художником, который мог изменить все, в том числе и это. И изменил: после его фильмов неизменно создавалось впечатление, что В НАЧАЛЕ БЫЛО КИНО. Пусть об этом мог сказать только он, пусть об этом никто другой не говорил, пусть этого нигде нет – у него могло быть, могло получиться. Параджанов демонстрировал это как жертвоприношение, как праздник, мистирию, которые не были сиюминутными видениями, а захватывали в его фильмах весь изобразительный процесс. Задача была исключительно трудной и невероятной – ведь рядом с канонизированным словом он создавал нечто такое, что должно было быть равным ему.

Виктор Шкловский, обращая внимание на такую сторону творчества Параджанова, на то, как ему удавалось изменить ход вещей, писал: «Ты должен существовать, должен показать, что нет распространенного кадра, а есть живописный кадр; и что нет в кино краски, а есть в кино фактура».

Эти слова были сказаны в середине 70-х годов, когда Параджанов находился в местах лишения свободы. К тому времени канули в прошлое мечты о постановке фильмов по уже написанным им сценариям «Слово о полку Игореве», «Чудо в Одессе» (о Г. Х. Андерсене), «Маленький принц» (по Экзюпери), «Тарас Бульба», «Хаджи Мурат», «Давид Сасунский» (по армянскому эпосу) и др. Но осталось слово. Во все времена его было трудно найти, но еще сложнее уничтожить:

«Ревели ржавые быки на царской

бойне.

В загоне царских золотых бычков мальчик-ассириец с привязанной золотой бордой нес гирлянду ржавых шафранов.

В ожидании обряда спускались на землю мужи, замотанные в бычьи шкуры».

Текст представляет собой отрывок еще из одного неосуществленного фильма Параджанова «Ара Прекрасный». Сюжет повествует о трагической любви армянского царя и ассирийской царицы Шамирам (Семирамида). Какая здесь пластика была, какие образы, обряды, мистификации, какая страсть снова обрушившихся потоком новых метафор. Параджанов умел превращать слово в зрелище, словно высекал огненными словами:

Ара, армян владыка, говорит:

«Ассирии великому царю, Ниносу
богоровному, дарю:

Три тысячи оседланных коней,

Три тысячи коров,

Три тысячи быков,

Три на три тысячи овец и коз...

Несли овец, как новорожденных детей».

Что здесь сильнее к чему привязано – слово к изображению или изображение к слову? Казалось, для Параджанова не должно быть ничего красивее действия в кадре, ничего у него не могло уже быть так же выразительно. Но оказалось, он не менее изысканно мог работать и со словом, наряжая и отправляя его в путь. Правда, текст у Параджанова – это не всегда текст в обычном понимании. Это могут быть знаки – оборванные, завершенные, корявые, ровные.. Как краткие сообщения («Кипел ледяной поток... В кипящем ледяном потоке плыло бурое длинное перо... Тамара боялась черных и лиловых мокрых буйволов. Лиловый буйвол пил воду. Игуменя кричала на буйволов. Тамара спала и... механически доила буйволов. Пахло мокрыми белыми лилиями... Пахло!»), но имеющие вместе с тем глубокий и организованный беспрепятственно подтекст.

Параджанов был вдохновителем, создателем, игроком и единственным владельцем особого пространства, создавшего кинематографу «Тени забытых предков», «Саят-Нова» («Цвет граната»), «Легенду о Сурамской крепости», «Ашик-Кериба», где язык подтекста принял язык его движений. Это была удивительная встреча одного немого с другим. Автор, будучи исключительно лаконичным на бумаге, оставался таким же и на экране. Таким образом, в век разгара слов, их собирания, классификации, культивирования Параджанов вернул нас к первозданному – молчанию. Но в тишине больше слов, ибо она голос недр и Вселенной.

Когда-то на проходившей в центре Европы международной киноконференции, собравшей многих кинознаменитостей того времени, на вопрос, чье кинематографическое послание можно было бы отправить в космос для контакта с братьями по разуму, был услышан только

один ответ – Параджанова. Впоследствии Годар скажет: «В храме кино есть избрания, свет и реальность. Сергей Параджанов был мастером и хозяином этого храма». Именно таким он и предстает в этой книге, когда шорохи, кривотолки, вся суета вокруг него прошла, экран погас и напоследок осталось его СЛОВО. В книге представлены наиболее характерные в этом смысле сценарии: «Цвет граната», «Исповедь», «Дремлющий дворец», «Ара Прекрасный», «Мученичество Шушаник»... Они написаны то белым стихом, то прозой, они написаны то на облаках, то на земле, что пронесится быстро под ними:

«Сирия! Бесконечные ржавые холмы... Бурые холмы, похожие на горбы. Горбы прятались за горбами..., бежали к горизонту. Уменьшались, дразнили друг друга, повторялись...».

«Тамара в черной домотканой рясе взбиралась по нежным ветвям миндаля. Тамара качалась на ветвях миндаля... Качались в ритме с ней монашенки на соседних ветвях».

Вопросы изобразительного решения на экране вечно волновали мастера. Ответы на них изменили представления о киноязыке, теперь они должны будут изменить и представление о слове. Стихия и огонь предшествовали ему, стихия и огонь предшествовали созданию каждого из этих сценариев. Так, рапсод, отправляясь в дальнюю и красивую страну, где пройдет поэтический турнир, и готовясь непременно победить, рождает и несет свое слово. Творчество постановщика самых оригинальных в кинематографе картин было загадкой, и остается ею до сих пор. Долгие годы было тайной – работает ли вообще с текстом Параджанов или импровизирует на площадке. Сборник отбросит сомнения и тех, кто думает так, и тех, кто думает иначе. Вот где еще раз он всегда будет встречаться нам и вот где мы всегда еще раз будем прощаться с ним снова.

Параджанов не написал удивительной своей автобиографии, не опубликовал свои исключительные устные рассказы. Он все всем раздаривал. Вероятнее всего, где-то имеется и рассказанная им автобиография (в каком-то смысле ее можно подчерпнуть из имеющегося в книге текста «Исповеди»), и записанные кем-то его рассказы (недавно вышла книга некоторых таких рассказов), которые, как эта книга, ждут своего часа. Ему - одному из самых значительных выразителей кинематографа и идей восточного христианства - есть еще много о чем сказать нам.

И много еще мы можем сказать другу о нем. Еще не опубликована значительная часть писем Параджанова, а ведь в них скрыто не меньше тайн и разгадок его творчества, чем в его фильмах или в письменном наследии. Он писал из лагеря жене Светлане: «Дорогая,

когда я родился, я видел облако, красивую мать, услышал шум ветра, звон колокола – и все это с балкона детства, и за все это надо платить». Еще не вышла книга «Параджанов о Параджанове», еще не было книги «Современники о Параджанове» (а о нем говорили и генерал де Голь, и Феллини, и Антониони, и Кортасар, и Ив-Сен Лоран...). Еще не было сборника избранных работ о Параджанове (а ведь о нем писали и

Шкловский, и Лотман, и Пазолини, и Роб-Грийе, и Барт...). Еще не издана книга с текстами киноверсии «Слова о полку Игореве» и споров вокруг нее, хотя в те годы, как и теперь, было очевидно – такой сюжет явился бы мощным представлением Руси и еще одним мощным прорывом автора к стилистике киноязыка и демонстрации его возможностей. Даже согласие Герасимова выступить с Параджановым сопоставщиком фильма не дало этому

сценарию жизнь. Вместо этого вскоре Параджанов по несправедливому обвинению оказался в тюрьме. Он ничего из того, что собирался в дальнейшем сделать, не сделал, и теперь мы, бродя по свету, стуча во все двери, просим, чтобы нам отдали то, чего от него у нас нет. «Кто знает наше имя, пусть скажет его, чтобы мы могли отозваться...».

Эдуард ВИРАПЯН.

К 100-летию Микояна в Армении издана книга «Разведка и контрразведка: армянский след»

В Ереване состоялась презентация книги полковника Аркадия Саркисяна «Разведка и контрразведка: армянский след».

Книга издана к 100-летию Артема Микояна - создателя лучших реактивных истребителей в мире. «Сегодня мало кто знает, что звезда конструктора могла и не взойти: Иосиф Сталин был против назначения молодого инженера на должность руководителя проекта скоростного истребителя», - отметили участники мероприятия. В книге есть глава, посвященная и великому конструктору.

В книге собраны биографии тех армян, которые в 20-м веке связали свою жизнь с органами разведки и контрразведки

бывшего СССР. Представлены также фрагменты жизни и деятельности руководителей структур национальной безопасности Армении с 1920 года, а также органов внутренних дел с 1918 года. В книге опубликованы эксклюзивные фотографии.

«Следующие поколения должны знать имена людей, которые сыграли огромную роль в истории СССР. Даже я, работая в этой сфере почти всю свою жизнь, открыл для себя много нового», - заявил один из представленных в книге разведчиков Петрос Петросян.

Армянский шахматист Тигран Кутанджян стал победителем турнира «Avicenna Open»

Армянский шахматист Тигран Кутанджян стал победителем Открытого международного шахматного турнира имени Абу Али ибн Сина «Avicenna Open», завершившегося на днях в иранском городе Хамадане.

Кутанджян стал победителем турнира, набрав 9,5 очка. Иранские шахматисты Мортаза Махбуб, Мортаза Дарбан и Мохсен Шербаф набрали по 9 очков и заняли соответственно второе, третье и четвертое места турнира.

В Открытом международном шахматном турнире «Avicenna Open», прошедшем в хамаданском спорткомплексе им. шахида Мохаммадлу, приняли участие 213 иранских и зарубежных шахматистов. Соревнования проводились по швейцарской системе в 11 турах. Об этом сообщает ИРНА.

Фонд «Линси» выделит Армении \$60 млн

Основанный армянским благотворителем и миллионером из США Кирком Кркоряном фонд «Линси» объявил о том, что выделит Армении \$60 млн для осуществления трех новых программ по развитию инфраструктуры. Согласно сообщению представительства фонда «Линси» в Беверли-Хилз в Калифорнии, работы начнутся после одобрения и подписания между правительством Армении и фондом соответствующих договоров.

Выделенные фондом \$60 млн будут использованы на капитальный ремонт школ, улиц Еревана, а также автодорог Армении. Фонд «Линси» уже с успехом осуществил программу развития инфраструктур в \$150 млн, которая включала в себя строительство и ремонт автодорог общей протяженностью в 490 км, а также пяти мостов, двух тоннелей, 17 улиц Еревана, площади Республики, 3674 квартир в зоне бедствия и 34 культурных очагов. Кроме того, фонд выделит армянским малым и средним предприятиям кредит в \$20 млн.

Известному общественному деятелю России, бизнесмену Ара Абрамяну присвоена высшая награда Франции - орден Почетного Легиона

Президент Франции Жак Ширак подписал в среду декрет о награждении известного общественного деятеля, бизнесмена, президента Союза армян России и посла доброй воли ЮНЕСКО Ара Абрамяна высшей наградой французской республики - орденом Почетного Легиона.

Ара Абрамян очень много сделал для развития российско-французских связей, - сказал в интервью корреспонденту ИТАР-ТАСС посол РФ во Франции Александр Авдеев. - Он сопредседатель общественной ассоциации «Российско-французский диалог», которая была создана по инициативе президентов Владимира Путина и Жака Ширака.

Ара Абрамян содействовал установлению памятника советскому солдату на парижском кладбище Пер-Лашез к 60-летию Великой Победы, он организатор плодотворных двусторонних бизнес-встреч, а также фестиваля российского кино в нормандском городе Онфлере, - отметил А. Авдеев.

Деятельность Ара Абрамяна на российско-французском поприще отличают не только теплые чувства, но и конкретные дела, - подчеркнул российский посол. - Поэтому считаю, что французы справедливо присвоили Ара Абрамяну свою высшую награду, он - один из тех, кто своими руками создает российско-французское партнерство в новых условиях.

Орден Почетного Легиона учрежден Наполеоном в 1802 году. Награда присуждается за выдающиеся заслуги перед Францией, имеет пять степеней.

- ◆ Торшеру стало все до лампочки.
- ◆ Иногда плюс - это всего лишь перевернутый минус.
- ◆ Избитые истины хороши тем, что за них не бьют.
- ◆ Тамада спился на работе.
- ◆ Везет дальтоникам - не надо тратить на цветной телевизор.
- ◆ Супруги жили вместе в горести и радости: она - в горести, он - в радости.
- ◆ Нет, это не зарплата, это какие-то

мелочи жизни.

- ◆ Превратим количество своих недостатков в их качество!
- ◆ Пессимист уверен, что лучше не будет, а оптимист - что хуже не бывает.
- ◆ У титанов любой труд титанический.
- ◆ Нашли источник финансирования - и жизнь сразу забила ключом.
- ◆ Видеть - это еще не значит замечать.
- ◆ Так что же все-таки было вначале - слово или молчание?

- ◆ Из разговора археологов: «Ну что нового?»

- ◆ Мало уметь летать - надо еще уметь приземляться.
- ◆ Второе дыхание так и не пришло, зато пришлось делать искусственное.
- ◆ Стрелочникам не положено искать новые пути.
- ◆ Зубы мудрости редко уживаются под золотыми коронками.

Яна ДЖАНГИРОВА.

Рэкет, каким он был...

Один мой старый знакомый однажды рассказал довольно грустную историю о том, как он решил заняться бизнесом и что из этого в конце концов получилось.

Это было в самом начале 90-х годов, когда криминальный мир заметно оживился. В общем, арендовал будущий бизнесмен магазинчик, навез туда разных продовольственных и непродовольственных товаров и начал торговать. Причем вполне успешно. Все было в ажуре, пока в один прекрасный день в магазин не нагрянула компания местных дворовых ребят, в просторечии именуемых «тахи тра-нер». Великовозрастные балбесы, войдя в магазин, радостно обозрели груды товаров, затем по-дружески обратились к моему знакомому: «Какой хороший магазин! Молодец! Слушай, а тебя тут никто не обижает? Смотри, если кто-нибудь посмеет задеть тебя, то обращайся прямо к нам! Мы им покажем кузькину мать!».

Мой знакомый, естественно, обрадовался подобному чуткому отношению местной шпаны, однако продолжение заставило его несколько призадуматься: выходя из магазина, парни «застенчи-

во» попросили «в кредит» несколько бутылок водки, дескать, шли на вечеринку к товарищу и вот, на тебе, денег ни у кого не оказалось... Вот когда «бабки» заведутся, непременно отдадут должок. Владельцу магазина, который неплохо знал нравы дворовых парней, пришлось сделать вид, что он поверил этой наглой лжи. И отдать задарма недешевый товар.

Эти не столь уж приятные визиты начали систематически повторяться... Но поскольку дела магазина все еще шли хорошо и торговля расширялась, мой приятель особенно не огорчился по поводу этой вынужденной «дани». «Зато не твоят безобразий, стекла не бьют...» - думал он, не подозревая о дальнейшем развитии событий.

Вскоре в магазин зашел такой же «дворовый парень», но уже повзрослее и рангом покрупнее. Он, как и его предшественники, «радостным» взглядом обозрев товарный ассортимент, ликующе воскликнул: «Какой отличный магазин! Молодец!». Затем, отеческим взглядом посмотрев на моего знакомого, строго спросил: «Честно признавайся, ведь дворовые ребята надоедают все время? Я их, мерзавцев, хорошо знаю! Но ты не волнуйся! Я не позволю им издеваться над тобой! Если кто-нибудь из них еще раз появится здесь, только скажи мне, я его, подлеца!..».

Несколько смущенный подобным великодушием, доверчивый владделец магазина проводил нового «друга» до выхода и уже хотел распрощаться с ним, когда тот, как будто только сейчас вспомнив, с озабоченным видом обратился к нему: «А тебе работник не нужен? Есть у меня один родственник, нигде не работает, бедняга. А ведь у него семья, дети! Может, примешь его к себе на работу? Будет помогать тебе. Ведь жалко человека, про-

падает!».

Что делать, пришлось невольному «работодателю» согласиться на эту «просьбу», хотя он отлично справлялся с делами один.

На следующий день в магазин явился «работник», помятая от похмелья физиономия которого наглядно свидетельствовала, какого «ценного» помощника заполучил торговый объект. Новый работник трудиться явно не любил, а любил он поспать. После того, как напивался. Пил он, конечно, за счет заведения. Спать же заваливался прямо за стойкой - чтобы за следующей дозой далеко не ходить. Так он и валялся целый день на виду у ошарашенных посетителей магазина...

Вы спросите, почему владделец магазина не обращался в правоохранительные органы? А туда не надо было обращаться. В один прекрасный день «орган» в лице участкового сам нагрянул к нему. Разговор шел по той же традиционной схеме, что и ранее. С одной немаловажной деталью - уступить новому посетителю за якобы обеспечение «крыши» от местного произвола часть прибыли.

После этого визита незадачливый бизнесмен вынул из кармана калькулятор и произвел кое-какие несложные расчеты, в результате которых неожиданно выяснилось, что после выплаты всех этих поборов, дани и заработной платы алкашур-работнику дальнейшая деятельность магазина становилась просто нерентабельной. Поэтому несостоявшийся предприниматель взял и прикрыл свою лавочку. И дал после этого торжественную клятву больше никогда и ни при каких обстоятельствах не заниматься подобной деятельностью.

Вот такая печальная история взаимоотношений легального бизнеса с криминалом...

Альберт ХАЧАТРЯН.

Исторические анекдоты

Наказание с пользой

Когда разбушевавшееся море вдребезги разбило корабли персидского царя Ксеркса, разгневанный царь приказал высечь море. Тысячи воинов вошли по пояс в воду и цепями в течение многих часов хлестали по набегавшим волнам. Но случись это в наши дни, море бы просто оштрафовали на десяток-другой миллионов минимальных окладов, а деньги бы пустили на поднятие окладов бедных царских чиновников.

Прототип из глубины веков

Предание доносит до нас, что, один только раз увидев Ара Прекрасного, Шамирам потеряла голову. Хотя, предводительствуя войском, продолжала оставаться в седле. Видимо, этот факт много веков спустя был использован Майн Ридом для написания «Всадника без головы».

Несправедливость

«Ну, отвечайте, что знаете по данному вопросу», - сказал преподаватель. - «Я знаю, что ничего не знаю», - откровенно признался студент. И получил «неуд». Однако это несправедливо, так как

точно за такую же фразу Сократ снискал восхищение не только современников, но и всех последующих поколений.

В назидание недотепам

В первом веке до нашей эры как-то раз вышло так, что сенатор Цицерон оказался третьим. Катилина, который был первым и которому полагалось откупорить пол-литра, по своему обыкновению, несколько завозился. «Доколе же ты, злонамеренный Катилина, будешь испытывать наше долготерпение!» - в гневе закричал Цицерон.

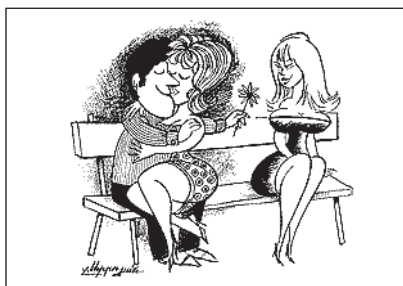
Восклицание это по праву вошло во все руководства по красноречию и ныне широко используется в практике в отношении тех недотеп, кто не может быстро управиться с дурацкой пробкой.

Истинно русский государь

Говорят, тяжело раненный террористом Гриневецким, император Александр Второй все же успел перед смертью спросить в последний раз сына: «Третьим будешь?» И, получив утвердительный ответ, спокойно скончался.

Роберт ОГАНЯН.

Сладкое недоразумение

- Что?! Вашему сыну не понравилась наша дочь?! Опозорили! Убили!

Не по-мужски визжащий пронзительный голос заставлял страдальчески звенеть мембрану телефонной трубки заодно с барабанной перепонкой отвечающего абонента.

- Что за чушь! Как мой сын мог вас опозорить, если он с вашей дочерью не виделся никогда? Только в тот единственный вечер у вас в гостях.

- Вот именно! И пил сладкий чай!

- ?!

- Пять стаканов чая выдул ваш мерзавец у нас. Пять!!! Понимаете, что это значит? Ах, понимаете. А теперь отказывается... Да пусть род прекратится на нем! Моя дочь на грани самоубийства! Чтоб навсегда холостым меринком остался!

У каждого народа свои традиции. Некоторые из них нам кажутся смешными. Но если хорошенько подумать, смешить начинает современность, а народные традиции поражают мудростью.

● Если даже в марзе не осталось ни одного дерева, умелый марзпет в нем все же легко наломает дров.

● Когда руководство взялось за ум, было уже поздно - все мозги перетекли за рубеж.

● Иные студенты похожи на ящериц: если у них ликвидируется «хвост», то тут же отрастает новый.

● Если ромашка закончилась на «не люблю», бросьте ее и заведите новую ромашку.

◆ Наконец добрались до бутылки и взяли ее за горло.

◆ Даже любители утонченного стиля не прочь послушать грубую лесть.

◆ Так дорожил своим мнением, что почти им не пользовался.

◆ Самое приятное в походах - это привалы.

◆ На обед жена подложила мужу свинью.

◆ Бесцветные личности хороши только тем, что их можно красить по-своему.

◆ Старая метла хороша тем, что всегда знает, где усерднее метсти.

◆ Начальнику надо говорить то, что он

Суть одной из таких традиций, под чье колесо попал (что ж, иногда бывает и так) наш герой, состояла в том, как парню дать понять девушке, что она ему понравилась, не создавая неловкой ситуации, которая всегда бывает на «смотринах».

Если соискатель выпьет предложенный ему СЛАДКИЙ ЧАЙ и попросит хозяев подсластить его, значит выбор его сделан. Соответственно, если вторую чашку чая поднесет именно девушка (не мать, тетка или бабушка), значит парень понравился, и можно смело слать сватов - отказа не будет.

Не знаю, действительно ли не знал наш герой об этой традиции или решил подшутить неумно... или был маньяком-сладкоежкой, который, видя торты с пирожными, забывает все на свете.... Факт, что он набросился на сладкое, запил СЛАДКИМ ЧАЕМ и.... ПОПРОСИЛ ДОБАВКИ!!!

Попросил саму девушку, которая, не чуя под собой ног, понеслась на кухню. Не один, не два.... Пять раз.

«Это до какой степени понравилась ему наша девочка! Целых пять чашек чая!» - думали счастливые в своем неведении родители девушки.

Что было потом, вы знаете.

Вот таким «сладким недоразумением» обернулся для двух молодых людей обычный их предков.

А ведь мудрый обычай, если подумать.

Сергей ГУКАСЯН.

● Часто первый красавец оказывается последним негодяем.

● Как только он начинал петушиться, она тут же прикидывалась курочкой.

● От великого до смешного только один шаг, а от смешного до великого - миллион шагов.

● Судья с радостью брал в производство уголовные дела скупых подследственных. Ведь известно, что скупой платит дважды.

Роберт ОГАНЯН.

сам о себе думает.

◆ Вы так искренни в своем молчании...

◆ Каких только дел не натворишь от нечего делать.

◆ Запретные плоды необязательно есть целиком - некоторые достаточно надкусить.

◆ У каждой серой личности наверняка есть голубая мечта.

◆ Мы не от жизни устаем, а от того, во что мы сами ее превращаем.

◆ Из стольких сочувствующих - ни одного соперничающего.

Яна ДЖАНГИРОВА.

«Горцарар»

Издается с июля 1999г.

**АВТОР ПРОЕКТА-
ВАГРАМ БЕКЧЯН**

Зам. гл. редактора -
Роза ГУЛЯН
Գլխ. խմբագրի տեղակալ՝
Ռոզա ՂՈՒԼՅԱՆ

ИЗДАТЕЛЬ

Издательский Дом

«ШАГАНЭ»

Лицензия серия ИД № 02313

Журнал зарегистрирован
в Министерстве Российской Федерации
по делам печати, телерадиовещания
и средств массовых коммуникаций

Регистрационный номер

ПИ № 77-5015

Авторские материалы
не рецензируются и не возвращаются.
Переписку с читателями редакция
не ведет. Мнение авторов может
не совпадать с мнением редакции.

*Материалы со знаком Գ публикуются
на правах рекламы.*

*Редакция не несет ответственности
за содержание рекламных объявлений.*

ПЕРИОДИЧНОСТЬ ВЫХОДА - ЕЖЕМЕСЯЧНО

Отпечатано

ОАО «Калужская типография стандартов»
Формат А3, объём 4,5 п.л.
тираж 1500 экз. Зак. № 1629

Территория распространения:
Российская Федерация, страны СНГ,
зарубежные страны.

В номере использованы материалы
«АЗГ», «АРАВОТ», «ГА», «ЕТЕР»,
«ԻՆՏԵՆՍԻՎՆԵՐԻՆԻՆԻ», «ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՋԱՄԱՆԱԿ», «ԻՐԱՎԱՆՈՒՄ»,
«ՉԻ», «НОВОЕ ВРЕМЯ», «ВОЗНИ».

Цена свободная.

Адрес редакции:

248001, г. Калуга,
ул. Суворова, 160.
тел.: (0842)-56-59-29,

E-Mail: gortsarar@mail.ru
E-Mail: gortsarar@kaluga.ru
факс: (0842) 565-929,
www.gortsarar.ru

E-Mail: bshahanev@kaluga.ru